

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Charakter protektorátní a okupační
správy v Plzni
1939–1945**

Daniel Malý

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Katedra historických věd
Studijní program Historické vědy
Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Charakter protektorátní a okupační
správy v Plzni
1939–1945**

Daniel Malý

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Miroslav ŠEDIVÝ, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen
uvedených pramenů a literatury.

V Plzni, duben 2016

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval docentu PhDr. Miroslavovi Šedivému, Ph.D. za odborné vedení mé práce.

OBSAH

1 Úvod	1
2 Od Mnichova ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava	6
2.1 Mnichovská zrada a její dopady na československý stát	6
2.2 Dění v Plzni před březnem 1939	9
2.3 Okupace a vyhlášení protektorátu	16
3 Plzeňské první válečné roky – Říše vítězí	22
3.1 Plzeň pod hákovým křížem a vojenská správa	22
3.2 Ustanovení nové správy a plzeňské události roku 1939	31
3.3 Místní správa a dění od roku 1940 do září 1941	46
4 Přichází Heydrich	60
4.1 Nastolení nového kurzu okupační politiky	60
4.2 Změny v Plzni od října 1941 do konce roku 1942	67
4.3 Plzeňské válečné úsilí	76
5 Poslední dva roky války	79
5.1 Protektorát a Plzeň v letech 1943-1945	79
5.2 Plzeňský odboj	82
6 Závěr	87
7 Seznam použitých zkratk	90
8 Seznam použitých zdrojů	91
9 Resumé	100
10 Přílohy	103

1 Úvod

Předkládaná diplomová práce *Charakter protektorátní a okupační správy v Plzni 1939–1945* se snaží o komplexní analýzu vybrané problematiky protektorátní a německé okupační správy v letech 1939–1945, a to konkrétně s regionálním zaměřením na město Plzeň. To patřilo bezesporu s ohledem na svůj přínos pro německou válečnou výrobu mezi velmi významná protektorátní centra. I přes tento nesporný význam, které během války město mělo, však do dnešních dnů nedošlo k vytvoření rozsáhlejší práce, která by toto dějinné období Plzně jako celek detailněji mapovala. Existují pouze dílčí práce, jež jsou zaměřeny na konkrétní fenomény, jakými se v posledních letech například stalo téma osvobození města americkou armádou v roce 1945. Tato práce si rozhodně neklade za cíl tuto mezeru zcela vyplnit, ale alespoň rozšířit informační základnu ve vytyčeném období o méně známá či neznáma fakta se zaměřením na místní a okupační správu. Důraz je především kladen na rozbor jednotlivých proměn a událostí v místní plzeňské správě, a to v kontextu s celoprotektorátními tendencemi a německými snahami o naprosté ovládnutí českého prostoru. Zároveň se práce snaží postihnout dopady německé okupace a vybraných změn na plzeňské obyvatelstvo, kdy například je mapována otázka místního židovského obyvatelstva a jeho diskriminace.

Diplomová práce je pro svoji přehlednost rozdělena do čtyř hlavních tematických a periodických okruhů, které jsou chronologicky řazeny. Ty se dále větví na menší okruhy věnující se konkrétní dílčí problematice a nejpodstatnějším událostem ve vymezené době. První blok nazvaný *Od Mnichova ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava* je zasvěcen časovému období od října 1938 do března 1939, kdy zabírá jak samotné složité období pomnichovské republiky, tak také události předcházející německé okupaci. Zvláštní pozornost je věnována především dění v samotné Plzni s důrazem na činnost místních úřadů. Tento časový úsek je v práci zařazen zcela záměrně, neboť je jakýmsi tematickým úvodem obsahujícím podstatné informace k následovnému pochopení problematiky změn nastalých v Plzni po 15. březnu 1939. V poslední podkapitole tohoto bloku jsou rovněž vylíčeny podstatné informace a události vedoucí k vyhlášení protektorátu včetně aktu samotného. Druhá část pojmenovaná *Plzeňské první válečné roky – Říše vítězí* je věnována

již dění a správním změnám v Plzni v období od počátku německé okupace v březnu 1939 do září 1941, kdy dojde ke změně v úřadu říšského protektora. Jedná se v podstatě o hlavní část práce zobrazující velmi zásadní proměny, které po 15. březnu 1939 plzeňskou správu zasáhly. V tomto bloku je podrobně rozebrán jak systém dočasné vojenské správy, trvající do poloviny dubna 1939, tak rovněž následná organizace protektorátní a plzeňské správy s ohledem na nové okolnosti a německé zásahy. Čtvrtá část práce, nazvaná *Přichází Heydrich*, je věnována, jak již sám název napovídá, období po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšské protektora v září 1941 a líčí zároveň průběh správních reformy v roce 1942. Heydrichův příchod znamenal dalekosáhlé reformní změny v celé okupační i protektorátní správě, kdy došlo prakticky k likvidaci dříve zavedeného dvojkolejného systému správy a rovněž silné germanizaci všech úřadů. To se silnou měrou, jak práce ukáže, dotklo i města Plzně, jež prodělalo zcela zásadní změny. Závěrečný celek *Poslední dva roky války* se soustředí na období po roce 1943, kdy se již pomyslný válečný jazýček vah začal odvracet od Německé říše, a tím se také horšila situace v samotném protektorátě. Město Plzeň a jeho obyvatelé začali také bezprostředně pociťovat válečné hrůzy skrze spojenecké nálety, když se spojenecké letectvo několikrát do konce války pokoušelo vyřadit z provozu strategicky významné Škodovy závody. Vzhledem k tomu, že již v tomto období nedocházelo k výrazným změnám místní i protektorátní správy, a také k nedostatku potřebných pramenů, je zároveň v tomto bloku obsažena zmínka o plzeňském odboji, který se během šesti let proti nadvládě Němců zformuloval. Ten rovněž tvoří podstatnou součást historické mozaiky sledovaného období. Závěrem jsou pak zmíněny poslední dny války v Plzni včetně plzeňského povstání, které vypuklo proti německým okupantům 5. května 1945.

Tato diplomová práce byla vzhledem k svému tématu, které je úzce zaměřeno na kapitolu a problematiku doposud ne zcela probádaných regionálních dějin, a svému cíli v podobě odhalení nových skutečností a faktů, zpracována na základě zkoumání a rozboru četných primárních pramenů nacházejících se k tomuto tématu a období především ve fondech *Archivu města Plzeň a Národního archivu v Praze*.

Z plzeňského archivu došlo k využití celkem šesti různorodých fondů, z čehož tři obsahují velmi podstatné informace k plzeňské správě a jejímu vývoji v letech okupace.

Jedná se konkrétně o fond *I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942*, dále *II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945* a také *I/22/16: presidium Dr. Sturma*. Přestože lze v dokumentech těchto fondů najít velmi důležité informace, z kterých mohla i tato práce vycházet, nejedná se bohužel o ucelené sbírky úřední agendy místních plzeňských úřadů, ale spíše pouze o jednotlivé fragmenty, které nejsou nikterak systematicky řazeny. Tento faktor se také stal komplikujícím při zpracování těchto materiálů. Nejvíce spisového a podstatného úředního materiálu existuje v těchto fondech především k letům 1940–1942, tedy době, kdy docházelo k výrazným změnám v rámci místní správy.

Dále došlo k využití fondu č. *1799: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě* ze sbírek Národního archivu v Praze. Tento fond obsahuje zajímavé informace k agendě vedené K. H. Frankem, ale rovněž úřadu říšského protektora a nižší okupační správy. Pro tuto práci se například podařilo v tomto fondu dohledat strukturu prvotní vojenské správy či korespondenci a záznamy řešící změnu vládního komisaře na podzim 1941.

Při práci také byly využity dvě edice vydaných pramenů, a to *Protektorátní politika Reinharda Heydricha* od Miroslava Kárného a Jaroslavy Milotové či *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. díl. Období nesvobody (1939–1945)* od Karla Schelleho. Obě jmenované publikace opět přináší zajímavé dokumenty pomáhající k pochopení protektorátních struktur a úřadů, včetně jednotlivých nařízení.

Zároveň došlo k využití množství periodického tisku v podobě takzvaného *Úředního listu města Plzně*, který byl v letech 1923–1942 vydáván přímo plzeňským městským úřadem. Ten tehdy veřejnosti přinášel podstatné úřední oznámení, vyhlášky či další informace o dění ve městě. Tento list se stal pro práci zcela neopominutelným pomocníkem a jednou z hlavních opor, z něhož se krom získání dalších podstatných informací rovněž dařilo zčásti také ověřovat i některé dílčí informace získané ze zkoumání archivních materiálů úředního charakteru. Dále bylo využito několika dobových článků postihujících zásadní změny, jakými byly například nástup Dr. Sturma do úřadu či rozšíření Plzně o okolní obce a udělení zvláštního statutu. Dále je také třeba zmínit dobové *sbírky*

zákonů a nařízení, které opět nejednou pomohly rozřešit některé nejasnosti a přinést zajímavé informace.

Při tvorbě bylo využito i velkého množství dostupné literatury, odborných historických studií či článků, které poskytly jednotlivé informace jak k samotné Plzni ve zmíněném období, tak protektorátu a jeho správě obecně.

Předně lze jmenovat obsáhlou knihu *Dějiny Plzně v datech*, která se stala neocenitelným pomocníkem při tvorbě celé práce. Tato monografie je sice zpracována jako datační přehled jednotlivých událostí, ale i tak přináší ke zkoumanému období podstatné informace, které autorský kolektiv knihy zpracoval na základě studia primárních pramenů a dobových periodik. Některé informace byly rovněž vyzískány z *Dějin Plzně Sv. 3* autora Vladimíra Brichty. K této knize je však v některých pasážích přistupovat s dávkou obezřetnosti, neboť má tendence některé události zjednodušovat. Zároveň bohužel v období protektorátu se na svých stránkách zaměřuje především na místní odbojové skupiny a ostatní problematiku doby téměř nezabírá. Čistě k problematice plzeňského odboje existuje pak publikace Vojtěcha Laštovky *Plzeň v boji proti fašismu*, ke které je však opět nutné přistupovat se zřetelem k datu jejího vydání, i přesto ale poskytuje k tématu odboje neocenitelné informace. Z dějinných přehledů věnujících se Plzni bylo rovněž využito knihy Zdeňka Roučky *Plzeň pod hákovým křížem*. Byť se jedná publikaci přinášející především dobové fotografie, obsahuje některé zajímavé dílčí informace.

Vzhledem k tomu, že se práce zaobírá především vývojem správy, posloužilo k její tvorbě několik odborných monografií věnujících se tomuto tématu. Podstatnou se pro práci stala kniha Evy Janečkové *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*, jež se celá věnuje problematice státoprávní problematice protektorátu v několika různých rovinách. Janečková se ve své knize zaměřuje jak na rozbor správy autonomní, tak také okupační. V některých pasážích knihy však dochází k ne zcela jasnému formulování dané problematiky. Podobnou knihou je rovněž dílo Pavla Maršálka *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, na jejichž stránkách jsou jednotlivé aspekty okupační politiky velmi dobře vysvětleny. V neposlední řadě lze čerpat k tomuto tématu informace z několika přehledů správních dějin, jako jsou *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*

či *Dějiny české veřejné správy*. Zajímavým doplňkem k problematice je pak jistě kniha Emila Soboty *Co to byl protektorát*. Ta byla vydána již během roku 1946 a přináší zajímavý soud o fungování protektorátu z bezprostředního poválečného pohledu.

Rovněž bylo při tvorbě práce využito rozsáhlých historických syntézních prací o protektorátu, a to *Pod ochranou říše* Tomáše Pásaka, který však nestačil bohužel dílo před svojí smrtí zcela dokončit, dále *Dramatické i všední dny protektorátu* autorů Jana Gebharta a Jana Kulíka či *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945* Detlefa Brandese.

Ke zpracování fungování a postavení policejních složek v době okupace na území Plzně posloužila kniha *Historie Policie v letech 1918–1945. Policejní ředitelství v Plzni* autora Tomáše Herajta a dále také *Dějiny policie a četnictva III. Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát 1939–1945* autorů Pavla Macka a Lubomíra Uhlíře. Především první jmenovaná přináší velmi zajímavé informace k dění u plzeňského policejního ředitelství v době těsně před okupací a jejího počátku. Mírně problematičtější je však u této knihy řazení informací do jednotlivých kapitol. Druhá kniha je spíše všeobecným přehledem o fungování protektorátních i německých bezpečnostních složek v uvedených letech.

Pro doplňující rozbor problematiky židovského obyvatelstva města bylo rovněž využito několika publikací. Za vše lze jmenovat především knihu *Zákonné bezpráví. Židé v protektorátu Čechy a Morava* od Heleny Petrův, která je velmi rozsáhlou monografií pokoušející se o komplexní zpracování židovské otázky v letech protektorátu. K tématu Škodových závodů v době okupace pak existuje velmi rozsáhlá publikace Svět okřídleného šípů. *Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*, která velmi podrobně mapuje dějiny tohoto závodu včetně válečného období.

Z doplňkových a sborníkových prací lze uvést jistě cyklus sborníků *Válečný rok v protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě* vydávaný Ústavem pro studium totalitních režimů. Z něho pak bylo využito několika článků k doplnění všeobecných informací k fungování protektorátu. Podobným způsobem posloužil i sborník *Období nesvobody*, kde lze opět vyhledat informace k fungování správy v letech okupace.

2 Od Mnichova ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava

2.1 Mnichovská zrada a její dopady na československý stát

Noc z 29. na 30. září 1938 se bezesporu stala nesmazatelným a traumatizujícím historickým milníkem v dějinách Československé republiky. V tento čas byla v německém Mnichově po předcházející schůzce a jednání představitelů čtyř evropských mocností, jmenovitě zastoupených Adolfem Hitlerem (Německá říše), Benitem Mussolinim (Italské království), Nevillem Chamberlainem (Velká Británie), Édouardem Daladierem (Francie), podepsána dohoda uznávající definitivně požadavek na odstoupení československého pohraničního území, takzvaných *Sudet*,¹ s převážně německým obyvatelstvem ve prospěch nacistického Německa.² Uzavření této nestandardní *mezinárodní smlouvy*³ se pro sudetské Němce stalo vyvrcholením jejich dlouholetých snah o změnu svého postavení uvnitř ČSR. Německá menšina zprvu sledovala svůj cíl v dosáhnutí jisté formy autonomie v rámci státu, ale postupem času tyto tendence, i přes nemalé úsilí československých představitelů problémům zabránit a vyřešit je, přerostly k jasnému separatismu vedeného Henleinovo *Sudetoněmeckou stranou (SdP)*. Ta v konečné fázi těchto snah neváhala přistoupit ani k násilné formě boje. Toto jednání bylo zcela záměrně podporováno předními činiteli Německé říše v čele s Adolfem Hitlerem, který jej neváhal zároveň využít jako vhodný prostředek k postupnému rozbití jím nechtěného a nenáviděného státního útvaru - demokratické Československé republiky, která v roce 1938 měla oslavit kulaté dvacetileté výročí svého vzniku.⁴

¹ České označení pro ty pohraniční oblasti republiky, ve kterých od středověku až do poválečného odsunu převažovalo německé osídlení. Po roce 1945 bylo používání tohoto slova dokonce zakázáno vyhláškou, avšak v posledních letech je jako historicko-geografický pojem znovu využíváno.

² KURAL, Václav, *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*. In: HAZDRA, Zdeněk, VLČEK, Lukáš (ed.), *Mnichov 1938 a česká společnost*. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody, Praha 2008, s. 81–82.

³ Dnešní právní výklady se kloní k tomu, že smlouva nebyla platná již od samého počátku, a to jak ve vztahu k mezinárodnímu, tak i vnitrostátnímu právu tehdejší republiky. HORÁKOVÁ, Monika, SALÁK, Pavel, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, *Protektorát Čechy a Morava. Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin. Vybrané problémy*, Brno 2010, s. 28–29.

⁴ KÜPPER, René, *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha 2012, s. 66–78.

Československá vláda pod vedením generála Syrového⁵ společně s prezidentem Edvardem Benešem, vědoma si plně bezvýchodnosti dané situace, na svém mimořádném dopoledním jednání dne 30. září vyloučila možnost vojenské obrany republiky a rozhodla se mnichovské ujednání bez výraznějších protestů přijmout a respektovat.⁶ Československo se tak prakticky stalo obětí tendenční západní politiky appeasementu, prováděné především britským premiérem Nevillem Chamberlainem, jehož slova po návratu do Británie zněla zcela výmluvně: „*Toto je podruhé v naší historii, kdy byl z Německa do Downing Street přivezen čestný mír. Věřím, že to je mír pro naši dobu.*“⁷ Později dodal: „*Jsem si jist, že Češi jednoho dne pochopí, že smyslem našich činů bylo zachránit je pro šťastnější budoucnost.*“⁸ Nicméně již o několik měsíců později se ukázalo, že tato politická linie nemohla německé expanzivní tendence uspokojit a zabránit opětovnému vypuknutí světového konfliktu, jak se někteří západní státníci toho času mylně domnívali.

Mnichovský diktát neznamenal pro ČSR ve svém důsledku pouze ztrátu dotyčného pohraničí, jehož zábor probíhal postupně německou brannou mocí mezi 1. až 10. říjnem 1938. O své územní požadavky se téměř okamžitě přihlásilo také Maďarsko a Polsko. Celkem bylo ve prospěch těchto tří zmíněných sousedních států ztraceno přes 41 000 km² území s více než 4 875 000 obyvateli.⁹ Tato událost se ve svém dalším důsledku stala akcelerací hluboké vnitřní krize země v rovině politické, hospodářské, správní či sociální, jež znamenala ukončení éry takzvané *první republiky*. Většina národa v čele s příslušníky mobilizovaných ozbrojených sil prožívala značné zklamání a pocit křivdy, kdy o osudu domoviny se nerozhodlo na bojišti, nýbrž za zavřenými dveřmi jednací místnosti, bez jakékoliv možnosti jej ovlivnit.¹⁰

Dne 5. října 1938 se pod tíhou vývoje rozhodl k abdikaci prezident Edvard Beneš, který zakrátko jako soukromá osoba z republiky dokonce vycestoval. O den později došlo k vyhlášení slovenské autonomie a tento příklad nedlouho poté následovalo i území

⁵ Úřednický kabinet, který byl sestaven po rezignaci vlády Milana Hodži dne 22. září 1938 a měl uklidnit veřejnost v době vrcholící krize. I přes své osobní námítky se funkce předsedy vlády ujal nakonec generál Jan Syrový. Zdroj: Syrového Vláda obrany republiky 22. 9. 1938 - 78 let, URL: <http://www.fronta.cz/kalendar/syroveho-vlada-obrany-republiky>, [18. února 2016].

⁶ EMMERT, František, *Druhá světová válka. Češi a Slovinci*, Brno 2007, s. 11.

⁷ SELF, Robert, *Neville Chamberlain. A Biography*, Aldershot 2006, s. 325.

⁸ FABER, David, *Mnichov. Krize appeasementu 1938*, Praha 2015, s. 407.

⁹ EMMERT, *Druhá světová válka*, s. 12–13.

¹⁰ SCHELLE, Karel a kol., *Dějiny české veřejné správy*, Plzeň 2009, s. 149–150.

Podkarpatské Rusi.¹¹ Tyto změny se pak dodatečně právně zakotvily v rámci ústavních zákonů č. 299/1938 Sb. z. a n. a č. 328/1938 Sb. z. a n. z 22. listopadu 1938. Na základě nového státoprávního uspořádání došlo k upravení názvu státu, který následně zněl *Česko-Slovenská republika*.¹² Tato okleštěná pokračovatelka ČSR, označovaná též jako *druhá republika*, se stala pouhým stínem vlastní minulosti a téměř neživota schopným útvarem, jehož existence se definitivně zpečetila o několik měsíců později německou okupací a vyhlášením protektorátu.¹³

Než k tomu však došlo, vydala se druhá republika prozatím cestou fašizace, zavedením cenzury, vzrůstu antisemitismu a především likvidací prvorepublikového demokratického zřízení. To se dle některých hlasů neosvědčilo, když vzniklé krizi nedokázalo účinně čelit. Za vše lze jmenovat prosincové přijetí *zmocňovacího zákona*¹⁴ Národním shromáždění, které nově ustavené vládě *Rudolfa Berana*¹⁵ umožňovalo například vydávat s pouhým souhlasem prezidenta nařízení s mocí zákona. Tímto krokem prakticky došlo k likvidaci systému parlamentní demokracie, kdy obě komory parlamentu přestaly v druhé polovině prosince zasedat, byť formálně existovaly až do března 1939. Ještě před tím došlo k výrazné redukci počtu politických stran, které se transformovaly do pouhých dvou uměle vzniknuvších politických celků v podobě *Strany národní jednoty (SNJ)*¹⁶ vedené premiérem Beranem a *Národní strany práce (NSP)*¹⁷ pod vedením Antonína Hampla. Druhá jmenovaná se pak do jisté míry profilovala jako umírněná opozice

¹¹ Tamtéž.

¹² Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 23. 11. 1938, ročník 1938/částka 99, s. 1161–1164. Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 16. 12. 1938, ročník 1938/částka 109, s. 1199–1204.

¹³ EMMERT, *Druhá světová válka*, s. 14.

¹⁴ Konkrétně se jednalo o ústavní zákon č. 330/1938 Sb. ze dne 15. prosince 1938 o zmocnění ke změnám ústavní listiny republiky Česko-Slovenské a o mimořádné moci nařizovací. Zdroj: Sbírka zákonů a nařízení státu česko-slovenského, 17. 12. 1938, ročník 1938/částka 110, s. 1205–1206.

¹⁵ Tato Beranova vláda se ujala úřadu 1. prosince 1938 a vydržela až do osudného 15. března 1939. Zdroj: Rudolf Beran, URL: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_beranr.php, [18. února 2016].

¹⁶ Byla vytvořena z Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, větší části Československé strany národně socialistické, Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské, Československé strany lidové, Národního sjednocení, Národní ligy a Národní obce fašistické. Zdroj: Strana národní jednoty ve druhé republice (1938–1939), URL: <http://www.e-polis.cz/clanek/strana-narodni-jednoty-ve-druhe-republice-1938-1939.html>, [21. února 2016].

¹⁷ Byla vytvořena z Československé sociálně demokratické strany dělnické a části Československé strany národně socialistické. Zdroj: Národní strana práce v druhé republice, URL: <http://www.e-polis.cz/clanek/narodni-strana-prace-v-druhe-republice-1938-1939.html>, [21. února 2016].

vládnoucí SNJ.¹⁸ Mezitím došlo po dlouhých debatách ke zvolení nového prezidenta, kterým se 30. listopadu 1938 stal dosavadní předseda Nejvyššího správního soudu Emil Hácha.¹⁹

Mnichovské ujednání nemělo pouze zmíněné dalekosáhlé dopady na republiku jako celek, ale velmi podstatně se také dotklo jednotlivých okresů a obcí, kdy se jejich místní správy musely vypořádat s velmi palčivou situací. Jak bude v následující části ukázáno, nejinak tomu bylo v pomnichovském období u města Plzně.

2.2 Dění v Plzni před březnem 1939

Jak bylo naznačeno, ani západočeská *metropole*²⁰ nezůstala přijetím mnichovského diktátu a odstoupením pohraničních území ušetřena značným problémům. Rázem se ocitla v neočekávané situaci hraničního města, kdy místní správa, státní úřady i bezpečnostní sbory musely činit nezbytná opatření pro udržení pořádku a zabezpečení chodu obce a jejího blízkého okolí.

Bylo 30. září 1938 a hodiny ukazovaly půl hodiny po čtvrté odpoledne, když plzeňské obyvatelstvo vyslechlo nepřijemnou rozhlasovou zprávu o výsledku mnichovské konference společně s rozhodnutím československé vlády se jejím výsledkům bez obrany podrobit. Ve městě zavládl všeobecný smutek, který mimo jiné viditelně podtrhovaly smutečními prapory, jež ten den zavlály na radnici a dalších budovách obce.²¹ K nastalé situaci státu se neprodleně vyjádřila obecní správa, a to ústy takzvaného presidia městské rady, kdy tento orgán tvořený trojicí předních postav plzeňské radnice, jmenovitě starostou Luděkem Pikem, jeho prvním náměstkem Dr. Augustinem Šípem a druhým náměstkem Dr. Matoušem Mandlem, vydal k občanům města prohlášení apelující přes veškeré negativní pocity k zachování klidu v zájmu zajištění chodu obce: „*Za klid a pořádek jsme*

¹⁸ HORÁKOVÁ, Monika, SALÁK, PAVEL, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin. Vybrané problémy*, Brno 2010, s. 35–37.

¹⁹ Úřední list města Plzně, 15. 12. 1938, XVI/24, s. 330.

²⁰ Roku 1924 byla vytvořena tzv. Velká Plzeň, kdy došlo k připojení přilehlých osad (*Doubravky, Doudlevec, Lobez a Skvrňan*) a město bylo nově vnitřně členěno na celkem 9 městských okresů (viz příloha č. 1 - *Plán města Plzně, 1932*). Celková rozloha tohoto útvaru byla 4 425 ha a dle sčítání obyvatel z roku 1930 zde žilo 114 704 obyvatel, z toho 6 782 Němců. ROUS, Josef, *Kniha o Plzni*, Plzeň 1945, s. 18–21.

²¹ DOUŠA, Jaroslav, JELEN, Jiří, MARTINOVSKÝ, Ivan, NOVÁČEK, Karel, ŘEHÁČEK, Karel, SKÁLA, Adam, ŠIROKÝ, Radek, WASKA, Karel, *Dějiny Plzně v datech*, Praha 2004, s. 297.

*odpovědni všichni a zejména zde v Plzni při zvláštním jejím postavení máme mimořádnou odpovědnost. Plzeň vždy zachovala klid a rozvahu, musí ji zachovati i dnes. Všichni musíme zůstat v naprosté národní jednotě, všichni máme odpovědnost za budoucnost národa, státu a našeho města, všichni se musíme přičinit, aby byl udržen klid a pořádek.*²²

Již následujícího dne započala říšská branná moc se zábořem vytyčeného západočeského pohraničního území, které však místy zasahovalo velmi hluboko do vnitrozemí, což byl i případ Plzeňska. Současně s tímto postupem německých ozbrojených složek docházelo z daných oblastí ke stahování jednotek československé armády.²³ Plzně se přímo dotýkalo takzvané *V. pásma* záboru a němečtí vojáci se dostali k městu 10. října 1938, když obsadili obce Litice a Chotíkov v jeho bezprostřední blízkosti.²⁴ V okolí Plzně došlo k okupaci četných obcí s převážnou většinou českého obyvatelstva, a to i mimo původní mnichovské předpoklady na vymezení nové hranice. Ta se v následujících týdnech několikrát v určitých místech posunovala a byla zcela úmyslně německou stranou vytvářena pokud možno tak, aby ČSR co nejvíce poškodila. Argumentace na zde žijící většinovou německou populaci byla u některých obcí zcela účelová a nezakládala se na pravdě. Hraniční čára dokonce přetínala železniční a silniční spojení ve směrech Plzeň-Klatovy a Plzeň-Domažlice. K jejímu ustálení nakonec došlo po delimitačních jednáních v Berlíně až na sklonku listopadu, byť některé dílčí změny probíhaly ještě během prosince.²⁵ Tyto porady po celou dobu s obavou sledovali i představitelé obce, kteří své požadavky na zmírnění dopadů tlumočili vyslané státní reprezentaci. Ta však měla pramalou šanci konečnou podobu nové státní hranice ovlivnit.²⁶ V praxi to znamenalo, že v některých místech kopírovala velmi těsně okraj města, jako v případě oblastí u Borské věznice či za Bolevcem, kde také došlo k zřízení celnic. Plzeň se díky své poloze stala centrem pomoci tisícům uprchlíků ze zabraného českého západu, což velice zatížilo místní veřejnou správu a mimo jiné způsobilo bytovou krizi. Pro některé přesídlené Čechy byla pouze přestupní stanicí na cestě dále do vnitrozemí, pro jiné poskytla prozatímní útočiště.²⁷ Oficiální zdroje uvádí 3 126 uprchlíků, kteří se měli na území města nacházet začátkem

²² Úřední list města Plzně, 15. 10. 1938, XVI/20, s. 287.

²³ JÍLEK, Tomáš, *Kapitoly z historie západních Čech 20. století*, Plzeň 2010, s. 21–23.

²⁴ DOUŠA, s. 298.

²⁵ Viz příloha č. 2 - *Mapa zabraného území v okolí Plzně*.

²⁶ BRICHTA, Vladimír, *Dějiny Plzně. Sv. 3. Od roku 1918 do roku 1948*, Plzeň 1982, s. 235–236.

²⁷ Tamtéž, s. 237.

listopadu 1938.²⁸ V prosinci bylo již evidováno více než 5 000 lidí.²⁹ Samotné policejní ředitelství však nepřímou přiznávalo, že tento počet bude pravděpodobně zdaleka vyšší s ohledem na nedařící se registraci všech vyhoštěných.³⁰

Pro Plzeň měl zábor i další neopomenutelné důsledky v podobě hospodářských obtíží a dopadů, které museli reprezentanti a úředníci obce neprodleně řešit. Již první říjnový den se na radnici roztočila série jednání a porad, které byly vedeny snahou zachovat i nadále pozici města jako celorepublikově významného průmyslového centra. Dokonce byla diskutována možnost dobudovat zde ztracené průmyslové kapacity. Hospodářské problémy se rovněž projevíly v běžném životě občanů, kdy došlo k nedostatku a zdražení některých základních komodit a městské trhy přišly o četné prodejce ze ztracených oblastí.³¹ Město zábor připravilo také o početné investice a majetek, jakým byl například chotěšovský velkostatek. Celková hodnota těchto ztrát byla v lednu 1939 vyčíslena na částku 9 404 720 K.³² Radnice se rovněž pokusila využít hospodářských obtíží k argumentaci ve snaze ustanovit výhodněji novou státní hranici tak, aby se pokud možno co nejvíce regulovaly negativní dopady, což se ale prakticky nepodařilo.³³

Plzeň se na několik následující týdnů stala nejenom zmíněným centrem pro uprchlíky, ale také pro úřady, které se sem přesunuly z podstoupených oblastí. V této souvislosti docházelo k potřebné rychlé reorganizaci na úrovni politických okresů, kdy některé z nich byly zábořem velmi poznamenány a přišly o svá správní centra. Tak také došlo již 14. října 1938 k převedení nezabraných částí a obcí politického okresu Stříbro pod politický okres Plzeň.³⁴ Místní okresní úřad pod vedením okresního hejtmána JUDr. Vladimíra Patočky zastával rozsáhlou agendu správních záležitostí, která se vzhledem k okolnostem od 9. listopadu 1938 dočkala nového vnitřního rozdělení mezi

²⁸ Z toho mělo být 2004 Čechů, 399 Němců, 716 Židů a 7 jiné národnosti. Zdroj: Úřední list města Plzně, 15. 11. 1938, XVI/22, s. 309.

²⁹ Úřední list města Plzně, 1. 1. 1939, XVII/1, s. 10.

³⁰ HERAJT, Tomáš, *Historie Policie v letech 1918–1945. Policejní ředitelství v Plzni*, Plzeň 2010, s. 43.

³¹ DOUŠA, s. 297–300.

³² Úřední list města Plzně, 15. 2. 1939, XVII/4, s. 47.

³³ DOUŠA, s. 298.

³⁴ Tamtéž.

pracovníky úřadu.³⁵ Mimo to tato instituce za pomoci svých orgánů sloužila zároveň jako nadřazená instance k dozoru nad obcemi ve své působnosti, tedy i nad městem Plzeň.³⁶ Z dobového úředního tisku z této doby lze současně vyčíst zajímavé poznámky o tom, že obyvatelstvo tento úřad důrazně vyzývalo, aby se v zájmu rychlého úřadování dostavilo pouze ve vymezené úřední dny a jednalo co nejstručněji, což bezpochyby svědčí o jeho nemalém vytížení. To však vzhledem k výrazným změnám platilo pro většinu státních institucí v pomnichovské republice.³⁷

Ve vztahu k dané době i povaze této práce nelze opomenout ani činnost plzeňského policejního ředitelství. Jak by se na první pohled mohlo mylně zdát, tento úřad nezajišťoval v rámci svých kompetencí pouze zajištění bezpečnosti a veřejného pořádku skrze vedení místního policejního sboru. Naopak v rámci svých oddělení spravoval mnohou agendu správního charakteru vůči občanům na jemu svěřeném území města. Za vše lze uvést vydávání občanských a řidičských průkazů, cestovních pasů, evidenci obyvatel či registr vozidel.³⁸ Tento úřad se již dávno před Mnichovem nacházel v plné permanenci a od října 1938 pak musel čelit dalším vyvstalým situacím souvisejícím s výše líčeným odstoupením území. Jak již bylo řečeno, Plzeň se přímo a velmi těsně dotklo V. pásmo záboru, což s sebou přinášelo řadu komplikací i pro práci bezpečnostních složek. Byli to především úředníci a policisté místního policejního ředitelství, kteří zajišťovali evidenci uprchlíků ze zabraných oblastí a obstarávali například spolu s četnictvem nově potřebnou železniční pasovou kontrolu.³⁹ Nadto musela policie čelit vzrůstající kriminalitě spojené s provokacemi českých fašistů a dalších protistátních skupin.⁴⁰ V rámci lepšího zajištění územní bezpečnosti a agendy zaslal s ohledem na podzimní události v průběhu prosince ředitel Policejního ředitelství Plzeň Dr. Adolf Wotava návrh na rozšíření územní působnosti svého úřadu na další přilehlé nezabrané obce (jmenovitě Radčice, Křimice, Vochoz, Tlučná, Vejprnice, Koterov, Hradiště, Červený Hrádek a Bukovec), několik

³⁵ Úřední list města Plzně, 15. 11. 1938, XVI/22, s. 316. *Pozn. Původně stanovené datum platnosti nového rozdělení agendy bylo 7. listopadu 1938.* Zdroj: Rozvrh agendy u okresního úřadu v Plzni, 5. 11. 1938, Archiv města Plzně, fond II/3; Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.

³⁶ DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2007, s. 380–381.

³⁷ Úřední list města Plzně, 15. 11. 1938, XVI/22, s. 316.

³⁸ HERAJT, s. 38–42.

³⁹ Tamtéž, s. 27.

⁴⁰ Tamtéž, s. 74.

místních částí a obcí z několika bývalých soudních okresů spadajících nově do plzeňského okresu. Tento návrh se však své realizace ministerstvem vnitra nedočkal.⁴¹ Počátkem roku 1939 se ředitel Wotava raději rozhodl ze zdravotních důvodů požádat o dovolenou a následné penzionování. Od 20. března 1939 ho ve funkci nahradil jeho zástupce, policejní rada JUDr. Josef Meiner. Jeho osoba však bude v rámci této práce zmíněna podrobněji později, neboť na pozici ředitele setrval až do roku 1942 a významně se zapojil i do protinacistického odboje.⁴²

Důsledky Mnichova se stejně jako v celorepublikovém měřítku silně podepsaly i na plzeňské politické scéně. Celý městský úřad byl již od počátku října velmi zatížen palčivou situací, řešíc nejenom zmíněný zábor či hospodářské problémy. Jednou z nejméně vytížených osob úřadu byl starosta, sociální demokrat *Luděk Pik*.⁴³ Ten stál v čele radnice téměř 20 let a jako představitel prvorepublikové politické linie se postupně dostal do pozice nepohodlné osoby, která by takový post zastávat neměla. Zpočátku výpady proti němu činila především extrémní pravice, a to i skrze regionální tisk, ale posléze se stále více stával nepohodlným rovněž pro své radniční kolegy a dokonce spolustraníky.⁴⁴ Tyto snahy o změnu politického kurzu vyvrcholily na přelomu listopadu a prosince 1938, kdy v Plzni po vzoru celostátní tendence započala transformace politických stran do SNJ a NSP. Tak došlo k rozrušení vládnoucího dosavadního radničního socialistického bloku dvou stran, když se místní národní socialisté rozhodli, na rozdíl od sociálních demokratů, vstoupit do SNJ. Tím tato strana získala radniční většinu a požadovala pro sebe i křeslo starosty.⁴⁵ Pod tíhou všech okolností se nakonec Luděk Pik rozhodl 5. prosince 1938 k rezignaci na post starosty. Městské zastupitelstvo ji pak přijalo 12. prosince a následně ji postoupilo ještě k vyjádření okresnímu úřadu. Ten svůj souhlas počátkem ledna 1939 připojil a jako

⁴¹ Tamtéž, s. 27–28.

⁴² Tamtéž, s. 67–75.

⁴³ Starostou města byl tento člen Československé strany sociálně demokratické poprvé zvolen již 5. července 1919. Mimo to také zasedal jako poslanec v Národním shromáždění Československé republiky. Zdroj: *Cestou pokroku! Velké dílo socialismu ve správě obce plzeňské pro rozvoj města a pro plzeňský lid. Spis československé sociální demokracie o činnosti v obci plzeňské za období 1919–1935*, Plzeň 1935, s. 6, Soukromý archiv autora.

⁴⁴ PIK, Luděk, *Dvě stě milionů vteřin. Reportáž a povídky*, Plzeň 1946, s. 12–18.

⁴⁵ BRICHTA, s. 237–238.

úřadující zástupci byli až do nové volby starosty určení dosavadní náměstkové Augustin Šíp a Matouš Mandl.⁴⁶

Vzhledem k neschopnosti zastupitelstva a rady města přes politické třenice delegovat kandidáta na starostu a pravděpodobně také s ohledem na stav celostátní politiky, která pomalu ale jistě směřovala k tendencím omezování a zasahování i do nižší místní správy, došlo během druhé poloviny února 1939 pro Plzeň k význačné události. V rámci své kompetence vydal *Zemský úřad v Praze* rozhodnutí o okamžitém rozpuštění obecního zastupitelstva Plzně,⁴⁷ které občané zvolili v řádných obecních volbách roku 1935.⁴⁸ Prozatímní správu města měl pro nadcházející blíže časově nespecifikované období vykonávat delegovaný vládní komisař.⁴⁹ Tento výnos byl 22. února 1939 předán plzeňskému okresnímu úřadu, který jej prostřednictvím hejtmana Dr. Patočky neprodleně tlumočil úřadujícímu náměstkovi starosty Dr. Šípovi. Ten následujícího dne vydal prohlášení ke všem členům městského zastupitelstva, oddělením obecních úřadů, podnikům a ústavům, všem úředníkům a zřízencům obce v tomto znění:

„Dne 22. t. m. po poledni bylo mně doručeno okresním úřadem v Plzni rozhodnutí zemského úřadu v Praze ze dne 18. února 1939 čís. 259/1 z r. 1939, odděl. 1, kterým obecní zastupitelstvo v Plzni bylo podle § 106 obec. zřiz. pro Čechy rozpuštěno. Zároveň byl jsem vyrozuměn výměrem okres. úřadu v Plzni ze dne 22. února 1939 čís. $\frac{15.469/39 \text{ zn. Dr. Kot.}}{I-18-b-31}$, že prozatímní správu obce povede vládní komisař, jímž pan okresní hejtman jmenoval pana Petra Němejce, radu politické správy.

Louče se s Vámi se všemi jménem rozpuštěného obecního zastupitelstva, děkuji Vám za věrné a svědomité plnění úředních povinností, kterým jste podstatně přispěli k tomu, že budu moci obec odevzdati panu vládnímu komisaři v dobrém stavu a pořádku.

Jsem přesvědčen, že i nadále přinesete svým úkolům všecku péči a oddanost, a přeji našemu milému městu i Vám blaha a štěstí.“⁵⁰

⁴⁶ DOUŠA, s. 301–302.

⁴⁷ BRICHTA, s. 238.

⁴⁸ DOUŠA, s. 279.

⁴⁹ JÍLEK, s. 23.

⁵⁰ Úřední list města Plzně, 1. 3. 1939, XVII/5, s. 57.

Tímto rozhodnutím zemského a okresního úřadu se starostenský post a téměř veškeré rozhodující pravomoci Městského úřadu v Plzni dostaly do rukou jediného muže, a to výše zmíněného profesionálního státního úředníka *Petra Němejce*⁵¹ ve funkci dosazeného vládního komisaře. Ten napříště rozhodoval namísto obecního zastupitelstva a byl dozorčím orgánem nad všemi komisemi a odděleními úřadu.⁵² Zároveň se stal po následující necelé tři roky jednou z ústředních postav tohoto úřadu, ve kterém musel čelit nesnázím okupace a německé protektorátní politiky. Jeho uvedení do funkce definitivně ukončilo zákulisní boj o přední pozici ve vedení obce a její politické směřování.⁵³ V neposlední řadě je nutné poukázat na skutečnost, že souběžně s rozpuštěním zastupitelstva ukončila svoji činnost dosavadní městská rada a její presidium.⁵⁴

Oficiálního uvedení do úřadu se Petr Němejc dočkal 25. února 1939, kdy se v doprovodu okresního hejtmana Patočky osobně dostavil na plzeňskou radnici, kde byli přijati náměstký Šípem a Mandlem spolu s ústředním ředitelem úřadu Františkem Křížem. Patočka ve své řeči nastínil důvody, které vedly k tomuto kroku, načež Šíp reagoval prohlášením, že se městské zastupitelstvo a rada nehodlá proti rozhodnutí zemského úřadu odvolávat, respektuje jej a úřad je předán do rukou nového funkcionáře zcela v pořádku. Při této příležitosti Petr Němejc jmenoval svého náměstka v osobě zmíněného Františka Kříže a stanovil datum seznamovací a pracovní konference se stálými městskými úředníky.⁵⁵ Ta proběhla ve čtvrtek 2. března 1939 ve velké zasedací síni plzeňské radnice. Úvodního slova se ujal Dr. Kříž, který nejprve zrekapituloval úřadování městské správy ve vztahu k proměnám státních zákonů za několik posledních desítek let. Dále zmínil na státní úrovni probíhající přípravy na novou obecní organizaci, jejíž principy však v té době ještě nebyly známy. Než předal slovo Petru Němejci, uvedl ještě, že ačkoliv rozpuštění zastupitelstva

⁵¹ Petr Němejc se narodil do rodiny advokáta 13. srpna 1890 v Nepomuku. Vystudoval na české právnické fakultě Karlovy univerzity. Během první světové války prodělal v nasazení u armády zranění, které mu zabránilo v další službě a v letech 1917–1918 působil u okresního hejtmanství v Náchodě. Po roce 1918 krátký čas pobyl v rámci politické služby na Podkarpatské Ukrajině a posléze působil u okresního úřadu v Klatovech. V roce 1937 nastoupil jako okresní hejtman v Sušici. Zdroj: Úřední list města Plzně, 1. 3. 1939, XVII/5, s. 57.

⁵² Úřední list města Plzně, 15. 3. 1939, XVII/6, s. 60–70.

⁵³ DOUŠA, s. 304.

⁵⁴ V pořadí 141. (*od zvolení*) a zároveň poslední schůze dvacetičlenné městské rady ustanovené v roce se konala dne 20. února 1939. Poslední zasedání šedesátičlenného městského zastupitelstva proběhlo již 12. prosince 1938. Zdroj: Úřední list města Plzně, 1. 3. 1939, XVII/5, s. 60. Úřední list města Plzně, 1. 1. 1939, XVII/1, s. 7.

⁵⁵ Úřední list města Plzně, 1. 3. 1939, XVII/5, s. 58.

úřední sbor překvapilo, ve vládním komisaři spatřuje naději pro řádný vývoj města.⁵⁶ V rámci svého představení vládní komisař pronesl k přítomným úředníkům řeč, ve které mimo jiné uvedl: „*Zemský i okresní úřad dal mi do rukou řízení vašeho a dnes i mého staroslavného města Plzně. Nebudu připomínati, proč se to stalo. Poslouchám vládu, presidenta republiky a jsem zde, abych přechodně vedl hospodářský, kulturní a sociální život veleobce města Plzně v duchu jediné státní strany Národní jednoty. Přebírám s vědomím plné zodpovědnosti úřad starostenský, budu zde s vámi pracovat na místě obecního zastupitelstva, obecní rady a všech komisí.*“⁵⁷ Poradu poté zakončila vzájemná diskuze o nastávajícím způsobu úřadování a vedení místní správy,⁵⁸ aniž by kdokoliv tušil, že již za necelých 14 dní bude okleštěná a problémy zmítaná Plzeň okupována německou armádou.

Touto poslední zmíněnou událostí zároveň končí stručný přehled plzeňské správy během období druhé republiky. V rámci stručného hodnocení tohoto nastíněného období lze jednoznačně říci, že i plzeňské události se držely trendů typických pro pomnichovskou republiku, což lze například velmi dobře doložit na zmíněném pádu starosty Lud'ka Pika či jmenování vládního komisaře, které bylo bezpochyby největším zásahem do městské samosprávy od roku 1919. Na počátku roku 1939 se sice objevily i celostátní úvahy o celkové reformě a přestavbě místních samospráv, ale k její realizaci však vzhledem k rychlému spádu událostí již nedošlo.⁵⁹

2.3 Okupace a vyhlášení protektorátu

Jak již bylo naznačeno, chápaly některé evropské velmoci Mnichovskou dohodu a následné odstoupení území Sudet vůči Německu jako jistý politický kompromis, který zamezí vzniku nového vojenského konfliktu a zachrání tak evropský mír. Samotný Hitler však nepovažoval i nadále otázku zbytkového Česko-Slovenska za definitivně a uspokojivě vyřešenou. To dokazuje i jeho počínání, kdy již během října a prosince 1938, tedy velmi krátce po mnichovských událostech, vydal první směrnice, které započaly přípravy vedoucí

⁵⁶ Úřední list města Plzně, 15. 3. 1939, XVII/6, s. 69.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž, s. 70.

⁵⁹ SCHELLE, *Dějiny správy*, s. 151–153.

ke konečné likvidaci druhé republiky. Ty pak dostaly konkrétnějších obrysů během ledna 1939.⁶⁰

Celá Němci plánovaná akce neměla opět v očích světové veřejnosti pokud možno vypadat jako vojenská agrese, ale pouze jako zákrok k zajištění míru a pořádku v již nefungujícím sousedním státě. K posílení tohoto dojmu také chtěla německá armáda využít pouze stálých vojenských útvarů bez mobilizačních posil. Cílem operace měla být efektivní a rychlá pacifikace československých ozbrojených sil a obsazení území republiky tak, aby nedošlo k výraznějšímu narušení kontinuity veřejného i hospodářského života, což bylo ve svém důsledku velmi podstatné pro další nacistické záměry s tímto územím a jeho obyvateli. Zásah byl po celou první čtvrtinu roku 1939 intenzivně připravován a nyní už jen zůstávalo otázkou, kdy a v rámci jaké záminky bude realizován.⁶¹

Ve stejný čas mimo jiné docházelo opět ke stupňování napětí ve slovenské otázce. Přestože již od října 1938 mělo území Slovenska zajištěnou v rámci druhé republiky rozsáhlou autonomii, nadále zde rostla iniciativa za úplné osamostatnění a vytvoření vlastního státu. Ta byla i nadále předně vedena radikálním křídlem *Hlinkovo slovenské ľudové strany (HSLS)*, kdy z jejího podnětu docházelo k jednáním o této problematice také s německou stranou. O těchto pokračujících slovenských snahách měla informace i pražská ústřední vláda, která se nakonec s prezidentem Háchou rozhodla za účelem udržení státu pro mocenský zásah s využitím vojenské síly. V noci z 9. na 10. března 1939 došlo na Slovensku k vyhlášení výjimečného stavu a Hácha s okamžitou platností odvolal slovenskou Tisovo autonomní vládu ze své funkce. Této události se okamžitě rozhodla pro své potřeby využít německá diplomacie, která obratem zahájila nátlak na slovenské radikály, aby došlo neprodleně k vyhlášení samostatnosti. Posléze se uskutečnilo i osobní jednání Jozefa Tisa s Hitlerem, kde ten slovenskému politikovi jasně naznačil, že buď Slovensko spadne do maďarských rukou, nebo vyhlásí nezávislost, kterou Německo podpoří. Tak se nakonec stalo a 14. března 1939 odhlasoval slovenský sněm vyhlášení

⁶⁰ MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002, s. 13–14.

⁶¹ Tamtéž.

nezávislého slovenského státu. Tímto Němci dosáhli svého a Česko-Slovensko se začalo vnitřně bortit ještě před jejich samotným vojenským zásahem.⁶²

V této komplikované situaci se rozhodl prezident Emil Hácha po konzultaci s ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským požádat přímo o osobní návštěvu v Berlíně, aby zde došlo k vyjasnění posledních událostí přímo s Adolfem Hitlerem. Ten na jednání obratem přistoupil, protože mohlo velmi dobře posloužit ke konečné realizaci německých plánů. Hácha předpokládal, že společně proberou především slovenskou otázku, a že se mu i dále podaří udržet zbytek republiky i bez Slovenska v nějaké relativně samostatné formě, byť velmi těsně orientované na Německo. Když však v odpoledních hodinách 14. března 1939 odjížděl spolu s Chvalkovským směr Berlín, netušil, že o osudu státu se již prakticky rozhodlo.⁶³ Vypjaté jednání s Hitlerem a dalšími představiteli Německé říše se uskutečnilo až po půlnoci a prezidentovi zde bylo důrazně vysvětleno, že zásah Německa je již neodvratný a německá armáda započne ráno s obsazováním českých zemí. Hitler Háchu ujišťoval, že pokud se Češi bez odporu podrobí jeho záměrům, jinými slovy svěří se do jeho rukou, zajistí jim pak rozsáhlou autonomii a přiměřený rozvoj národního života. Pokud by však k odporu jen došlo, bude okamžitě a bez milosti zlomen všemi dostupnými prostředky. Háchovi byl následně dán prostor pro telefonickou komunikaci s vládou v Praze, aby ji spravil o Hitlerových záměrech a zajistil, že nedojde při obsazování k jakémukoliv systematickému odporu. Nakonec v rámci jednání došlo k podepsání dvou významných dokumentů, které německá strana dopředu připravila. Dle prvního byl nyní český národ vložen pod ochranu Německé říše, druhý pak představoval kapitulací podmínky, které musely být českou stranou splněny pro hladký průběh obsazení.⁶⁴ Toto jednání se bezpochyby stalo vyvrcholením německé hry, jež měla dodat německé okupaci navenek punc již výše zmíněné legality.⁶⁵

⁶² SKALOŠ, Martin, *Úzákonomie autonómie Slovenskej krajiny a rozbitie Česko-Slovenskej republiky*. In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (ed.), *Období neshody*, Ostrava 2014, s. 64–67.

⁶³ EMMERT, *Druhá světová válka*, s. 16.

⁶⁴ PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998, s. 16–28.

⁶⁵ Z právního hlediska však nebyl prezident Hácha ani ministr Chvalkovský oprávněn tento dokument bez projednání vládou podepsat. V tíživé situaci a za výhrůžek maršála Hermanna Göringa jim však nic jiného nezbývalo. Zdroj: Záznam dr. Háchy o jednání s Hitlerem dne 15. března 1939, SCHELLE, Karel (ed.), *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. díl. Období neshody (1939–1945)*, Brno 1993, s. 5–7.

Operace *Březnový vítr* (německy - *Märzwirbel*), tak znělo vojenské kódové označení německého zásahu, propukla naplno v brzkých ranních hodinách 15. března 1939, jak bylo v Berlíně avizováno. Jednotky wehrmachtu⁶⁶ a další složky potřebné k zajištění okupovaného území okamžitě zahájily postup skrze hranice do nitra českých zemí s prvotním cílem obsadit co nejrychleji nejdůležitější správní, hospodářská a vojenská centra.⁶⁷ Po obsazení velkých měst postupně následovalo obsazování středisek nižšího řádu tak, aby žádné místo nebylo okupačními silami vynecháno. Ještě téhož dne se do večera podařilo bez výraznějších problémů obsadit veškeré zbytkové území druhé republiky a přivést ho plně pod německou kontrolu. Mezi obyvatelstvem většinou zavládla ponurá atmosféra plná strachu a nejistoty z dalšího vývoje. Nejistou se stala také otázka dalšího uspořádání českého území a jeho správy, neboť berlínské jednání přesně nedefinovalo nové státní uspořádání krom pouhé Hitlerovy ústní deklaraace jisté formy autonomie. To se však již brzy mělo změnit.⁶⁸

Ještě téhož večera 15. dubna dorazila tajně na Pražský hrad Hitlerova družina, zahrnující krom jeho samotného též říšského ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa, státního tajemníka ministerstva vnitra Wilhema Stuckarta či přednostu říšské kanceláře Hanse Lammerse a mnohé další přední nacisty. Ti dokonce do Prahy dorazili před samotným Háchou, jehož zpětný vlak po cestě z Berlína Němci záměrně zdržovali. Prezident spolu s dalšími českými představiteli neměl dokonce o přítomnosti těchto předních nacistů na Hradě zpočátku tušení. Jejich přítomnost zde nebyla náhodná a úkolem jejich dlouhé noční porady bylo vyřešit nové státoprávní uspořádání okupovaného českého prostoru a jeho novou organizaci.⁶⁹ Jejím výsledkem se nakonec stal *Výnos Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava*.⁷⁰

⁶⁶ Pojem *Wehrmacht* se z německého originálu překládá jako *branná moc* a jsou jím souhrnně označovány vojenské ozbrojené síly Německé říše.

⁶⁷ Například území Ostravska ale bylo německými jednotkami obsazeno již v podvečerních hodinách 15. března 1939, jako opatření před možným zábořem této průmyslové oblasti ze strany Polska. MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002, s. 14–15.

⁶⁸ MARŠÁLEK, s. 14–15.

⁶⁹ Tamtéž, s. 15.

⁷⁰ Plné znění výnosu, které bylo uveřejněno ve sbírce zákonů a nařízení 17. března 1939 viz příloha č. 3 - *Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava*.

Ten byl krátce po poledni 16. dubna veřejně přečten v rozhlase osobně Ribbentropem, z kterého se o něm dozvěděly krom obyvatel i české politické elity včetně samotného Háchy. Jednalo se o svérázný německý dokument vytvořený bez jakékoliv konzultace s českou stranou a neobsahoval ani odkaz na předešlé berlínské jednání. Na jeho základě měly být pro příště obsazené části⁷¹ bývalé Česko-Slovenské republiky součástí území Německé říše, která je vzala pod svoji ochranu. Zároveň je nutné podotknout, že bylo i stále myšleno na světovou odezvu, proto měl i výnos nadále dávat navenek alespoň částečně pocit, že Čechům budou základní práva dopřána. Realita v následujících letech však byla zcela jiná.⁷²

Samotný výnos tvořila preambule, ve které Hitler osobitě rekapituloval vztah českých a německých zemí tak, jak jej viděli Němci. Zároveň s tímto se zde opodstatňovala nezbytnost zásahu, který byl dle něj neodvratný pro zachování klidu a míru v tomto prostoru. Ve druhé části následovalo 13 článků, které stanovovaly normotvorné zásady nového státoprávního uspořádání v podobě protektorátu a vymezovaly jeho vztah k Říši. Jeden z článků sice definoval tento útvar jako autonomní, ale zároveň bylo ukládáno, aby svá výsostná práva vykonával pouze v jednoznačné shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Německé říše, ke které nyní náležel. V zahraničních záležitostech byla pak míra jakékoliv autonomie zcela vyloučena. Dovoleno bylo zřízení vlastních bezpečnostních sborů, ale pouze v Němci stanovených intencích. Samostatná vojenská ochrana byla však vyloučena a byla pouze v německé gesci. V platnosti měly i nadále zůstat zákony (včetně ústavních) a vyhlášky bývalé republiky, ale opět pouze pokud neodporovaly smyslu převzetí ochrany a Německá říše byla zcela oprávněna vydávat první předpisy s platností i pro protektorát. Výnos zachovával rovněž existenci autonomních orgánů (např. vláda, státní prezident) a úřadů (z místní správy např. okresních či obecních), stejně tak ale umožňoval zřizování úřadů říšských.⁷³ Zároveň došlo ke zřízení funkce *Říšského protektora v Čechách a na Moravě*, který měl být na území protektorátu výhradním zástupcem Vůdce a dohlížet zde na dodržování říšských zájmů. K plnění této úlohy mu náležely rozsáhlé pravomoci, kterými mohl prakticky neomezeně zasahovat do

⁷¹ Rozsah obsazeného území, z kterého byl vytvořen protektorát, viz příloha č. 4 - *Mapa Protektorátu Čechy a Morava*.

⁷² PASÁK, s. 45–53.

⁷³ JANEČKOVÁ, Eva, *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava*, Plzeň 2013, s. 17–26.

rozhodování autonomních orgánů, především pak vlády, a jakéhokoliv odvětví vyšší i nižší správy tohoto útvaru. Za tímto účelem došlo posléze k zřízení rozsáhlého *Úřadu říšského protektora (Amt des Reichsprotektor)*.⁷⁴ Prvním protektorem pak 18. března 1939 Hitler jmenoval Konstantina von Neuratha.⁷⁵

Články zmíněného výnosu byly zcela úmyslně formulovány velmi vágně, kdy na jednu stranu dávaly možnost jistého dojmu, že zde je zachována jistá míra autonomie, ale zároveň umožňovaly Němcům jejich výklad kdykoliv uzpůsobovat dle konkrétní potřeby. Také termín protektorát, tak jak jej znalo mezinárodní právo, neodpovídalo stavu, jenž byl v českých zemích doopravdy nastolen.⁷⁶ Právník Emil Sobota po válce na adresu protektorátu pronesl následující slova: „*Jestliže takto vzala rychle za své iluze, kterou by si snad někdo činil o státoprávní individualitě protektorátu uvnitř říše, o jakési analogii mezi ním a korunními zeměmi v někdejší podunajské monarchii, tím spíše ovšem pozbyl protektorát zdání jakékoliv subjektivitě na poli mezinárodně právním.*“⁷⁷ Další zajímavé svědectví k organizaci protektorátu pronesl již ke konci března 1939 sám hlavní duchovní otec výnosu Wilhem Stuckart na jedné z porad německých činitelů: „*Státoprávně se stal protektorát součástí říše. Veškerá vládní moc vychází z říše. Poslední a nejvyšší rozhodovací moc proto náleží vůdci a jeho zástupci pro protektorát – protektorovi.*

Nářízení protektora předchází nařízením služeben protektorátu a jsou odejmuty každému přezkoušení správními úřady a soudy protektorátu. Tento stav bude ještě vyjasněn nařízením. V rámci říše zůstal protektorát státoprávně samostatný. Jeho státní moc podléhá

⁷⁴ HORÁKOVÁ, s. 40–41.

⁷⁵ JANEČKOVÁ, s. 56; Konstantin von Neurath se narodil 2. února 1873 ve Württembergu do dobře situované šlechtické rodiny. Po studiu práv vstoupil ještě v dobách německého císařství do diplomatických služeb a zastupoval německé zájmy v Londýně či Istanbulu. V těch zůstal i po 1. světové válce za časů Výmarské republiky. V roce 1932 se dokonce stal německým ministrem zahraničních věcí ve vládě von Papena. Na svém postu setrval i po uchopení moci Adolfem Hitlerem. I přesto, že vstoupil do NSDAP, nestal se nikdy příliš horlivým nacistou. V srpnu 1938 pak byl z pozice ministra Hitlerem odvolán a nahrazen Joachimem von Ribbentropem. V březnu 1939 ho Hitler jmenoval říšským protektorem nově vzniklého Protektorátu Čechy a Morava. V září 1941 je z této funkce pro svoji přílišně mírnou politickou linii poslán vůdcem na zdravotní dovolenou a jeho funkce je svěřena obávanému Reinhardu Heydrichovi. Neurath se již do protektorátu do konce války nevrátil, byť funkci formálně zastával až do roku 1943. Po válce byl souzen v rámci Norimberského procesu, kde si výslech rozsudek v délce trvání 15 let. V roce 1954 došlo ze zdravotních důvodů k propuštění z vězení. Nedlouho poté 14. srpna 1956 umírá. Zdroj: EMMERT, František, *Atentát na Heydricha*, Praha 2016, s. 7.

⁷⁶ Podrobný rozbor jednotlivých článků celého výnosu lze najít v knize → JANEČKOVÁ, Eva, *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava*, Plzeň 2013.

⁷⁷ SOBOTA, Emil, *Co to byl protektorát*, Praha 1946, s. 34.

ovšem omezením.“⁷⁸ Později také o tomto zřízení napsal: „*Protektorát je originální, samostatný výtvar národně socialistického státního myšlení. Nespadá pod žádnou obvyklou státní formu a jest bez předlohy. Proto nemůže býti na protektorát použito učení státoprávní vědy, které platí pro jiné státoprávní útvary.*“⁷⁹

Tato slova jasně reflektují, jak samotní nacisté výnos a nově vzniklý útvar chápali. Jednoznačně lze říci, že protektorát byl již od počátku koncipován tak, aby plně sloužil především nacistické politice a německým orgánům, kterým dával do rukou téměř neomezenou moc a kontrolu nad celým jeho územím i jeho údajně autonomní správou. Výnos byl pak během roku 1939 několikrát doplněn o další předpisy, aby se vyjasnily některé nesrovnalosti a především bylo české straně zcela zřetelně demonstrováno, že míra autonomie bude prakticky minimální a téměř vše bude podléhat německému dohledu. Protektorát Čechy a Morava se měl na příštích šest let v první řadě stát neomezenou průmyslovou a lidskou základnou pro německou válečnou výrobu.⁸⁰ Tomu se přizpůsobovala i veškerá nižší správa, která bude na příkladu města Plzně popsána v následujících kapitolách této práce.

3 Plzeňské první válečné roky – Říše vítězí

3.1 Plzeň pod hákovým křížem a vojenská správa

Bylo půl čtvrté ráno 15. března 1939, když žurnální služba⁸¹ plzeňského policejního ředitelství obdržela od ministerstva vnitra důležitou telefonickou informaci, že za několik hodin dojde k obsazení celého území republiky, tedy i města Plzně, německou brannou mocí.⁸² Jednalo se o bezprostřední reakci na již zmíněný Háchův telefonát do Prahy z berlínského jednání, kde mu byly německé záměry Hitlerem právě oznámeny. Tato informace spolu s instrukcemi, že nesmí dojít z české strany k jakémukoliv odporu, byla policisty okamžitě podstoupena plzeňskému okresnímu úřadu. Ten obratem připravil jménem hejtmána Dr. Patočky k tisku veřejné oznámení pro obyvatelstvo v tomto znění:

⁷⁸ JANEČKOVÁ, s. 26.

⁷⁹ MARŠÁLEK, s. 27.

⁸⁰ SOBOTA, s. 29–43.

⁸¹ Stálá pohotovostní služba.

⁸² DOUŠA, s. 306.

„Dnešního dne obsadí říšskoněmecké vojsko všemi směry území našeho státu. Žádám obyvatelstvo, aby zachovalo klid a rozvahu jako dosud a v žádném případě nekladlo obsazování překážky a nedotýkalo se postupujícího říšskoněmeckého vojska nikde, ani slovem ani nerozvážným skutkem. Civilní úřady zůstávají na svých místech a budou nerušeně dále úřadovati.“⁸³

Krátce po 6. hodině ranní pod rouškou vydatné sněhové vánice opravdu do města ze směru od přilehlých obcí Litice a Chotíkov, kde ležela od podzimního záboru říšská hranice, dorazily první motorizované oddíly německého wehrmachtu. Ty se následně koncentrovaly především na centrálním plzeňském náměstí u katedrály svatého Bartoloměje, čímž například odpadlo i konání tradičního týdenního trhu. K nim se pak o něco později přidaly též hypomobilní jednotky,⁸⁴ které dorazily skrze Skvrňany ze směru od Kozolup.⁸⁵ Tato dorazivší vojenská uskupení spadala jednak pod 46. pěší divizi (46. Infanterie-Division) generálmajora Wilhema von Waldenfelse a také 2. lehkou divizi (2. Leichte-Division) generálmajora Georga Stummeho ze svazku XIII. armádního sboru německé armády. Druhá jmenovaná však Plzni pouze projížděla cestou k plnění svých úkolů v jiné části Čech. Vojáci československé armády museli na základě berlínské kapitulací listiny zůstat v kasárnách, a tak se na svém postupu a během obsazení města německé jednotky nesetkaly prakticky s jakýmkoliv odporem a jejich největším nepřítelem se toho rána stala hlavně již zmíněná nepřízeň počasí a v druhé řadě pak dopravní chaos, zapříčiněný odlišnými zvyklostmi ve využívání jízdních směrů. Ten se však podařilo vyřešit zásahem plzeňských policistů, kdy bylo vydáno nařízení o zavedení jízdy vpravo.⁸⁶

Poté, co došlo k shromáždění německých jednotek a zajištění klíčových plzeňských bodů, začali okupanti okamžitě zabírat první budovy k zřízení svých velitelství a úřadů pro zavedení dočasné vojenské správy a kontroly nejenom nad místním územím a jeho obyvateli, ale také nad úřady bývalé republiky. Ještě než však budou vylíčeny další události a podstatné údaje k zavedení této správy přímo v Plzni, je na tomto místě nutné uvést

⁸³ Úřední list města Plzně, 1. 4. 1939, XVII/7, s. 82.

⁸⁴ Jednotky využívající koně.

⁸⁵ ROUČKA, Zdeněk, *Plzeň pod hákovým křížem. Fotografie 1939–1945*, Plzeň 2003, [s. p.].

⁸⁶ DOUŠA, s. 316.

několik málo základních informací k prvotním německým plánům a správnímu zajištění okupovaného území všeobecně.

Přestože nebyl ze strany Německa nakonec očekáván při obsazování českých zemí výraznější odpor, je ale i tak zcela logické, že prvotní zajištění měly provést pro jistotu silné armádní jednotky, které zde připraví půdu pro uchopení moci Německou říší a vytvoření nové organizace administrativy. Zároveň k celkovému poklidnému zajištění okupovaného území je vždy třeba, aby měla armáda dopředu připraven i rozsáhlý správní aparát, který se bezprostředně ujme dočasné správy a zajistí její nerušený chod ve všech oblastech. Toto si Němci velmi dobře uvědomovali a stejně postupovali již během zabírání Sudet na podzim 1938, kde zároveň s příchodem vojska docházelo k okamžitému přebírání místní správy speciálním civilním úředním aparátem, který byl pod armádou přímo za tímto účelem zřízen. Po nějakém čase pak teprve došlo k předání celé správy plně civilním složkám, které se v tomto mezidobí zformulovaly. Tento princip a poslední nabyté zkušenosti chtěli Němci zúročit i během obsazování českých zemí. Rozdíl byl pouze v tom, že nehodlali v této fázi české úřady a orgány zcela zlikvidovat a nahradit, nýbrž nad nimi předně zřídit pouze svůj dohled a zachovat je v činnosti. To bylo činěno i s ohledem na to, že v době příprav akce nebylo ještě známo, jak bude prostor českých zemí pod vedením Německé říše organizován. Provedení operace Březnový vítr bylo vloženo do rukou generála Walthera von Brauchitsche, který na základě svěřených pravomocí disponoval i nevyšší výkonnou mocí na zabraném českém území. Tu dále delegoval na podřízené velitele armádních skupin, a to konkrétně na velitele armádní skupiny 5, generála Wilhelma von Lista, jenž obsazoval Moravu, a dále velitele armádní skupiny 3, generála Johannese Blaskowitze, jehož oddíly zajišťovaly Čechy, tedy i Plzeň, již jmenovanými divizemi ze svazku XIII. sboru. Oba tyto velitelé se tak stali nejvyššími představiteli okupantů na jim svěřených území.⁸⁷

Toto bylo již v první den okupace celkem výstižně proklamováno prvními tištěnými vyhláškami,⁸⁸ ale rovněž rozhlasovým vysíláním, skrze které vydal například generál Brauchitsch provolání k obyvatelům Čech a Moravy: „*Podle vůle vůdce a nejvyššího*

⁸⁷ MARŠÁLEK, s. 45–47.

⁸⁸ Výzva oznamující obyvatelstvu, že na území Čech převzal výkonnou moc generál Blaskowitz, viz příloha č. 5 - *Veřejná výzva obyvatelstvu z 15. března 1939.*

velitele německé branné moci německé vojsko vkročilo do vaší země s příkazem, aby udrželo klid a pořádek a převzalo ochranu obyvatelstva.

Vykonávací moc na územích obsazených německým vojskem svěřuje se mně a velitelům armádních skupin.

- 1. Veškerá veřejná správa pokračuje v práci, pokud se nic jiného nenařizuje. Toto platí také pro policii, poštu, železnici a veřejné závody.*
- 2. Všechn hospodářský život jde dále.*
- 3. Každý ať zůstane na svém místě a pokračuje ve své práci. Vzdávání se práce pokládá se za sabotáž.*
- 4. Nařízení německých vojenských úřadu se musí nepodmínečně uposlechnouti.*
- 5. Každý ať se řídí podle rozkazů vydaných ve prospěch celku i jednotlivců.*⁸⁹

K tomu, aby vykonávali dočasně nabytou výkonnou moc vojenští představitelé odborně a se zřetelem na budoucí plány na uspořádání správy ve vzniknuvším protektorátu, byly jim svěřeny k dispozici již zmíněné odborné složky civilní správy. Ta se za tímto účelem zformovala a připravovala s dostatečným předstihem před zahájením samotné operace.⁹⁰ Tvořili ji civilní úředníci na trojstupňovém uspořádání jednotlivých složek, kdy na nejvyšší úrovni, tedy u velitele armádní skupiny, působil šéf civilní správy (*Chef der Zivilverwaltung*). V případě generála Blaskowitze, jehož skupina je podstatná právě pro Plzeň, byl do této funkce ustanoven bývalý vrcholný představitel zaniklé Sudetoněmecké strany⁹¹ a současně sudetský župní vedoucí Konrad Henlein. Nižším a jemu odpovědným článkem se pak stali správní šéfové při velitelství armádních sborů (*Korpsverwaltungschef*), u XIII. sboru to byl konkrétně landrát⁹² Mueller. Nejnižší instancí, která se již nevázala přímo ke konkrétnímu vojenskému velitelství, byl aparát takzvaného oberlandrátu

⁸⁹ PETRŮV, Helena, *Zákonné bezpráví. Židé v protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2011, s. 14–15.

⁹⁰ MARŠÁLEK, s. 46.

⁹¹ SdP byla na základě mnichovských událostí a odstoupení pohraničí včleněna do konce roku 1939 do NSDAP. Neznamenalo to však, že došlo k automatickému přebrání všeho členstva strany. To se muselo o členství v NSDAP hlásit individuálně. Zdroj: Volby a Sudetoněmecká strana, URL: <http://www.fronta.cz/dotaz/volby-a-sudetonemecka-strana>, [30. března 2016].

⁹² Nejvyšší říšskoněmecký správní úředník v kraji, též. Říšskoněmecký krajský správní úřad.

(*Oberlandrat*).⁹³ Jeho působnost byla zřízena vždy nad několika vybranými zemskými okresy zahrnující celkově zhruba 300 000 obyvatel. Úřad oberlandrátu byl pod vedením Dr. Hanse von Reinharda zřízen i přímo pro okres Plzeň společně s okresy Rokycany, Přeštice a Kralovice.⁹⁴ Konkrétní fungování oberlandrátu ale bude v této práci vyloženo později, neboť tento německý úřad zůstal zachován i po skončení prozatímní vojenské správy po celou dobu existence protektorátu. Všechny výše jmenované složky měly během přechodného měsíčního období realizovat především dozor nad činností úřadů a orgán bývalé republiky a také řídit jednotlivé nižší články okupační správy, které spadaly do jejich kompetencí. Zároveň mělo dojít k zakotvení základních pilířů pro následující plně civilní okupační správu.

Tento rozsáhlý a velmi dobře připravený vojensko-civilní aparát se již od prvních hodin po obsazení 15. března 1939 ujmul své práce a nejinak tomu bylo i ve strategicky důležité Plzni s jejími Škodovými závody, které hodlali nacisté zapojit do svých zbrojních plánů.⁹⁵ Vojenské velitelství místních okupačních jednotek a štáb generála Waldenfelse byl zřízen v hotelu Continental, kde již během dopoledne došlo k přijetí některých plzeňských představitelů hospodářského a veřejného života. Generál se také osobně setkal s vládním komisařem Petrem Němejcem jako nejvyšším činitelem města, a dále generálem Janem Kloudem, velitelem 2. pěší divize československé armády dislokované v Plzni.⁹⁶ Konkrétní obsah jejich rozhovorů krom oznámení o zavedení vojenské správy však není ale bohužel znám. Další německé vojenské aparáty se usídlily v některých místnostech městské radnice, které pro své potřeby zabralo *místní velitelství (Standortkommando Pilsen)*, a dále také v hotelu Smitka (pozn. dnešní hotel Slovan). Civilní složky výše nastíněné správy, tedy v tomto případě aparát *oberlandrátu (Oberlandrat Pilsen)* vedený vrchním zemským radou Dr. Reinhardem,⁹⁷ obsadil pro své potřeby provizorně budovu tiskárny v Kovářské

⁹³ Behördenaufbau des Chefs der Zivilverwaltung beim Heeresgruppen Kommando 3 Prag, 1939, sg. 109–1/7, Národní archiv, Fond č. 1799: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, karton č. 1.

⁹⁴ Úřední list města Plzně, 1. 4. 1939, XVII/7, s. 82.

⁹⁵ Pozn. Škodovým závodům je pro jejich podstatnost věnována samostatná kapitola, proto zde nejsou vylíčeny informace týkající se spadnutí podniku do německých rukou.

⁹⁶ Úřední list města Plzně, 1. 4. 1939, XVII/7, s. 82.

⁹⁷ Pozn. Slovo oberlandrát bylo využíváno ve smyslu jak označení samotného úřadu, tak zároveň jeho nejvyššího představitele, tedy jako úřední hodnost. V dobovém tisku se lze také setkat v textu zmíněným českým ekvivalentem vrchní zemský rada.

ulici č. 4.⁹⁸ Na území Plzně se ještě v den obsazení začaly objevovat první vylepené dvojjazyčné vyhlášky německých okupačních úřadů oznamující obyvatelstvu pod hrozbou trestu konkrétní omezení: „*K udržení klidu a pořádku nařizuje se následující:*

Policejní hodina stanoví se pro všechny hostince na 20 hodin.

V době od 21 hodin do 6 hodin nesmí žádný obyvatel svůj dům opustit.

Kdo za účelem zaměstnání v uvedené době dům svůj opustit musí, např. lékaři, železničáři atd., necht' si opatří ihned u purkmistra nebo starosty průkaz, opatřený razítkem některého německého vojenského velitelství nebo správního úřadu.

Všechny tábory a průvody se zakazují.

Všechny zbraně včetně munice, třaskaviny, dále veškeré radiovysílače, které nejsou státním majetkem, musí být odevzdány purkmistru nebo starostovi za stvrzenku a tito je odevzdají nejbližšímu vojenskému úřadu.

Purkmistři nebo starostové jsou za výkon těchto ustanovení odpovědni.

*Přečiny a zločiny proti veřejné bezpečnosti, proti vojsku a jeho zařízení a proti ustanovením německých vojenských a civilních úřadů se bezohledně stíhají a těžce trestají.*⁹⁹

Z článků této vyhlášky je velmi dobře patrné, jak německé orgány využívaly ke kontrole obyvatel zavedené místní úřady, které měly plnit delegované úkoly od vojenské správy a rovněž byly za jejich splnění plně odpovědni. Takto již v počátku německá okupační administrativa ušetřila značný počet pracovníků, který by jinak při kompletním převzetí správy potřebovala. Například zmíněný průkaz pro noční vycházení se občanům Plzně vydával na městské radnici, což vzhledem k velikosti města a také zdejší lokaci velkých průmyslových podniků s noční výrobou jeho vydávání městské úředníky velmi vytěžovalo až do 22. března, kdy bylo nařízení zmírněno.¹⁰⁰

Ve čtvrtek 16. března 1939 krátce po poledni si mohli Plzeňané stejně jako ostatní obyvatelé českých zemí z rozhlasových přijímačů vyslechnout Vůdcův výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Nic to však zatím neměnilo na tom, že i následující dny měly být na území tohoto nově vzniklého útvaru ve znamení pokračující prozatímní vojenské

⁹⁸ DOUŠA, s. 316.

⁹⁹ Úřední list města Plzně, 1. 4. 1939, XVII/7, s. 82.

¹⁰⁰ Tamtéž.

správy, než se úřadu chopí Hitlerem jmenovaný říšský protektor. V tento čas se také v Plzni odehrál pokus o ustanovení odbočky *Českého národního výboru (ČNV)*,¹⁰¹ skrze něj se chtěly moci uchopit české fašistické formace, které velmi mylně předpokládaly, že jejich iniciativu německá strana uvítá. Opak byl pravdou a celá akce pro tento útvar i v Plzni skončila naprostým nezdarem, neboť Němci nehodlali jakkoliv experimentovat a ponechali povětšinou ve funkcích pro zachování klidu dosavadní české elity.¹⁰² Tak i v čele plzeňského městského úřadu nadále setrval v únoru jmenovaný vládní komisař Petr Němejc, který vedl úřad namísto starosty a městské rady. Došlo však pro případ potřeby k jmenování jeho zástupce, kterým měl být propříště rada politické správy Dr. Josef Hana.¹⁰³ Ten působil jako výše postavený úředník u plzeňského okresního úřadu.¹⁰⁴ Mezi Němejcovy úřední činy v první dny okupace na základě vyvstalých problémů patřilo v první řadě vydání několika vyhlášek ukládajících obyvatelstvu zdržení se nákupů spotřebního zboží do zásoby a také omezení výplat uložených finančních vkladů.¹⁰⁵ I přestože se lze v dobovém tisku dočíst, že v následující dny měla Plzeň již skoro normální vzhled a obyvatelstvo projevilo vzorné chování a respektovalo nařízení velitele německé branné moci,¹⁰⁶ bylo již 24. března 1939 Němejcem vydáno toto prohlášení: „*Mějme všichni na paměti upozornění našeho státního presidenta na vážné a těžké chvíle přítomnosti a řiďme se jeho pokyny.*

Upozorňuji, že je zakázáno rozšiřovati jakékoliv poplašné zprávy získané nasloucháním cizích stanic radiových neb uveřejněné v cizích časopisech.

Hleď si každý své práce a svého zaměstnání a popřej každému potřebného klidu.

Neuposlechnutí této výzvy budě přísně a příkladně potrestáno.“¹⁰⁷

¹⁰¹ *Český národní výbor (ČNV)* byl ustanoven 15. března 1939 a jeho cílem bylo stát se vládou nového státního útvaru, který měl po obsazení českých zemí vzniknout. Skládal se především z příslušníků fašistických a kolaborantských organizací jakými byla například *Akce národní obrody*, *Vlajka* či *Národní obec fašistická*. Poslední jmenovanou vedl generál Radola Gajda, který se posléze stal i předsedou vzniklého výboru. Němečtí okupanti však dali pro udržení klidu přednost osvědčené politické elitě, a tak Český národní výbor po několikadenní existenci s nezdarem rozpuštěn. Zdroj: Vznik Českého národního výboru 15. 3. 1939 - 77 let, URL: <http://www.fronta.cz/kalendar/vznik-ceskeho-narodniho-vyboru>, [20. března 2016].

¹⁰² DOUŠA, s. 316–317.

¹⁰³ Úřední list města Plzně, 15. 4. 1939, XVII/8, s. 99.

¹⁰⁴ Rozvrh agendy u okresního úřadu v Plzni, 5. 11. 1938, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.

¹⁰⁵ DOUŠA, s. 317.

¹⁰⁶ Úřední list města Plzně, 1. 4. 1939, XVII/7, s. 82.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 91.

To svědčí o tom, že již od prvních dnů byla snaha nejenom samotných Němců plzeňské obyvatelstvo skrze místní české úřady zastrašit od konání jakýkoliv činů odporu proti novým poměrům. Podobné vyhlášky vydával i okresní hejtman Dr. Patočka například směrem k podřízeným obecním a městským úřadům a jejich zaměstnancům: „*Zástupci některých obcí neuvědomili si však dosud vážnost doby a úřadují způsobem, který nelze srovnati s tempem dnešního života. Neuvědomili si dosud, že výzvy, dotazy, a výnosy, které jsou jim zasílány, jsou vynuceny novými poměry a že musí býti bezpodmínečně ve stanovených lhůtách vyřízeny, aby i okresní úřad mohl splniti svou povinnost na něj vloženou.*“¹⁰⁸ V rámci těchto svých nařízení je hejtman velmi důrazně žádal o přesné úřadování pod jejich přímou osobní zodpovědností. Téměř okamžitě se také objevila omezení dotýkající se společenských akcí, kde by mohlo dojít ke shromáždění většího počtu lidí a skrze ně by mohly různé spolky činit pro okupanty nevyhovující aktivity. Za tímto účelem si již během počátku dubna vyhradil vedoucí oberlandrátu Dr. Reinhard právo, aby veškeré kulturně společenské akce mu byly s předstihem hlášeny ke schválení, bez kterého se nemohly konat.¹⁰⁹ V Plzni se téměř okamžitě začala též činit německá organizace *Nacionálně socialistická péče o blaho lidu (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, zkráceně NSV)*, jež také v Plzni, jako v jiných městech Čech, realizovala zdarma stravovací akce pro údajně strádající obyvatelstvo. Tak například 22. března 1939 mělo být potřebným vydáno údajně až na 4000 porcí jídla. Tyto akce však byly ale především propagandistickým činem německé strany, která se snažila situaci nejenom obyvatel německé národnosti záměrně v této době dramatizovat pro potřeby zahraniční obhajoby německé akce jako nutného činu. Ve stejný čas začalo rovněž docházet k prozatím dobrovolnému nabírání českých dělníků na práci do Německé říše.¹¹⁰

Bezesporu dalším zajímavým faktem je, že již od samého počátku protektorátu docházelo také k diskriminaci židovské obyvatelstva, a to i v Plzni. Tak například 34 plzeňským advokátům neárijského původu byl téměř okamžitě zastaven výkon jejich činnosti. Další opatření zamezovala disponování, respektive odprodej podniků a majetku v židovských rukou.¹¹¹ Tento postup však nebyl činěn pouze okupačními úřady, ale i

¹⁰⁸ Úřední list města Plzně, 1. 5. 1939, XVII/9, s. 115.

¹⁰⁹ DOUŠA, s. 318.

¹¹⁰ Úřední list města Plzně, 1. 4. 1939, XVII/7, s. 87.

¹¹¹ Úřední list města Plzně, 15. 4. 1939, XVII/8, s. 99.

nařízenými z řad českých úřadů a orgánů, kdy například sama protektorátní vláda již na své první schůzi 17. března 1939 přijala řadu protižidovských opatření.¹¹²

Do plzně nedorazily pouze německé vojenské oddíly či civilní správní aparát, ale také obávané policejní složky včetně *Bezpečnosti policie (Sicherheitspolizei, zkráceně Sipo)* se svojí obávanou podsložkou *gestapem*¹¹³ (*Geheimstaatspolizei*).¹¹⁴ Na jejich příchod do Plzně zavzpomínal po válce představitel plzeňského policejního ředitelství Dr. Karel Meiner následovně: „*Den po 15. březnu 1939, kdy nás obsadila německá branná moc v podobě zimou zkřehlých granátníků, objevil se na bývalém Policejním ředitelství v Plzni první člen gestapa. Tehdy ještě nosili černé uniformy a na levém rukávu krvavý pruh se skobovým křížem v bílém poli. Jmenoval se Meissner a měl hodnost komisaře. Byl to negramotný, surový člověk a opilec, měl ale velkou pravomoc v zatýkání, a té také hrubě využíval. Několik dní po něm přijeli ostatní členové gestapa a mezi nimi jakýsi ing. Braune. Zabral jednu místnost v prezidiu v mém nejbližším sousedství a přesně věděl, kdo ke mně přichází. Upozornil mne, abych v rozhovoru s ním při oslovování neužíval titul inženýr, to prý u nich nic neznamená nýbrž jeho hodnosti SS. Rovnala se naší hodnosti poručíka.*“¹¹⁵ Tyto složky zde měly napříště pouze vykonávat dohled nad místními bezpečnostními orgány a především potírat jakýkoliv odpor proti německým orgánům a činitelům. Na rozdíl od československé armády, která byla s příchodem Němců okamžitě likvidována a prakticky rozpuštěna,¹¹⁶ měla policie a četnictvo zůstat i nadále zachováno.¹¹⁷ Německé policejní orgány se okamžitě také zajímaly o spisový materiál místního ředitelství, neboť mohl být cenným zdrojem informací pro jejich budoucí působení. V Plzni totiž před okupací působila u policejního ředitelství i odbočka Zpravodajské ústředny, která se věnovala shromažďování materiálů k nepřátelům československého státu, což však mohlo Němce dostat nejenom na stopu bývalých konfidentů československé strany. I když se

¹¹² PETRŮV, s. 36.

¹¹³ Gestapo neboli česky tajná státní policie byla jednou z hlavních policejních složek nacistického Německa sloužící k potírání činů proti Německé říši a odpůrců nacistického režimu.

¹¹⁴ MACEK, Pavel, UHLÍŘ, Lubomír, *Dějiny policie a četnictva III. Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát 1939–1945*, Praha 2010, s. 48–49.

¹¹⁵ Zpravodaj západních Čech. Týdeník Místního národního výboru v Plzni, 5. 5. 1946, I/výroční číslo, s. 12.

¹¹⁶ Československá armáda byla během roku 1939 okupanty rozpuštěna a její výzbroj byla převzata německou brannou mocí. Po skončení veškerých formalit spjatých s likvidací armády zaniklo k 31. prosinci 1939 také definitivně ministerstvo národní obrany. Zdroj: Armáda a okupace v březnu 1939, URL: <http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/studie/3.htm>, [30. března 2016].

¹¹⁷ MACEK, s. 47–56.

pravděpodobně podařilo část materiálů před příchodem Němců zlikvidovat, existuje podezření, že i tak část kartotéky tohoto orgánu padla gestapu do rukou a přivedla je později na četné místní komunistické představitele.¹¹⁸

Obecně lze říci, že během měsíčního období vojenské správy docházelo v Plzni k opatřením, které se týkaly jak chodu správy, hospodářství či veřejného života. Zároveň i zde byly položeny základy dvojkolejného systému orgánů veřejné moci, kdy vedle úřadů okupačních zůstal zachován systém i většiny úřadů bývalé republiky, nad nimiž byl činěn dohled, a které Němci úkolovali dle svých potřeb. Tento vznikající systém byl v rámci všech německých okupačních režimů během války zcela jedinečný. Zároveň bylo zřejmé, že německé orgány budou i v budoucnu pověřeny nejen obstaráváním věcí, u nichž to bude pro ně nevyhnutelné z důvodů politických či státoprávních, ale že v případě nutnosti budou jednat i za orgány autonomní správy v rámci jejích zájmů. Tomu jim napomáhala i formulace samotného výnosu o zřízení protektorátu, která jim takové pravomoci prakticky umožňovala.¹¹⁹ Vojenská správa pak definitivně skončila 15. dubna 1939, když se následujícího dne ujal úřadu říšského protektora již v březnu jmenovaný Konstantin von Neurath. Její úkol byl splněn a od této chvíle měla být správa vedena civilním okupačním aparátem společně s autonomní správou protektorátní.¹²⁰

3.2 Ustanovení nové správy a plzeňské události roku 1939

V polovině dubna tedy výkonná moc od německých vojenských orgánů přešla na protektora a z části na ponechané autonomní české úřady a orgány, které však byly zcela pod německým dohledem. Zároveň se počáteční období vyznačovalo skutečností, že sami Němci neměli zcela jasně nový správní systém vymyšlen a k jeho formulování tak docházelo postupně za chodu a ne zcela bez vzájemných třenic o jeho podobě.¹²¹ Ještě než však budou vylíčeny podstatné informace ke správě a její organizaci v následujícím období přímo v Plzni, je nutné opět uvést několik podstatných základních informací k organizaci protektorátu jako celku včetně vztahu okupačních a autonomních úřadů.

¹¹⁸ HERAJT, s. 60.

¹¹⁹ MARŠÁLEK, s. 47.

¹²⁰ PASÁK, s. 51–54.

¹²¹ HORÁKOVÁ, s. 39–45.

Vrchním reprezentantem Německé říše s nejvyšší výkonnou mocí byl nyní na území Protektorátu Čechy a Morava jmenovaný říšský protektor Konstantin von Neurath. To potvrzovalo i dodatečné Hitlerovo nařízení z 22. března 1939: „*Říšský protektor v Čechách a na Moravě je výlučným reprezentantem Vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v Protektorátu. Bezprostředně podléhá vůdci a říšskému kancléři a pouze od něho se mu dostává pokynů.*“¹²² I přes toto a další podobná nařízení, která upravovala styk s úřady na území Německa, však docházelo k situacím, kdy se i další říšské úřady, organizace a vlivní nacisté chtěli na tomto novém teritoriu získat pro sebe nějaký vliv. Například již od samého vzniku protektorátu se tak snažil domoci se jistých, především hospodářských pravomocí Hermann Göring, jako zmocněnec pro čtyřletý plán, což se mu však oficiálně podařilo až s postupem války.¹²³ Aby tedy byl systém kontaktu říšských úřadů s protektorátem lépe upraven a předešlo se v budoucnu problémům, došlo posléze při říšském ministerstvu vnitra k zřízení speciální ústředny, která se stala propříště jakýmsi prostředníkem ve styku mezi protektorem a zbytkem říše.¹²⁴

Zástupcem protektora ve všech záležitostech a mužem číslo dva se stal Hitlerem jmenovaný sudetský Němec Karl Hermann Frank ve funkci *státního tajemníka* a také vyššího vedoucího SS¹²⁵ a policie na území protektorátu. Ten se však již od samého počátku dostával s Neurathem do sporů ohledně vedení správy a politické taktiky v protektorátu, neboť Frank byl zastáncem mnohem přísnějšího kurzu vůči Čechům. Ti jej dokonce dobově přezdívali jako „*krvavý pes Frank*“. Třetím německým mužem v pořadí se pak stal *státní podtajemník* Kurt von Burgsdorff. Tomu přímo podléhaly jednotlivé odbory Úřadu říšského protektora. Ty v podstatě odpovídaly jednotlivým resortům správy vyjma vojenských otázek, které byly vyčleněny určeným představitelům armády, například generálovi Erichovi Fridericimu.¹²⁶ Definitivní organizace se tento úřad však dočkal až 18. září 1940, kdy byl oficiálně rozčleněn do celkem čtyř oddělení, jež se dále větvila na jednotlivé skupiny a referáty. Zároveň se stal ohromnou a hlavní institucí, kam se

¹²² JANEČKOVÁ, s. 58–59.

¹²³ Tamtéž, s. 60–63.

¹²⁴ DOBEŠ, s. 406.

¹²⁵ SS → Schutzstaffel (*Ochranný oddíl*), ozbrojená organizace při NSDAP větvící se do několika samostatných a rozdílných podsložek.

¹²⁶ PASÁK, s. 52–53.

v podstatě soustředila veškerá okupační moc a podléhaly mu i veškeré nižší články německé okupační správy, především pak oberlandráty.¹²⁷

U těch s koncem vojenské správy bylo Němci uvažováno, jak s nimi bude naloženo, zda zůstanou i nadále zachovány či budou nahrazeny jiným typem okupačního úřadu. Vzhledem k tomu, že ale jejich aparát byl již v práci zběhlý, znal již místní poměry a fungoval víceméně nezávisle na vojenských činitelích, bylo rozhodnuto, že zůstanou i nadále zachovány. Mělo pouze prozatím dojít k jejich početní redukci v rámci protektorátu (*Pozn. plzeňský zůstal i nadále zachován*) a v budoucnu pak měla být provedena ještě reforma jejich organizace.¹²⁸ Oberlandráty v podstatě byly nejpodstatnější instancí pro vnitřní správu spadající pod Úřadu říšského protektora. Tyto úřady měly ve svěřených okresech dvojí působnost. Za prvé působily pro německé občany¹²⁹ na území protektorátu jako nejnižší správní úřad pro vyřizování jejich záležitostí, za druhé se pak staly hlavním kontrolním orgánem nad úřady nižší autonomní správy, jako byly obecní a okresní úřady. V rámci svých pravomocí mohly i do samotných záležitostí zasahovat a vydávat autonomním úřadům pokyny. Z dalších složek na území protektorátu byl hojně zastoupen již v předchozí kapitole jmenovaný policejní a bezpečnostní aparát, ale došlo také například k zřízení německých soudů, orgánů říšské finanční správy a mnoha dalších speciálních úřadů včetně německých škol.¹³⁰

Jak již bylo naznačeno, Němci jako jeden z centrálních autonomních orgánů zachovali vládu Protektorátu Čechy a Morava. Ta však na rozdíl od vlády Česko-Slovenské republiky se stala ve své moci velmi okleštěnou a většina jejích podstatných rozhodnutí závisela na vůli protektora. To spočívalo už v tom, že jakékoliv ministerstvo nemohlo být konkrétním jedincem obsazeno bez předešlého souhlasu protektora, byť formální pravomoc jmenovat ministry náležela státnímu prezidentovi. Došlo však k redukci ministerstev, kdy bylo bez náhrady zrušeno ministerstvo národní obrany a zahraničí, neboť záležitosti obou úřadů měla napříště zajišťovat přímo Německá říše. Nová vláda se měla skládat celkem z devíti rezortů, a to vnitra, financí, sociální a zdravotní správy, školství a národní osvěty,

¹²⁷ JANEČKOVÁ, s. 68–72.

¹²⁸ Tamtéž, s. 73–74.

¹²⁹ Pozn. Občané německé národnosti se na území protektorátu stali dle výnosu ze dne 16. března 1939 německými státními příslušníky a říšskými občany a podléhali tak plně říšským zákonům.

¹³⁰ MARŠÁLEK, s. 52–53.

průmyslu a obchodu, spravedlnosti, dopravy, zemědělství a také veřejných prací. Protektor měl dále výsadní právo se nechat informovat o všech opatřeních a rozhodnutích vlády, mohl jí udílet rady, a pokud to zájmy říše vyžadovaly, mohl vydat potřebné předpisy za ní. V praxi to v budoucnu vypadalo tak, že bez protektora se neobešla prakticky žádná podstatná otázka či správní opatření, která vláda řešila. Tím byla v podstatě plně v jeho moci a musela sloužit německým zájmům a požadavkům.¹³¹ Je však potřeba říci, že až do příchodu obávaného Heydricha se někteří její členové snažili jistým způsobem aktivně Němcům vzdorovat a mírnit dopady okupace.¹³² Do 27. dubna 1939 zůstala až na malé změny prakticky zachována ještě původní Beranova vláda z druhé republiky, kdy ji nahradila nová vláda generála Aloise Eliáše.¹³³ Ta i nadále měla kompetenčně fungovat na základě zmocňovacího zákona z prosince 1938, neboť již 21. března 1939 došlo k rozpuštění Národního shromáždění, které ale již několik měsíců i tak nezasedalo.¹³⁴

Zachován zůstal prezidentský úřad, který i nadále měl vykonávat v říjnu 1938 zvolený Emil Hácha pod zmíněným a nově zavedeným titulem státního prezidenta. I jeho pozice však byla velmi limitována a opět omezena kvůli říšské protektora.¹³⁵ Háchovo postavení v protektorátě asi nejlépe vystihuje jeden z dobových vtipů: *„Šel starý Hácha po ulici a ztratil kapesník. Chodec jej zvedl a prezidentovi podal. Hácha mu dlouho a dlouho děkoval, až to bylo občanovi trapné.*

„Ale, pane presidente. – Taková maličkost, to nestojí za řeč!”

*„Mýlíte se, příteli!” řekl starý pán, „to není žádná maličkost. Kapesník je totiž jediná věc, do které smím strkat nos!”*¹³⁶ Na druhou stranu, tím že Hácha byl vysoce vzdělaný právník v oboru státního práva a také požíval důvěry většiny obyvatelstva a v podstatě i samotných Němců, se snažil v počátku svoji funkci vykonávat se snahou se vůči okupantům prosadit a udržet tak jistou míru autonomie svého úřadu. V rámci těchto snah se

¹³¹ JANEČKOVÁ, s. 123–127.

¹³² Například sám předseda nové protektorátní vlády generál Alois Eliáš byl v aktivním kontaktu s členy odbojové organizace Obrana národa a také československým exilem v Londýně. EMMERT, František, *Atentát na Heydricha*, Praha 2016, s. 16.

¹³³ GEBHART, s. 11.

¹³⁴ Rozpuštění Národního shromáždění bylo učiněno samotným Háchou z obavy, aby nemohlo dojít ke schválení nového státoprávního uspořádání zákonodárným sborem. MARŠÁLEK, s. 58.

¹³⁵ MACEK, s. 54.

¹³⁶ MICHLOVÁ, Marie, *Protentokrát. Aneb česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012, s. 7.

snažil u protektora intervenovat v různých otázkách včetně stížností na přílišné zasahování německých orgánů do autonomní správy. Tato prezidentova činnost bohužel přinesla ale pouze omezené výsledky a s postupem času a zhoršujícím se zdravotním stavem se stávala jeho pozice stále omezenější.¹³⁷

V rámci nižších autonomních úřadů pak zůstala i po skončení vojenské správy zachována síť správních úřadů v podobě zemských, okresních i obecních úřadů. I ty však byly ve své činnosti limitovány okupanty a jejich volená zastupitelstva byla postupně likvidována. Veškerá písemná agenda byla i na základě vládních nařízeních mezi úřady činěna dvojjazyčně, kdy ale přednostním jazykem byla němčina. Samotným okupantům však časem nestačil nad těmito úřady pouhý vnější dohled, ale snažili se rovněž o jejich přímou vnitřní germanizaci. Tak docházelo k postupným snahám o obsazování klíčových funkcí těchto úřadů říšskými Němci.¹³⁸

Období upevňování nacistické moci v protektorátě vylíčil výstižně Vladimír Jetel ve své knize *Hnědé temno*. I když zde mluví konkrétně o Praze, obdobná situace panovala na celém území protektorátu včetně Plzně: „*Praha se počala plnit německými úředníky a zaměstnanci všeho druhu. Úřady, obchody, průmysl, všechno, co je zajímalo a kde hledali své zájmy, bylo jimi obsazováno. Šlo hlavně o vedoucí místa, z kterých byli naši lidé odstraňováni na místa podřadná bez možnosti rozhodování. Nastalo mocné a nezadržitelné německé pronikání do všech pórů našeho života. Snad každého dne jsme ztráceli něco ze svých stejně již slabých pozic.*“¹³⁹ Jak již tato slova naznačují, Němci se nezajímali pouze o úřady a funkce, ale jejich přítomnost též podstatně poznamenávala každodenní realitu a běžný život. Tak již například 20. dubna 1939 při příležitosti Vůdcových 50. narozenin byla Plzeň zahalena do hávu nacistických praporů a stala se svědkem první oficiální plzeňské přehlídky oddílů wehrmachtu, které defilovaly před generálem Wilhelmem von Waldenfelsem. Na této slavnosti nechyběli přední nacisté a úředníci místní okupační správy, zároveň se jí však museli účastnit i nejvyšší představitelé místních autonomních úřadů. Konkrétně Petr Němejc za městský úřad a hejtman Vladimír Patočka za okresní úřad. K shromážděným představitelům, vojákům a občanům pak pronesl slavnostní řeč

¹³⁷ EMMERT, František, *Atentát na Heydricha*, Praha 2016, s. 13.

¹³⁸ DOBEŠ, s. 409–414.

¹³⁹ JETEL, Vladimír, *Hnědé Temno. Díl I.*, Praha 1946, s. 62–63.

generál Waldenfels. V té neopomenul Vůdcovy kvality a prozíravost, kterou zajistil nové poklidné soužití obou národů.¹⁴⁰

V průběhu března, tedy ještě v období vojenské správy, vyvstala otázka nové politické organizace českého národa. Již 16. března 1939 byl státním prezidentem Háchou učiněn proslov, kde bylo veřejně deklarováno, že budou učiněny potřebné kroky k sjednocení všech vrstev národa pro zajištění jeho blaha a budoucnosti. Na tento popud mělo vzniknout nové uskupení, které by nevadilo německým okupantům a nahradilo obě povolené strany z dob druhé republiky, tedy SNJ a NSP, a v ideálním případě také neutralizovalo různé proněmecké nacionalistické skupiny, které se samy snažily získat moc, jako již v předchozí kapitole zmíněný případ ČNV. Nejenom dle Háchy mělo navenek nové uskupení takzvaného *Národního souručenství (NS)* vytvářet dojem autoritativního hnutí loajálního vůči německým okupantům, ale jeho vedení mělo být pokud možno složeno z demokratických politiků. To bylo dáno tím, že zpočátku byla tato nová organizace potají budována jako možný nástroj obrany české autonomie, jejíž někteří členové byli dokonce napojeni na první odbojové skupiny.¹⁴¹ Dne 23. března 1939 se pak uskutečnila ustanovující schůze řídicího výboru NS, v jehož čele stanul bývalý agrárník Adolf Hrubý.¹⁴² Nejednalo se však o politickou stranu v pravém slova smyslu, ale o jakousi specifickou korporaci bez výraznějších pravomocí, které by umožnily zasahování do protektorátní správy. Jejím hlavním programem měla být národní pospolitost, sociální spravedlnost a křesťanská morálka.¹⁴³ K 1. dubnu 1939 pak zanikla jak SNJ tak NSP, a to i v samotné Plzni,¹⁴⁴ kde okamžitě započalo budování oblastní odbočky NS. Vedoucím místního oblastního výboru byl jmenován tajemník plzeňského Svazu průmyslníků Dr. Šperl.¹⁴⁵ Distribuci a zpětné vybírání přihlášek do tohoto uskupení realizoval přímo městský úřad za využití starších voličských seznamů a také evidence policejního ředitelství. Do konce dubna pak počet členů NS na území města dosáhl počtu 37 283 mužů, což bylo celých 99,46% ze všech potenciálně možných členů. Židé byli z členství automaticky

¹⁴⁰ Úřední list města Plzně, 1. 5. 1939, XVII/9, s. 109–110.

¹⁴¹ Později však bylo Národní souručenství zpacifikováno německými orgány a stalo se víceméně kolaborantskou nevýraznou organizací.

¹⁴² GEBHART, s. 23–40.

¹⁴³ PASÁK, s. 61–63.

¹⁴⁴ Úřední list města Plzně, 15. 4. 1939, XVII/8, s. 99.

¹⁴⁵ Úřední list města Plzně, 1. 5. 1939, XVII/9, s. 114.

vyloučeni. Zároveň došlo k budování takzvaného Mladého národního souručenství, do jehož řad na území města vstoupilo na 7 300 mladých lidí obojího pohlaví ve věkovém rozmezí 17 až 24 let.¹⁴⁶ V rámci nových protektorátních organizací došlo během května v Plzni k vybudování pobočky *Národní odborové ústředny zaměstnanecké (zkráceně NOÚZ)*. Ta pod sebe sdružila většinu bývalých odborových organizací a měla sloužit k ovládnutí pracujícího lidu ve prospěch nacistických hospodářských plánů.¹⁴⁷

Národní souručenství však nebylo jedinou politickou organizací, která v protektorátu a v samotné Plzni fungovala. Již s okupačními vojenskými jednotkami dorazily stranické orgány *Národně socialistické německé dělnické strany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, zkráceně NSDAP)*. Ta měla na území Německé říše velmi specifické a neotřesitelné postavení, které jí umožňovalo zasahovat do velké části záležitostí nejenom charakteru politického, ale též do správní oblasti, vydávání různých předpisů a účastnit se řešení podstatných státních otázek. Zároveň spolu se svými přidruženými organizacemi se stala neodmyslitelnou součástí každodenního života Němců všech věkových skupin. Také na území protektorátu se její představitelé chtěli domoci jisté moci a pravomocí. To se jim však nedařilo, neboť nacistické špičky neměli v rámci svých plánů zájem situaci v protektorátu a místní okupační správu zbytečně komplikovat a NSDAP měla být souzena pouze role politické organizace místních říšských Němců, což se jejím představitelům přílišně nezamlouvalo.¹⁴⁸ K pochopení, jaké postavení měla na území protektorátu mít, asi nejlépe poslouží následovná citace z nařízení stranickým služebnám NSDAP vydané Rudolfem Hessem 4. května 1939: *„Služebny strany, jejich složky a přičleněné svazy nemají na politický, kulturní a hospodářský život obyvatel protektorátu žádný vliv, pokud se nejedná 'Volksdeutsche', a tedy 593sk0 Němce. Obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava utváří svůj politický, hospodářský a kulturní život autonomně. K zachování zájmů říše jsou povoláni výhradně říšský protektor e jemu podřízené služebny. Zakazují proto všem služebnám strany, jejich složkám a přičleněným svazům zvláště každý*

¹⁴⁶ DOUŠA, s. 319–320.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 321.

¹⁴⁸ GEBHART, Jan, *Proměny a interakce okupační a protektorátní správy v letech 1939–1945*. In: NĚMEČEK, Jan a kol. (ed.), *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech 20. století. Hledání východisek*, Praha 2010, s. 215–216.

vliv na ‚odžidovštění‘ hospodářství, podobu sociálních poměrů a politické utváření vůle příslušníků protektorátu.

Služebny strany zachovají k českým fašistickým svazům bezpodmínečně neutralitu, všechny sbratřovací akce jsou samozřejmě zakázány.

Stranické služebny se vyvarují každého působení na úřady vlastní správy Protektorátu Čechy a Morava. K úřadům autonomní správy patří vedle čistě státních úřadů služebny komunální správy, živnostenského hospodářství a všechna podobná zařízení.“¹⁴⁹

Dále ve svém nařízení stanovoval poměr NSDAP k okupačním úřadům následovně: „*Služebny strany se zdrží každého působení na německé úřady podřízené říšskému protektorovi. Podněty, které budou dány ze strany stranických služeben, jsou nasměřovány na německé oberlandráty, v zásadních otázkách gauleitery, služební cestou. Poměry, které platí ve zbývajícím říšském prostoru, nemohou být v žádném případě přenášeny na Protektorát Čechy a Morava.“¹⁵⁰*

Již dne 21. března 1939 byl protektorát rozdělen mezi čtyři říšské župy NSDAP, kdy jeho západní území spadlo do župy Sudety. K té byl také příslušný nově vzniklý plzeňský krajský sekretariát NSDAP, který se v Plzni usídlil v Husově ulici a v jehož čele stanul krajský vedoucí Ernst Timmel, druhým mužem sekretariátu byl organizační vedoucí Hans Ryba. Do jejich kompetencí patřilo nejen území plzeňského okresu a přímo samotného města, ale též okres Rokycany, Hořovice, Kralovice a Přeštice. V rámci tohoto kraje se mělo dle německých statistických údajů nacházet na 1749 německých domácností přibližně s 5 200 říšskými občany, o jejichž nejenom politickou organizaci měla místní pobočka a její aparát dbát. Pod plzeňským sekretariátem bylo zřízeno celkem 9 místních organizací, mezi něž byly rozděleny jednotlivé části okresů. Tři z nich měly na starost samotné území města Plzně, které bylo rozděleno na PILSEN I. s vedoucím Ottou Kremlitschkou, PILSEN II. pod vedením Josefem Pulkou a PILSEN III. v čele s Lorezmem Eberlem. Při této krajské služebně sídlily i další přidružené stranické organizace, jako oddíl SA¹⁵¹ a oddíl *Hitlerovy mládeže (Hitlerjugend, zkráceně HJ), Německá pracovní*

¹⁴⁹ JANEČKOVÁ, s. 88.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ SA → Sturmabteilung (*Úderné oddíly*), polovojevská organizace při NSDAP.

*fronta (Deutsche Arbeitsfront, zkráceně DAF), či již dříve jmenovaná Nacionálně socialistická péče o blaho lidu (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, zkráceně NSV).*¹⁵²

Rok 1939 se však nenesl v Plzni pouze v duchu upevňování německé moci a budování nových úřadů. Po prvotním březnovém šoku se během dubna obyvatelstvo vzpamatovalo a začínají se také objevovat první známky odporu proti okupantům, a to různorodého charakteru. Například již ve dnech 22. a 23. dubna 1939 mělo dojít k několika případům napadení německých vojáků solnou kyselinou.¹⁵³ Německá okupační moc však neváhala s odplatou, v rámci níž na území města pozatýkala na sto osob, a to Židů a marxisticky smýšlejících osob, mezi nimiž byl například i bývalý starosta Luděk Pik.¹⁵⁴ To jasně naznačovalo, jak bude německými policejními složkami, které se na území města usídlily, proti jakémukoliv podobnému činu v budoucnu zasahováno. Tento odvážný čin však byl spíše výjimkou a většina odporu v tento čas probíhala snahou o různá lidová shromáždění a především pak formou šíření nelegálních tiskovin, které byly vydávány prvními vznikajícími buňkami domácího odboje.¹⁵⁵ O této zvýšené aktivitě také svědčí květnové upozornění vydané Okresním úřadem v Plzni: *„V poslední době dochází k zhotovování a rozšiřování ilegálních letáků, resp. plakátů protistátního obsahu.*

Upozorňuji důrazně obyvatelstvo, že podobné, politováníhodné zjevy, plynoucí z nerozvážnosti několika jednotlivců, mají pro tyto nejpřísnější trestní důsledky a ohrožují v největší míře veškeré, třeba na věci nezúčastněné obyvatelstvo.

*Vybízím tudíž veřejnost, aby jak v zájmu nerozvážných pachatelů, tak i ve vlastním zájmu národa sama působila ke znemožnění podobných nezákonných počinů.*¹⁵⁶

Nedlouho poté následovala k problematice odporu obyvatel proti okupantům i výstraha vládního komisaře Němejce: *„V poslední době lze v našem městě bohužel pozorovati, že dřívější soulad v obyvatelstvu je kalen nezodpovědnými živly, kteří*

¹⁵² Organisationsübersicht des Kreises Pilsen der NSDAP, 7. 12. 1939, Archiv města Plzně, fond I/14: Wehrmacht Komandatur 1939–1944 + NSDAP, karton č. 144.

¹⁵³ Úřední list města Plzně, 15. 5. 1939, XVII/10, s. 122.

¹⁵⁴ BRICHTA, s. 251.

¹⁵⁵ V Plzni například již během léta 1939 došlo k vybudování rozsáhlé struktury západočeské odbočky Obrany Národa. Ta byla především složena z bývalých příslušníků československé armády. JÍLEK, Tomáš, *Kapitoly z historie západních Čech 20. století*, Plzeň 2010, s. 25.

¹⁵⁶ Výstraha obyvatelstvu ze dne 23. května 1939, číslo: 804 pres./39, Sbírký Západočeského muzea v Plzni.

vyhledávají různé srážky a vystupují urážlivě proti představitelům německé vojenské moci, popřípadě i proti občanům německé národnosti.

Žádám veřejnost, aby se vystříhala veškerých podobných počinů, jež by mohly mít za následek nedozírné důsledky a postihly by krutě celé město a jeho klidné obyvatelstvo.

Žádám dále, aby rozvážní občané našeho města bděli také sami nad počináním nerozvážlivců a na místě varovali před trestuhodnými činy.

*Dosud naše město vyznamenávalo se spořádaným poměry a je nutno, aby tento stav byl trvalý.*¹⁵⁷

Zásahy proti protektorátním občanům páchajícím činnost proti německým okupantům neprováděly pouze německé policejní složky. Plně nápomocno jim muselo k tomu být samozřejmě protektorátní četnictvo a v případě Plzně pak policisté místního ředitelství: „*Upozorňuje policejní ředitelství v Plzni důrazně veřejnost, že v každém případě proti pachatelům s bezohlednou přísností postupováno jak úřady říšskými, tak úřady protektorátními.*“¹⁵⁸ Na druhou stranu je třeba říci, že místní policisté pod vedením Josefa Mainera,¹⁵⁹ který se stal v říjnu oficiálně plzeňským policejním ředitelem, byli v mnoha případech zapojeni do odbojové činnosti a snažili se například německé orgány dezinformovat, shromažďovat důležité informace a v pozdějším období se připravovat také na možné ozbrojené vystoupení proti okupantům.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Úřední list města Plzně, 15. 7. 1939, XVII/14, s. 171.

¹⁵⁸ Úřední list města Plzně, 1. 9. 1939, XVII/17, s. 196.

¹⁵⁹ Josef Meiner se narodil dne 17. září 1893 v Plzni do rodiny městského strážníka. Po vystudování obecné školy se stal studentem gymnázia, od roku 1913 pak studentem práv na české Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Při studiích již zároveň pracoval jako pomocná úřední síla, ale roku 1915 byl odveden do rakousko-uherského vojska, kde sloužil po zbytek války. Po skončení války se ihned přihlásil ke službě u vzniklé Československé armády a zároveň pokračoval ve svých právnických studiích. Po skončení v armádě nastoupil 21. ledna 1920 službu u Policejního komisařství v Plzni. V roce 1923 byl jmenován doktorem práv a zároveň policejním komisařem, v roce 1928 pak vrchním komisařem a roku 1936 již policejním radou. Mezi lety 1935 až 1938 také několikrát působil u policejních orgánů v Mostě. Po zabrání pohraničí se navrátil zpět do Plzně, kde se stal zástupcem ředitele Wotavy, aby ho v březnu 1939 v úřadě nahradil. Již krátce po okupaci se zapojil do odbojové činnosti, ale na policejním ředitelství se mu podařilo setrvat až do listopadu 1942, kdy byl odvolán a přeložen do Prahy. V červnu 1944 byl německými orgány v rámci razii proti odboji zatčen, a až do konce války zůstal uvězněn. Po válce se vrátil zpět do Plzně, ale stal se nepohodlným pro místní představitele komunistické strany. V březnu 1948 se rozhodl pro útek přes hranici do západní okupační zóny v Německu. Zde nějaký čas sloužil pro americké orgány. Posléze odešel do Spojených států, kde na počátku 70. let umírá. HERAJT, Tomáš, *Historie Policie v letech 1918–1945. Policejní ředitelství v Plzni*, Plzeň 2010, s. 69–79.

¹⁶⁰ HERAJT, s. 74–75.

Ve druhé polovině roku se také začaly stále více rozšiřovat další omezení Židů ve veřejném životě. Již během července jim například byla v Plzni zapovězena návštěva městských lázní, veřejných plováren a koupališť. Ke koupání pod širým nebem byl pro Židy vyhrazen pouze Třemošenský rybník, nacházející se u přilehlé obce Bolevec. V mnohem větším předstihu, než tomu bylo oficiálně určeno vyhláškou ministerstva vnitra, došlo v rámci městských kadeřnických a holičských salónů k vyhrazení samostatných oddělení pro neárijsce. Dále byla zřízena povinnost označování židovských obchodů a do některých neárijských podniků byli v rámci dohledu dosazeni první speciální správci ze strany protektorátních úřadů.¹⁶¹

V druhé polovině srpna pak došlo na úrovni plzeňské okupační správy k nutné reorganizaci rozrůstající se agendy úřadu plzeňského oberlandrátu. Ten se dočkal nového rozčlenění do několika oborových referátů a také rozšíření početního stavu vlastních úředníků. Dne 21. srpna 1939 pak byly vrchním zemským radou Dr. Reinhardem sděleny okresnímu úřadu jména deseti úředníků, kteří budou oprávněni z jeho příkazu jednat za oberlandrát v úředních záležitostech s orgány místní autonomní správy. Svým náměstkem Dr. Reinhard určil vládního radu Rotermunda.¹⁶²

S koncem léta došlo v Plzni k řešení otázky civilní protiletecké ochrany (CPO), která od zářijových událostí roku 1938 prakticky stagnovala ve své činnosti. Tato civilní složka, spadající zatím pod městský úřad, měla především zajišťovat ochranu obyvatelstva před leteckými útoky, tj. například zajištění úkrytů, potřebného materiálního vybavení (plynových masek, vyprošťovacího náradí atd.), vyhlašování poplachu, výcvik obyvatelstva, jmenování hlídek či provedení preventivních opatření, jakým bylo například zatemňování. Vrchním velitelem CPO na území Plzně jmenoval městský úřad brigádního generála v záloze Miloše Bártu, jeho zástupcem se pak stal plukovní Skála.¹⁶³ Příkaz o pokračování výstavby CPO na území města vydal na konci srpna i plzeňský okresní úřad, který na základě rozhodnutí ministerstva vnitra ukládal, aby i v nových poměrech byla neodkladně zajištěna dokonalá ochrana obyvatel proti leteckým útokům. Zároveň

¹⁶¹ DOUŠA, s. 321–322.

¹⁶² Der Oberlandrat Pilsen, An die Bezirkshauptmannschaft in Pilsen, 21. August 1939, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.

¹⁶³ Úřední list města Plzně, 1. 8. 1939, XVII/15, s. 181.

nakazoval materiální revizi u místního velitelství.¹⁶⁴ Místní CPO nepodléhala však přímo pouze městu, ale i okupačním složkám jako byl oberlandrát. Ten již 28. srpna 1939 nařídil místnímu velitelství všeobecnou pohotovost v rámci, kterými byly vykonány zatemňovací práce a město z noci 1. na 2. září 1939 zůstalo zcela zatemněno. O několik dní však byla opatření zmírněna. Později bylo provedeno vzájemné cvičení složek CPO a lékařské pomoci.¹⁶⁵ To, že byla na území města Plzně opět tato složka intenzivně budována a byla činěna preventivní opatření, nebylo náhodné, neboť město se svojí průmyslovou výrobou bylo v případě vojenských akcí strategickým cílem, což si nejenom Němci uvědomovali. V neposlední řadě je třeba říci, že právě 1. září 1939 došlo k zahájení válečného tažení proti Polsku, které znamenalo vypuknutí 2. světové války a je velmi pravděpodobné, že to též do jisté míry k prvním výrazným opatřením přispělo.

Počátkem září vládní komisař Němejc na základě červencových vládních usnesení a výměru okresního úřadu vydal nařízení o užívání jazyků u plzeňské obce a jejích orgánů. Podle nich měl být úřední styk městského úřadu s německými orgány veden pouze německým jazykem. S orgány autonomní správy a protektorátními organizacemi mělo být jednáno v češtině, vyjma toho, pokud nebyly určeny pro službu německému obyvatelstvu. V obou jazycích měly být vydávány veškeré závazné právní předpisy a vyhlášky. Při ústním jednání mělo být využíváno jazyka českého a německého tak, aby každý účastník rozuměl bez potřeby tlumočnicka. Vyřizování úředních podání se provádělo v jazyku, v kterém došlo k jeho podání, v případě potřeby v obou.¹⁶⁶

Nové jazykové poměry a pravidla se nepromítly pouze do úředního jednání a psaných dokumentů, ale též například do veřejného pojmenování ulic a názvů úřadů. Dne 25. září 1939 obdržel plzeňský okresní úřad oběžník Zemského úřadu v Praze, který informoval o povinnostech plynoucích z rozhodnutí ministerstva vnitra týkajícího se nového označení úřadů a orgánů autonomní správy. V rámci nich bylo uloženo, že přívlastek „*státní*“ ve vztahu k názvu autonomnímu úřadu je nadále nepřipustný. Přívlastek „*český*“ pak lze využít pouze při nutném označení protikladu „*německého*“. Dále se

¹⁶⁴ Sdělení Okresního úřadu v Plzni, Civilní protiletcecká ochrana - provádění, 30. 8. 1939, Archiv města Plzně, fond I/22/18: Město Plzeň - Civilní protiletcecká obrana 1936–1945, karton č. 146.

¹⁶⁵ DOUŠA, s. 323.

¹⁶⁶ Úřední list města Plzně, 15. 9. 1939, XVII/18, s. 215.

určovalo, že pokud název daného úřadu obsahuje jméno obce, je i ten nutné překládat do německého jazyka, a to na základě speciálních map či případně za využití starých vojenských map z dob Rakouska Uherska. Neprodleně také mělo dle tohoto nařízení dojít k likvidaci veškerých starých a nevyhovujících nápisů a pojmenování na úředních budovách. Ty měly být nahrazeny novými cedulemi ve dvojjazyčném provedení, kdy německá verze nápisu měla být uváděna jako první v pořadí. Dále oběžník přinášel oficiální překlady označení autonomních úřadů do němčiny. Na základě něj oficiální německý ekvivalent pro městský úřad zněl *Stadamt*, pro okresní úřad *Bezirksbehörde* a pro policejní ředitelství *Polizeidirektion*.¹⁶⁷ Do konce září bylo nové označení úředních budov provedeno a následovat měla výměna cedulí s pojmenování ulic.¹⁶⁸

Nové protektorátní poměry se začaly brzy projevovat i ve školství, kdy krom systému původních českých škol docházelo k budování škol německých. Na území Plzně se nacházely již z dob republiky měšťanské školy, obecné školy, gymnázia i školy střední. K nim prakticky byl během roku 1939 pro německé žactvo vybudován německý protějšek ve všech stupních. Do středních škol na území města měli od nového školního roku docházet rovněž školáci z přilehlé říšské Sudetské župy.¹⁶⁹ Zároveň německé orgány vyvíjely na české školské orgány tlak, aby se česká mládež vychovávala k loajalitě Německé říši a nacistické ideologii. Docházelo k záměrnému omezování některých znalostí a také zavádění povinné výuky německého jazyka. Česká mládež se měla stát hlavně poslušnou spolupracující silou, kterou bude možné po sudiích využít k německým plánům, především pak v zapojení do hospodářské výroby během války.¹⁷⁰

Změny se však netýkaly pouze školství, ale zasáhly rovněž pracovní odvětví, zprostředkování zaměstnání či hospodářství. Již od března docházelo na území Plzně k prozatím dobrovolnému najímání dělníků a dělnic do Německa, které zajišťovala zprostředkovatelna práce u okresního úřadu. Od září však na základě rozhodnutí vlády z 25. července 1939 docházelo ke vzniku nového typu protektorátního úřadu, kterým byly úřady práce. Ty měly plně nahradit právě zmíněné zprostředkovatelnou práce u okresních a

¹⁶⁷ Oběžník Zemského úřadu v Praze, č. 3193/4 ai 1939 odd. 14., 23. září 1939, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.

¹⁶⁸ Úřední list města Plzně, 1. 10. 1939, XVII/19, s. 224.

¹⁶⁹ Úřední list města Plzně, 15. 8. 1939, XVII/16, s. 188.

¹⁷⁰ Školství za Protektorátu, URL: <http://skolakemvyprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/>, [30. března 2016].

zemských úřadů a dále také veškeré odborové, spolkové a společenské zprostředkovatelné práce, které první jmenované doplňovaly. I tento nový autonomní úřad se ale nacházel pod německým dohledem, jenž vykonával oberlandrát spolu s úřadem říšského protektora.¹⁷¹ Pod vedením rady politické správy Dr. Kulhavého vznikl během září úřad práce též v městě Plzni.¹⁷² Po něj pak spadaly celkem další 4 dílčí pobočky v Rokycanech, Hořovicích, Kralovicích a Zbirohu. Jejich prací se stalo obsazování volných pracovních a učňovských míst, poradenství v otázce volby povolání, kontrola nezaměstnaných na veřejné podpoře, spoluúčast na zprostředkování práce v Německu a mnohé další agendy či dohled nad dodržováním pracovní povinnosti. Ta byla během července nově upravena vládním nařízením, které určovalo všeobecnou pracovní povinnost pro muže od 16 do 25 let. Ti mohli být na základě povolávacího výměru úřadem práce přiděleni na vybranou práci až po dva roky.¹⁷³ Podrobně o této nové úpravě informovalo i první zářijové vydání *Úředního listu města Plzně*.¹⁷⁴ S postupem roku byla činěna i mnohá hospodářská omezení. Jedno z největších však pro běžné obyvatele města nastalo v říjnu 1939, kdy se na základě stále zhoršující se situace na potravinovém trhu v podobě nedostatku některých základních komodit a přemrštěných cen zavedlo v protektorátu přidělové hospodářství. To se nejdříve týkalo pouze potravin.¹⁷⁵ Na území města měli v prvních říjnových dnech občané k dispozici celkem 64 odběrových míst, kde si mohli vyzvednout své potravinové lístky.¹⁷⁶ Do konce roku k nim pak přibyly ještě lístky na textil a obuv.¹⁷⁷

Již od počátku protektorátu došlo za přičinění německých orgánů k zavedení tvrdé cenzury tak, aby z oběhu mezi veřejností byly vyloučeny jakékoliv pro okupanty závadné informace. Ta se netýkala pouze veřejných tisků v podobě novin, časopisů či knih, ale také materiálů úřední proveniencí určených k uveřejnění.¹⁷⁸ Například v polovině října 1939 byl plzeňský městský úřad napomenut, aby veškeré městské vyhlášky a oznámení dodávané různým listům k otištění, byly předem zkontrolovány Ústřední tiskovou dozorcí službou

¹⁷¹ PAŽOUT, Jaroslav, *Úřady práce v protektorátu*. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOKOŠKA, Stanislav, PAŽAUT, Jaroslav (ed.), *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*, Praha 2004, s. 51–52.

¹⁷² Úřední list města Plzně, 15. 9. 1939, XVII/18, s. 210.

¹⁷³ PAŽOUT, s. 52–53.

¹⁷⁴ Úřední list města Plzně, 1. 9. 1939, XVII/17, s. 193.

¹⁷⁵ ŠTĚPEK, Jiří, *Přidělové doklady z období tzv. protektorátu*, Praha 2010, s. 17–20.

¹⁷⁶ Úřední list města Plzně, 15. 10. 1939, XVII/20, s. 239.

¹⁷⁷ ŠTĚPEK, s. 165.

¹⁷⁸ Český tisk v protektorátu, URL: <http://www.fronta.cz/dotaz/cesky-tisk-v-protektoratu>, [30. března 2016].

v Praze. Pokud by touto kontrolou neprošly a neměly potřebnou doložku, nemohlo pak dojít k jejich uveřejnění.¹⁷⁹

K velkým změnám došlo během podzimu na plzeňském městském úřadu. K 1. listopadu došlo vládním komisařem Němejcem k penzionování celkem 22 úředníků a zřízenců úřadu. To bylo provedeno ještě na základě staršího rozhodnutí vlády z prosince 1938, které ukládalo, aby zaměstnanci starší 57 let včetně byli přeloženi během roku 1939 do trvalé výslužby.¹⁸⁰ Zároveň došlo k jmenování nových úředníků a přesunům stávajících zaměstnanců mezi jednotlivými odděleními úřadu. Některá z nich se rovněž dočkaly své reorganizace.¹⁸¹ Úřad byl v této době členěn do dvou hlavních částí, a to *Ústřední ředitelství správní a finanční služby (Městský úřad A)* a *Ústřední ředitelství služby technické (Městský úřad B)*. Ty byly dále členěny do jednotlivých oddělení a referátů. V čele technického ředitelství stanul nově Alois Tichý a vedoucím správní finanční služby byl dosazen Augustin Skřivan. Ten nahradil Františka Kříže, který nemohl svoji funkci vykonávat, neboť byl od 1. září 1939 internován.¹⁸²

Do konce roku pak došlo ještě k přestěhování podstatných úřadů německé okupační správy v Plzni na adresu Anglické nábřeží č. 12 do nové budovy, která byla původně vystavěna pro orgány plzeňského policejního ředitelství. To se tam však již přestěhovat nemohlo a i nadále bylo nuceno zůstat v několika nevyhovujících budovách v centru města. Konkrétně byl na Anglické nábřeží přesunut úřad oberlandrátu, německý úřední soud a také plzeňské gestapo.¹⁸³

¹⁷⁹ Záznam telefonického upozornění: Městské vyhlášky - Censura, 14. října 1939, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.

¹⁸⁰ Úřední list města Plzně, 15. 11. 1939, XVII/22, s. 265.

¹⁸¹ Úřední list města Plzně, 1. 11. 1939, XVII/21, s. 256–257.

¹⁸² DOUŠA, s. 324.

¹⁸³ DOUŠA, s. 324; HERAJT, s. 197–198.

3.3 Místní správa a dění od roku 1940 do září 1941

Jak bylo v předchozí kapitole vylíčeno, došlo během roku 1939 k vytvoření základních pilířů německé okupační správy, která v rámci své působnosti činila důrazný dohled i nad veškerou činností zachovaných autonomních úřadů a jejich zaměstnanců. Dopady okupace však od samých počátků pociťovalo i běžné obyvatelstvo v každodenním životě, ať už různými omezeními například v podobě zmíněného přidělového systému, tak i především všudypřítomným strachem, který od potlačení říjnových a listopadových demonstrací v Praze na území protektorátu panoval. Německé zásahy zároveň nikoho nenechávaly na pochybách, že k udržení pořádku a stanovenému kurzu jsou němečtí představitelé v budoucnu ochotni použít jakýkoliv prostředků.¹⁸⁴

To, jakým směrem se měla německá okupační politika v následujících měsících vyvíjet, velmi důrazně podtrhl sám státní tajemník Frank ve svém projevu z prosince 1939. Zdůraznil, že od 16. března 1939 jsou Čechy a Morava integrální součástí Německé říše a tento stav musí Češi neprodleně bez dalších záludných myšlenek považovat za zcela reálný. Dle Franka se měli jednou pro vždy odpoutat od dějepisných lží a iluzí první republiky, legionářských ideologií a rovněž vlivů z prostředí české emigrace v Londýně či Paříži. Mělo být skoncováno s dvojakými hrami, které ve svém důsledku povedou pouze ke zkáze českého národa. Pod opojením drtivého německého vítězství v Polsku také zmínil, že životy tisíců československých vojáků byly v loňském roce ušetřeny pouze prozřetelností Vůdce. Dále podotkl, že rok 1918 se již nikdy nebude opakovat, neboť novým strůjcem pořádku v Evropě bude německý národ, jenž v probíhající válce vybojuje své vítězství. Na závěr řekl, že Československo již nikdy nebude znovu zřízeno.¹⁸⁵

I přesto, že v Plzni nedocházelo až na několik výjimek během roku 1939 k výraznějším problémům a město nebylo podzimními událostmi toliko zasaženo jako například Praha,¹⁸⁶ bylo zcela zřejmé, že i zde okupační orgány budou v případě porušování Němci stanovených pravidel zcela nekompromisní a to jak vůči samotným Plzeňanům, tak

¹⁸⁴ KÜPPER, s. 130–134.

¹⁸⁵ GEBHART, s. 112–113.

¹⁸⁶ Také v Plzni došlo 28. října ke spontánnímu shromáždění obyvatelstva, které chtělo vzpomenout výročí vzniku Československé republiky a demonstrovat tak svůj odpor vůči okupaci. Plzeňská demonstrace, která probíhala formou masivního občanského průvodu, se však na rozdíl od pražské obešla bez zásahů německých orgánů. LAŠTOVKA, Vojtěch, *Plzeň v boji proti fašismu*, Plzeň 1975, s. 41–42.

úřadům místní autonomní správy. Již na Nový rok o sobě dalo vědět místní vojenské velitelství wehrmachtu v čele s generálporučíkem Peterem Hermannem,¹⁸⁷ které městské správě velmi důrazně sdělilo, že vyžaduje bezpodmínečné označování kasárenských objektů dle jimi stanovených termínů.¹⁸⁸ Na území Plzně se nacházela již od jara 1939 početná německá armádní posádka, která pro svoje potřeby zrekvírovala objekty bývalé československé armády. Celkem se ve městě v tento čas nacházely čtyři Němci využívané kasárny, a to takzvané Ostkaserne (*bývalá velká kasárna čs. 18. pěšího pluku*), Kleine Kaserne (*bývalá malá kasárna čs. 18. pěšího pluku*), Südkaserne (*dělostřelecká kasárna*) a také Nordkaserne (*bývalá kasárna čs. 35. pěšího pluku*).¹⁸⁹ Vojenské místí velitelství (*Standortkommando Pilsen*) se pak nově usídlilo v budově na Třídě Československých legionářů (později Klatovská třída).¹⁹⁰ Dále německé vojenské jednotky využívaly borské letiště, jehož stavba byla sice započata ještě před okupací, ale vojenské letouny zde umístila až německá Luftwaffe.¹⁹¹

Armáda rovněž sehrála svoji roli při prvním výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava, které hodlaly 15. března 1940 místní nacistické elity na rozdíl od českého obyvatelstva náležitě připomenout. Místní vojenské oddíly wehrmachtu se tak účastnily v dopoledních hodinách slavnostního nástupu před městskou radnicí, kde k nim promluvil velitel posádky generál Hermann. Slavnosti se krom vojenských činitelů také účastnilo množství dalších stranických a úředních představitelů Německé říše v Plzni.¹⁹² Tento den byl v městských továrnách a úřadech vyhlášen pracovní klid. Pouze školní mládež se musela dopoledne povinně dostavit do školních lavic, aby vyslechla vzpomínkový projev a také poučení o úctě k německým symbolům. Den pak pro německé představitele vyvrcholil slavnostním večerem pod taktovkou NSDAP, konaným v kulturním domě Peklo. Již 17. března 1940 byla pak Plzeň svědkem *Dne branné moci (Tag der Wehrmacht)*, kdy se

¹⁸⁷ Generalleutnant Peter Hermann, URL: http://www.geocities.ws/orion47.geo/WEHRMACHT/LUFTWAFFE/Generalleutnant/HERMANN_PETER.html, [30. března 2016].

¹⁸⁸ DOUŠA, s. 326.

¹⁸⁹ Úřední list města Plzně, 1. 2. 1940, XVIII/3, s. 59.

¹⁹⁰ Od září 1940 – Klatovská třída; Úřední list města Plzně, 1. 1. 1940, XVIII/1, s. 19.

¹⁹¹ Luftwaffe → německé válečné letectvo; Plzeň-Bory, Letiště, URL: <http://forum.valka.cz/topic/view/92482/Plzen-Bory-Letiste>, [30. března 2016].

¹⁹² Úřední list města Plzně, 1. 4. 1940, XVIII/7, s. 110–111.

obyvatelstvu opět představila místní okupační posádka. V rámci této akce byla také realizována sbírka zimní válečné pomoci.¹⁹³

Plzeň však nezažívala pouze německé slavnosti, ale na místní obyvatele během jara také plně dopadla atmosféra strachu spojená s aférou mladého odbojáře na útěku, Jana Smudka. Ten 20. března 1940 na Domažlicku postřelil při svém útěku příslušníka klatovského gestapa a následně dva další příslušníky německé finanční stráže zabil. Vzhledem k tomu, že měly německé orgány eminentní zájem na jeho dopadení a také podezření, že by při svém útěku mohl mířit i do Plzně, kde dříve studoval, byly i Plzni zpřísněny bezpečnostní poměry řadou opatření.¹⁹⁴ Docházelo ke kontrolám občanů a ve městě proběhlo několik policejních razíí, které se zaměřily i na Smudkovy bývalé spolužáky. Zároveň ale obyvatelstvo vyjadřovalo Smudkovi podporu, o čemž svědčí i anonymní dopisy učené plzeňskému NS či policejnímu ředitelství. Obětí represálií v reakci na Smudkovy činy se stal například Plzeňan Karel Kuba, který byl za maření pátrání potrestán *Zvláštním soudem (Sondergericht)* k deseti letům žaláře.¹⁹⁵

Na území Plzně také v prvních měsících roku 1940 docházelo k růstu aktivity místní CPO, která od konce léta 1939 opět započala svoji činnost. Již během ledna byl vládním komisařem Němejcem vydán nový organizační řád oddělení č. 24 Městského úřadu B, pod které spadaly záležitosti CPO a také takzvané požární policie.¹⁹⁶ Orgány CPO za pomoci místní policie na území města během jara kontrolovaly, zda ze strany majitelů objektů jsou dodržovány jednotlivé předpisy zabezpečení, které byly v předchozí době vydány.¹⁹⁷ Vzhledem k tomu, že v rámci těchto kontrol bylo zjištěno, že vydané instrukce protiletecké ochrany nejsou v Plzni plně respektovány, přikročily v květnu 1940 orgány oberlandrátu k vydání další důrazné vyhlášky shrnující veškeré povinnosti pod hrozbou přísných trestů v případě jejich nesplnění. Tak například zatemnění dle vyhlášky mělo být provedeno následovně: „*Zatemnění bytů, schodišť, světlíků, různých provozoven, přirozeně též na*

¹⁹³ DOUŠA, s. 326–327.

¹⁹⁴ LAŠTOVKA, Vojtěch, *Plzeň v boji proti fašismu*, Plzeň 1975, s. 42.

¹⁹⁵ DOUŠA, s. 327.

¹⁹⁶ Požárně policie → hasiči; Organisační řád městského úřadu oddělní 24, Požární policie a CPO, 15. ledna 1940, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.

¹⁹⁷ Nepřístupnosti v některých obecních domech, 13. ledna 1940, Archiv města Plzně, fond I-22-18: Civilní protiletecká obrana (1936-1945), karton č. 146.

*nádvorní stranu, musí býti úplné. Za bezvadné zatemnění odpovídají nejen vlastníci domů a nájemníci, ale také velitelé domovních hlídek, domovních družstev, dále pak velitelé obvodů CPO, kteří musejí prováděti častou kontrolu. Modré clony a modrý papír nezatemňují dostatečně světlo a nebudou trpěny.*¹⁹⁸ Pro lepší noční orientaci na ulici v případě zatmění mělo též majiteli domů dojít k natření obrub chodníků před jejich objekty bílou barvou. Dále bylo nakázáno uvést do pořádku veškeré domovní zvonky tak, aby bylo možné se v případě potřeby a poplachu dozvonit. V neposlední řadě vyhláška zdůrazňovala povinnosti jednotlivých členů CPO včetně následků, které si ponесou v případě neuposlechnutí rozkazů z vyšších míst.¹⁹⁹

Během května 1940 také došlo k výrazné změně ve vedení okresního úřadu, z kterého odešel dosavadní hejtman Dr. Vladimír Patočka do trvalé výslužby. Ten již dosáhl věku 59 let a spadal tedy na základě dřívějších vládních nařízení do kategorie úředníků k penzionování.²⁰⁰ Tímto se zároveň otevřela pro německé okupační orgány vhodná záminka, jak tento autonomní úřad dostat ještě více pod svoji kontrolu. Novým okresním hejtmanem se tak stal okupantům loajální Dr. Augustin Rod. Ten dříve zastával funkci hejtmana v Horšovském Týně a později stanul jako landrát v Sudetské župě, konkrétně v Tachově. Jeho příchod znamenal faktický počátek otevřené germanizace místní plzeňské správy.²⁰¹ Ta byla na mnohém protektorátním území činěna již během roku 1939, když zcela běžným jevem se stalo sesazování českých starostů, likvidace obecních zastupitelstev a dosazování německých vládních komisařů. Plzeň díky vývoji, který nastal na městském úřadě ještě před okupací, byla prozatím takto významným zásahům ušetřena. Nástup Roda však ukazoval, že i městský úřad nebude v blízké době těmto německým zásahům rozhodně ušetřen. V květnu 1940 zároveň došlo říšským protektorem k vydání nových úředních předpisů, které stanovovaly, že i veškeré vyšší české správní úřednictvo musí pro vykonávání svých funkcí ovládat plně německý jazyk, z kterého mělo do konce března 1942 vykonat zkoušku. Tím se tedy Němcům naskytla další legální možnost, jak některé české úředníky postupně odstranit.²⁰²

¹⁹⁸ Úřední list města Plzně, 1. 5. 1940, XVIII/9, s. 147.

¹⁹⁹ Úřední list města Plzně, 1. 5. 1940, XVIII/9, s. 147–148.

²⁰⁰ Úřední list města Plzně, 15. 5. 1940, XVIII/10, s. 156.

²⁰¹ DOUŠA, s. 328–329.

²⁰² HORÁKOVÁ, s. 42.

Zajímavé úřední hlášení nového hejtmana Dr. Roda se dochovalo z počátku července 1940. V rámci něho hlásí ministerstvu vnitra, že obecní úřady v jeho působnosti za asistence četnictva provedly kontrolu výskytu závadného označení a symboliky související se zaniklou Československou republikou. Dle tohoto oznámení byly vesměs již veškeré nedostatky odstraněny, když již předtím došlo k nahrazení vadných názvů ulic a nápisů, dále byly odstraněny nevyhovující texty na pomnících, sochy legionářů, pomníky Masaryka, bývalé československé státní symboly či také obrazy bývalých politiků a prezidentů.²⁰³ Tak byl také na konci června demontován plzeňský Pomník národního osvobození z Radetzského náměstí (dnešní náměstí T. G. Masaryka).²⁰⁴ Odstraněny dále byly také veškeré názvy s přívlastkem Masarykova (např. Masarykova škola). Obyvatelstvo, korporace a spolky byly rovněž vyrozuměny o nepoužívání reklamních plakátů se starou měnou (Kč) a také zákazu umístění cedulek pojišťoven *Legie* a *Čechoslavie* na veškerých objektech. Úsměvný je v rámci hlášení bod, kdy hejtman konstatuje odstranění cedulek z památných lip (např. *Lípa Svobody*) s tím, že ale samotné stromy zůstaly zachovány. Na konci se ministerských orgánů táže, jak má být postupováno s podstavci pomníků, kde došlo k odstranění nevyhovujících bust, ale samotné základy pomníků zůstaly stát.²⁰⁵ Toto hlášení ve svém obsahu jednoznačně svědčí o tom, jak veškerá symbolika připomínající časy svobodného československého státu měla z očí veřejnosti jednou pro vždy zmizet. To jednání také plně korespondovalo se zmíněným prosincovým Frankovým projevem.

Stupňující tlak úřadů se také objevoval vůči židovským občanům Plzně. Tak například došlo během května 1940 na základě městské vyhlášky k jejich naprostému a definitivnímu vyloučení z veřejné služby, tedy i možnosti například pracovat u místních úřadů.²⁰⁶ Již dříve jim byla zakázána jakákoliv politická aktivita a nesměli se stávat ani členy nežidovských spolků.²⁰⁷ Další, čím dál více omezující opatření však teprve měla v následujících měsících následovat. Je ale nutné podotknout, že k jejich perzekuci

²⁰³ Závady při vnějším označování, Okresní úřad Plzeň, 8. 7. 1940, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.

²⁰⁴ DOUŠA, s. 329.

²⁰⁵ Závady při vnějším označování, Okresní úřad Plzeň, 8. 7. 1940, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.

²⁰⁶ DOUŠA, s. 330.

²⁰⁷ Úřední list města Plzně, 1. 5. 1940, XVIII/9, s. 142.

nepřispívaly pouze samotné okupační či autonomní úřady, ale velkou měrou se také například činily místní nacionalistické české skupiny v čele s plzeňskou *Vlajkou*. Na konci června tak od jednoho z jejích představitelů obdržel dopis sám vládní komisař Němejc. V rámci tohoto psaní bylo po vládním komisaři žádáno, aby se přičinil o zpřísnění jednotlivých zákazů, které byly do té doby Židům na území města uloženy. Pisatel například požaduje, aby došlo naprostému zamezení jejich vstupu do sadů či veřejné dopravy.²⁰⁸ Diskriminační opatření se netýkala však pouze osob židovského původu, ale kupříkladu také romského etnika (*dobově označovaného jako cikáni*), ke kterému v Plzni tento čas náleželo 13 rodin s 63 osobami.²⁰⁹

Během léta 1940 znovu vyvstala otázka reorganizace oberlandrátů, jejichž aparáty se stávaly velmi zatíženými, a tudíž bylo třeba definitivně vyřešit jejich územní rozložení. V rámci této problematiky diskutovali němečtí představitelé okupační moci o několika možných podobách reformy. Nakonec došlo k přijetí takzvaného malého řešení (*kleine Lösung*), které zachovávalo dosavadní nastavený princip oberlandrátů, ale mělo dojít k jejich početní redukci, kdy na území Čech se jich mělo nacházet nově deset. Zároveň bylo rozhodnuto o změně stranických obvodů tak, aby v rámci jednoho oberlandrátu nepůsobily napříště dvě župy NSDAP. Dále došlo k přesunům podřízených okresů. Ty se dotkly i plzeňského oberlandrátu, z kterého byl vyjmut okres Přeštice a naopak mu byl nově podřízen okres Hořovice. Po provedení a skončení všech reorganizací měl k 1. říjnu 1940 plzeňský oberlandrát v kompetenci celkem čtyři okresy, a to konkrétně Hořovice, Kralovice, Plzeň a Rokycany. Jeho území se rozprostíralo na 2 247,18 km² a žilo zde na 340 100 obyvatel. V jeho čele i nadále setrval Dr. Hans von Reinhard. Za zmínku také stojí, že tyto německé okupační úřady připravovaly pravidelné speciální zprávy pro vyšší složky okupační správy, které mapovaly politickou, hospodářskou, sociální a kulturní situaci včetně správních opatření na jim svěřených územích.²¹⁰

V předchozí kapitole bylo zmíněno, jak během září 1939 došlo na území města k celkové obnově veřejného označení úřadů a různých institucí, když staré cedule

²⁰⁸ Českému národně socialistickému táboru – Vlajka, K rukám p. J. Vodrážky, 27. 6. 1940, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - prezidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.

²⁰⁹ DOUŠA, s. 326.

²¹⁰ JANEČKOVÁ, s. 74–83.

pocházející z dob republiky musely být neprodleně nahrazeny novými ve dvojjazyčném provedení, a to za využití určeného německého názvosloví. Zároveň s tímto také mělo dojít k výměně smaltovaných cedulí nesoucích názvy městských ulic, které opět dle nařízení musely mít nápis jak český, tak i nově německý překlad.²¹¹ Tímto však zásahy v systému značení plzeňských ulic neměly zdaleka skončit. Přesně o rok později v září 1940 přišlo na řadu samotné pojmenování, které, i v jako jiných městech protektorátu, zasáhla silná germanizační vlna. Ta ve svém důsledku znamenala přejmenování velkého množství plzeňských ulic a náměstí, kdy musely zmizet nejenom veškeré pouliční cedule připomínající časy Československé republiky, ale rovněž různé, Němcům nevyhovující osobnosti či události. Obměna byla dokonce tak dalekosáhlá, že plzeňský městský úřad připravil pro občany speciální vydání *Úředního listu města Plzně*,²¹² kde byly uvedeny nejenom veškeré změny, ale také kompletní seznam všech plzeňských ulic zahrnující platné pojmenování v českém i německém jazyce. Tak se například *Anglické nábřeží* stalo *Německým nábřežím*, *Třída československých legionářů* se proměnila v *Klatovskou třídu* či *Benešovo náměstí na Schillerovo náměstí*.²¹³ Neznamená to však, že by i v následujících letech nedocházelo k dalším poněmčovacím změnám. Ty naopak byly nejednou činěny na přímý popud německých představitelů. Kupříkladu 7. července 1941, tedy den poté, kdy již za první republiky byla připomínána památka upálení mistra Jana Husa, došlo na žádost místního krajského sekretariátu NSDAP k přejmenování Husovy třídy na čistě německý název Egerlandstrasse.²¹⁴

Zatím nebyla v rámci této práci zmíněna finanční a celní správa. Ta až do září 1940 zůstala téměř ve stejném stavu jako za druhé republiky. Zároveň bylo od samotného zřízení protektorátu stále odsouváno zrušení celní hranice mezi samotným protektorátem a ostatním územím Německé říše. K 1. říjnu 1940 však došlo k vytvoření celní unie mezi protektorátním a říšským územím, což ve svém důsledku neznamenovalo pouze zrušení této hranice, ale také přestavbu obou zmíněných správních oborů a jejich úřadů.²¹⁵ Na základě této reorganizace pak byl nově zřízen *Hlavní celní úřad v Plzni*, do jehož kompetencí

²¹¹ Úřední list města Plzně, 1. 10. 1939, XVII/19, s. 224.

²¹² Informační periodikum plzeňského městského úřadu, které vycházelo v letech 1923–1942.

²¹³ Úřední list města Plzně, 5. 9. 1940, XVIII/Zvláštní číslo, s. 1–16.

²¹⁴ Úřední připomínka, 4. června 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146; Úřední list města Plzně, 15. 7. 1941, XIX/14, s. 200.

²¹⁵ DOBEŠ, s. 413.

spadaly jednotlivé celní úřady I., II. a III. třídy v okolních okresech a také celní dozorcí služebny. Ty měly na starost vyměřování cel a spotřebních daní.²¹⁶ Zrušení celní hranice neznamenal pouze změny finančního charakteru, ale dotýkalo se rovněž ostrahy na Plzeň přilehlé říšské hranice a dalších spjatých náležitostí. V této souvislosti obdrželo plzeňské policejní ředitelství ze strany zemského úřadu ve večerních hodinách dne 30. září následující telefonické instrukce: „1. / Dnem 1. října 1940 0.00 hod. počínajíc bude celní hranice Protektorátu Čechy a Morava strážena z německé strany orgány pořádkové policie /Ordnungspolizei/. V důsledku toho mají být čeští orgánové policejní /četnictvo a vládní policie/ odvolány ze svých stanovišť na hranicích na svou kmenovou četnickou stanici, případně ke svému vládnímu policejnímu úřadu, kde mají vyčkati dalších pokynů.

2. / Dnem 30. září 1940 o 24 hod. buď výkon kontroly cestovních pasů a propustek prováděný protektorátními orgány u vlaků zastaven.

3. / Celní závory na silničních přechodech necht' jsou dnem 30. září 1940 o 24 hod. vytaženy a zůstanou již otevřeny.

4. / Pohraniční pasové kontrolní stanice se ruší a četnictvo vykonává pouze normální službu na hranicích.“²¹⁷

Po roce, který proběhl na plzeňském městském úřadě bez výraznějších změn, došlo v listopadu 1940 k zásadní události, která pomalu ale jistě započala jeho ovládnutí Němci. Úřad byl totiž až do těchto časů téměř až nezvykle nezasažen germanizačními procesy v úředním sboru. Bylo proto zcela očekávatelné, obzvláště poté, co Němci již dříve přivedli pod faktickou kontrolu plzeňský okresní úřad, že rovněž poměry na tomto úřadě bude chtít okupační správa nějakým způsobem upravit. Tak došlo s platností od 1. listopadu k jmenování Dr. Karla Wilda do nově vytvořené funkce právního vedoucího úředníka města s titulem *Ústřední ředitel města Plzně*. Tomuto činu předcházelo dřívější rozhodnutí ministerstva vnitra a také zemského vrchního rady Hanse von Reinharda jako představitele místní okupační správy.²¹⁸ Wild se tak stal v podstatě jednou z hlavních postav celého úřadu, zároveň též zástupcem Němejce, do jehož kompetence rovněž náleželi vedoucí

²¹⁶ DOUŠA, s. 330–331.

²¹⁷ Telefonogram, Opis, 30. 9. 1940, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.

²¹⁸ DOUŠA, s. 332.

pracovníci obou částí městského úřadu, tedy Augustin Skřivan, jako *ústřední ředitel služby finanční a správní* (Městský úřad A), a Alois Tichý, jako *ústřední ředitel služby technické* (Městský úřad B).²¹⁹ V rámci svého slavnostního nástupu do funkce dne 7. listopadu pronesl Karl Wild k přítomnému městskému úřednictvu projev, kde například uvedl: *„Právě zde v Plzni, která již po staletí obývána Němci a Čechy, musí být jedním z hlavních úkolů obecní správy, podporovati toto zdárné soužití a nad to poskytnouti oběma národům stejným způsobem pomoci obcí při vybudování jejich sociálních a kulturních zařízení. Očekávám, že v tomto ohledu Vaše působení bude příkladem.“*²²⁰ Později pokračoval: *„Nyní musí být naším úkolem, chopiti se zde iniciativy a podniknout vše vhodné k opětné nápravě škod uplynulých dob k zajištění blahobytu obyvatelstva.“*²²¹ V rámci toho rovněž dodal, že je rozhodně třeba ve městě úprav sociálních, kulturních či také stavebních, a k jednotlivým oblastem také sdělil své názory, jak je nutné postupovat. Zmínit neopomněl například i podstatu válečného hospodářství. Projev pak uzavřel následovně: *„Jestliže tak a v tomto duchu chápete se mnou náš úkol a jste též ochotní jej provést, pak jsem přesvědčen o tom, že budeme dobře spolupracovati a že nebudu mít příčinu být nespokojen s vaší prací. Tím přispějeme též ke konsolidaci poměrů, budeme podporovati blahobyt města a jeho obyvatelstva a zařadíme tím Plzeň mezi města, která pochopila novou dobu a její úkoly.“*²²² Tato jeho slova tak zcela jasně dávají tušit, jakým kurzem se měl městský úřad za jeho vydatné asistence v následujících měsících vydat.

Rok 1940 znamenal všeobecně pro plzeňské obyvatelstvo v běžném životě mnohá další omezení. Ta se dotýkala téměř všech možných odvětví. Byly například omezovány taneční zábavy či kulturní akce, a ty, které se konaly, dostávaly proněmecký ráz. Též započalo likvidování různých spolků, kdy například během října 1940 musel svoji činnost zanechat mládežnický Junák. Největší dopady se však projevovaly ve sféře hospodářské. Časy obchodů plných zboží již dávno nebyly pravdou. Stále zhoršující situaci nebylo schopné řešit ani před rokem zavedené přídělové hospodářství, a tak docházelo k velkému nárůstu černého prodeje. Také ceny některých komodit např. uhlí, neustále stoupaly na své ceně. Zároveň docházelo k různým sbírkám a povinným sběrům recyklovatelných surovin,

²¹⁹ DOUŠA, s. 332; Úřední list města Plzně, 15. 11. 1940, XVIII/22, s. 333.

²²⁰ Tamtéž, s. 335–336.

²²¹ Tamtéž.

²²² Tamtéž.

kteře byly nakazovány přímo úředními vyhláškami.²²³ Zajímavé hodnocení, jež jistě stojí za zmínku a může poměry panující i v samotné Plzni více objasnit, přinesla ve své situační zprávě shrnující rok 1940 v protektorátě sama německá *Bezpečnostní služba (SD)*. V ní stojí následovně: „*Minulý rok vedl v úhrnném výsledku k zatvrzení Čechů v jejich základním protiněmeckém postoji, přetrvávajícím z prvního roku protektorátu. Upevnění a prohloubení národního odporu se projevilo rovnoměrně ve všech oblastech života. V kulturním a společenském životě převládala vesměs protiněmecká atmosféra, která četné spolky a sdružení vehnala do ilegality a přivedila jejich likvidaci ze strany státní policie. Duchovenstvo všech vyznání prokazovalo svůj základní, převážně šovinistický (pročeský) postoj. České úřednictvo státního i správního aparátu usilovalo v interním služebním provozu o pasivní rezistenci vůči německým opatřením a všeobecným zájmům říše. Rovněž ve stranickopolitickém životě Čechů byla trvale vyvíjena ilegální činnost – často též vedoucími osobnostmi –, jejímž nezbytným důsledkem byla četná zatčení.*“²²⁴

Nový rok 1941 měl pro celý protektorát a také Plzeň znamenat další podstatné změny. Německá říše sice vítězila na válečných frontách, ale situace v protektoru ani pro samotné okupanty, jak vyplývá i z výše zmíněného hlášení, nebyla zdaleka dle jejich představ. Ukazovalo se, že i přes důrazná varování a různé represálie neztrácí nadále české obyvatelstvo vůli vůči okupantům nějakým způsobem vzdorovat. Přestože v předchozím období byla autonomní protektorátní správa čím dál více pod německou kontrolou, začaly se okupační orgány zabývat možnou reformou, která by odstranila dvojkolejný systém a přivedla celou správní agendu protektorátu ještě pevněji do svých rukou. Mezitím však mělo v Plzni dojít ještě k několika událostem.

Již na počátku roku přikročilo místní policejní ředitelství opět k vydání dalších protižidovských předpisů, které opět posunuly pomyslnou laťku jejich vyloučení z veřejného života. Ty tak navázaly na jedno z posledních opatření předchozího roku, kdy byla Židům zakázána změna své adresy a vzdalování se mimo okres svého bydliště. Tím tak prakticky došlo k velkému omezení jejich pohybu. Během února 1941 pak došlo u tohoto obyvatelstva k odebrání řidičských oprávnění a technických rejstříkových osvědčení k automobilům. V dubnu pak došlo i k absolutnímu zákazu vstupu do většiny městských

²²³ DOUŠA, s. 327–331.

²²⁴ VLK, Václav, *Krvavé dozvuky války. Konec druhé světové války na českém území*, Praha 2015, s. 34.

parků a sadů. Dále jim byla zapovězena návštěva ovocného trhu v Kollárově ulici či sezení na lavičkách na Německém nábřeží. S tím, jak se blížilo definitivní vyřešení židovské otázky v samotné Plzni, docházelo k vydávání těchto zcela diskriminačních předpisů všemi úřady se stále větší intenzitou.²²⁵

Další opatření a omezení se však objevovaly i v rámci autonomní správy. Během dubna 1941 byl plzeňskému městskému úřadu doručen věstník ministerstva vnitra, jenž úřad informoval o úpravě předpisů personálního obsazení územní samosprávy, která byla provedena na základě rozhodnutí říšského protektora z 30. prosince 1940. V rámci nich byla úředníkům nově stanovena věková hranice pro uvedení do trvalé výslužby na 55 let věku u mužů a dále 50 let u žen. Předpis mimo jiné speciálně podchycoval zaměstnance úřadů, kteří se řadili do skupiny takzvaných legionářů, pro ně pak platila hranice 45 let věku. O jejich odstranění z veřejné správy měli Němci mimořádný zájem, neboť byli pro ně ztělesněním časů bývalé československé republiky. Městský úřad však mohl v rámci zaměstnanců, kterých se tato opatření dotýkala, podat výjimku a požádat o odklad jejich penzionování. Jak předpis zdůrazňoval, ta se však měla udělovat v obzvláště podložených případech nutnosti a měla být posuzována nadřazenými instancemi. Jedním z možných důvodů odkladu bylo, že na místo zaměstnance by musel být neprodleně ustanoven náhradník a jeho pracovní pozice nemohla zůstat neobsazena.²²⁶ Toto opatření se v rámci plzeňského městského úřadu dotýkalo velkého množství úředníků, což by ohrozilo jeho samotný chod, a proto vládní komisař Němejc podal žádost u některých zaměstnanců o přiznání výjimky.²²⁷ Té však nadřazené úřad nechtěly vyhovět v plné míře a vládní komisař byl proto nucen podat další námítky, kde například uvádí: *„Ještě další redukce v počtu zaměstnanců, jak ji žádá okresní úřad, nedá se docílit ani reorganisační úřadu a zjednodušením úřadováním, ani zracionalizováním pracovní metody a prodloužením pracovní doby. Město Plzeň provedlo již dříve, při pensionování městských zaměstnanců v roce 1939 účelnou reorganisační, zejména úřadů technických, pracuje na plánu další reorganisační některých oddělení městských úřadů, ale ani po této reorganisační nebude*

²²⁵ DOUŠA, s. 327–334.

²²⁶ Personální opatření, Prováděcí pokyny k nařízení říšského protektora ze dne 30. prosince 1940 pro obor územní samosprávy, 3. 4. 1941, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.

²²⁷ Personální opatření, Prováděcí pokyny k nařízení říšského protektora ze dne 30. prosince 1940 pro obor územní samosprávy, 19. 5. 1941, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.

možno rozdělití výkony, které obstarávají zaměstnanci, o jejichž ponechání ve službě se žádá, mezi zaměstnance, kteří ve službě zůstávají. Pracovní doba byla již prodloužena na 51 služebních hodin v týdnu.²²⁸ Dále pokračoval: „U obce města Plzně jest mezi zaměstnanci 19 bývalých legionářů, kteří jsou staří 45 let nebo starší. Z tohoto počtu se žádalo o ponechání toliko 5 bývalých legionářů v činné službě. Okresní úřad zamýšlí doporučiti pouze 1 bývalého legionáře, vrchního dopravního zřízence el. podniků k ponechání v činné službě.“²²⁹ Aplikace těchto předpisů tak jednoznačně svědčí o tom, že i nadále byly vedeny snahy o vyřazení starých republikových úředníků z místní správy a také k pokusu o vedení správy, za co nejmenšího počtu veřejných zaměstnanců.

Změny v tento čas nezasahovaly pouze české autonomní úřady, ale dotkly se rovněž plzeňských německých orgánů, když 3. dubna 1941 došlo nejdříve k ustanovení nového vedoucího plzeňského krajského sekretariátu NSDAP na místo Ernsta Timmela. Jeho nástupcem se stal sudetský Němec a poslanec Říšského sněmu Georg Wollner.²³⁰ Místní pobočka NSDAP se mimo jiné také rozhodla vydávat své periodikum *Pilsner Monatsheft*. Přesunům se rovněž nevyhnul ani místní oberlandrát, do jehož čela se na místo Dr. Reinharda, jenž byl služebně odvolán mimo protektorát, postavil nový vrchní vládní rada Wilhem Klose. Ten byl do Plzně přeřazen z Moravské Ostravy.²³¹

Během jara a počátku léta 1941 však nebyly na městském úřadě řešeny pouze čistě úřední záležitosti, když došlo vládním komisařem Němecem a technickými pracovníky městského úřadu k řešení zajímavého záměru, který byl již v polovině března občanům Plzně veřejně představen takto: „V nejbližší době bude zavedeno rozhlasové zařízení do plzeňských ulic. Rozhlasem bude veřejnost upozorňována příležitostně na důležité zprávy. Reproductory budou umístěny na Náměstí a frekventovaných místech.“²³² Dle dochované úřední korespondence byl tento záměr ve svém počátku intenzivně řešen s pražskou pobočkou firmy *Philips* za spoluúčasti plzeňské firmy *Radio Ing. Nechleba-Kfeller*. Zaměstnanci obou jmenovaných firem provedly v Plzni několik zkoušek, na jejichž základě

²²⁸ Propuštění obecních zaměstnanců ze služby pro věk, nemoc, nebo z důvodu politických, 3. 6. 1941, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Úřední list města Plzně, 15. 4. 1941, XIX/8, s. 133.

²³¹ DOUŠA, s. 333.

²³² Úřední list města Plzně, 1. 3. 1941, XIX/6, s. 102.

pak došlo k vypracování zakázkové studie o nejvhodnější podobě tohoto rozhlasového systému pro Plzeň. V rámci toho byl také vypracován seznam umístění 20 speciálních velkých reproduktorů, které měly ozvučovat hlavní městské třídy a náměstí. Cena celého systému, včetně speciální ústředny, byla oběma firmami vyčíslena na necelých 150 000 K.²³³ Dle soupisu rozhodnutí vládního komisaře však došlo v srpnu 1941 nakonec zakoupení systému konkurenční firmy Telefunken. Tak došlo k vybudování městského rozhlasového systému, který měl napříště informovat obyvatele především o důležitých informacích ze strany místní správy německé i české.²³⁴ Význačnou událostí se také pro město stalo zahájení pravidelné trolejbusové dopravy. Ta po téměř dvou letech příprav byla uvedena do provozu dne 9. dubna 1941 na trati Městské lázně – Doubravka. O měsíc později došlo k zprovoznění druhé trati k ústřednímu hřbitovu. K obsluze obou tratí bylo zakoupeno Elektrickými podniky města Plzně celkem šest trolejbusů značky škoda.²³⁵

Palčivým problémem, který město již nějaký čas sužoval, bylo jeho bytové hospodářství. Od roku 1938 vládl na území města naprostý nedostatek bytů, který byl v počátku spojen s přílivem uprchlíků z odstoupeného území. Tento trend však i přes různé snahy jej zmírnit pokračoval rovněž po vzniku protektorátu. Přestože městský úřad se snažil přes všeobecně komplikovanou situaci zvýšit také možnost nové výstavby domů, kdy bylo v roce 1939 vystavěno celkem 877 bytových jednotek a následující rok rovných 726, nedařilo se i nadále místní potřeby uspokojit, neboť žádostí občanů o přidělení bytu bylo mnohonásobně více. Zároveň již také od roku 1938 docházelo k jistému zasahování do práv majitelů domů, kteří byli povinni úřadu hlásit uvolněné bytové jednotky²³⁶. Situace se dále zkomplikovala během počátku května 1941, když vstoupil v platnost na území protektorátu absolutní zákaz nové výstavby. Ten byl učiněn s ohledem na válečné hospodářství.²³⁷ Vzhledem k tomu, že bylo ale vyvstalou situací na území města progresivně řešit, došlo městským úřadem k zřízení takzvaného *bytového úřadu*. Ten do svých kompetencí převzal veškerou bytovou agendu, kdy zajišťoval nejenom obstarávání

²³³ Druhý nezávazný rozpočet na zařízení pro městský rozhlas v Plzni, 7. března 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - prezidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.

²³⁴ Úřední list města Plzně, 1. 8. 1941, XIX/15, s. 206.

²³⁵ DOUŠA, s. 333

²³⁶ Tamtéž, s. 325–332.

²³⁷ Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 10. 5. 1941, ročník 1941/částka 52, s. 958–960.

budov obecních, ale také vedl závazné soupisy bytů nacházejících se v soukromých rukách a mohl zasahovat do bytových záležitostí soukromých budov.²³⁸

Ještě před příchodem Reinharda Heydricha do protektorátu jako zastupujícího říšského protektora, zažila také Plzeň během léta celoprotektorátní monstrózní propagandistickou akci *Victoria*. Ta byla okupanty připravena jako protireakce proti pasivní formě rezistence, v rámci níž se začala na některých místech objevovat malovaná písmena V. Ta byla veřejností malována na základě poslechu rozhlasové kampaně zakázané BBC a měla symbolizovat víru v konečné vítězství spojenců. Poté, co došlo německými orgány k prokouknutí této symboliky, rozhodl se říšský ministr Josef Goebbels využít ji pro německé potřeby, kdy písmena V měly napříště symbolizovat víru v konečné německé vítězství, tedy přesně opak smyslu původního. Jak bylo pro nacistickou propagandu typické, byla naplánovaná akce neuvěřitelně intenzivní a malované písmeno V se začalo objevovat na ulicích města téměř na každém rohu, jak svědčí dobové fotografie. Ušetřen nebyl ani tištěný tisk či úřední tiskoviny.²³⁹ Protektorát i Plzeň však měla již zakrátko poznat, že německé orgány se zde k dalšímu upevnění své moci do konce roku nespokojí pouze s nástroji propagandy, ale hodlají zasáhnout mnohem dalekosáhleji.

²³⁸ Úřední list města Plzně, 1. 7. 1941, XIX/13, s. 186.

²³⁹ Akce VICTORIA a její ohlas v Protektorátě, URL: <http://www.fronta.cz/akce-victoria-a-jeji-ohlas-v-protektorate>, [10. dubna 2016]; ROUČKA, [s. p.].

4 Přichází Heydrich

4.1 Nastolení nového kurzu okupační politiky

V druhé polovině roku 1941 byla všeobecná situace v protektorátě napjatá. Po vstupu Německa do války se SSSR²⁴⁰ docházelo k zvýšené aktivitě místního i zahraničního odboje, což vedlo k všeobecnému vzestupu rezistence vůči německým okupantům a neklidu, o který Němci v protektorátě rozhodně nestáli. Také běžné obyvatelstvo bylo konfrontováno s každodenní těžkou realitou, která k protiněmeckým vlnám přímo nahrávala.²⁴¹ O tom svědčí rovněž hlášení úřadu říšského protektora do Berlína z léta 1941: „V posledních týdnech se odehrály četné události stávkového charakteru, při nichž vedle otázky výživy a zásobování hrála zčásti roli i otázka mezd.“²⁴² Zároveň však zpráva konstatovala, že hospodářské potíže a stížnosti jsou především zástěrkou pro problémy charakteru politického, kdy je veřejností smýšleno proti okupantům, což je pravá záminka pro konání stávek.²⁴³ Za svoji neschopnost tuto nastalou situaci účinně řešit se dostával pod palbu kritiky z vlastních řad sám říšský protektor Konstantin von Neurath. Mezi nejhlásitější kritiky jím vedené politiky patřil státní tajemník a druhý muž protektorátu Karl H. Frank, který byl již od počátku protektorátu vůči Čechům zastáncem mnohem tvrdšího a bezkompromisního kurzu. Na základě toho se také s umírněnějším Neurathem dostával stále častěji do vzájemných střetů o to, jak by mělo být v protektorátu postupováno.²⁴⁴

To, že nastalou situaci je třeba neprodleně řešit, si uvědomovali i v Berlíně, a proto došlo k pozvání dvou předních německých mužů protektorátu k samotnému Vůdci. Nejdříve si Hitler za přítomnosti Himmlera a Bormanna vyslechl státního tajemníka Franka. Ten zde vyličil svůj pohled na situaci a zdůraznil potřebu tvrdých opatření, které napříště zamezí dalším nežádoucím problémům. Na to Vůdce odvětil, že se již také on rozhodl vůči protektorátu zavést ostřejší kurs, který zde jakýmkoliv dalším snahám o odpor

²⁴⁰ Svaz sovětských socialistických republik.

²⁴¹ KOKOŠKA, Stanislav, *Heydrichova okupační politika v Protektorátu Čechy a Morava*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1942 v Protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 36.

²⁴² BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 1999, s. 243.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ PASÁK, s. 321–322.

zabrání. Zároveň uvedl, že za tímto účelem dojde ke změně ve vedení úřadu říšského protektora.²⁴⁵ Ten ale rozhodně nehodlal v tento čas svěřit Frankovi, ale do rukou obávaného šéfa *Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (Reichssicherheitshauptamt, zkráceně RSHA)* Obergruppenführera SS Reinharda Heydricha. Toho si Hitler spolu s Neurathem následně povolal k sobě, aby jim sdělil své rozhodnutí. Vůdce Neurathovi vyčetl nedostatečnou razanci jeho protektorátní politiky a poslal ho s platností od 27. září 1941 na zdravotní dovolenou, ze které se ale již do svého úřadu neměl nikdy vrátit, byť formálně mu titul říšského protektora prozatím zůstal. Neurath se snažil proti tomuto rozhodnutí bránit, ale Hitler byl již pevně rozhodnut, a tak došlo k jmenování Heydricha jako zastupujícího říšského protektora.²⁴⁶

Jeho příchod do Prahy nenechával nikoho na pochybách, jakým směrem se německá okupační politika bude následující měsíce ubírat. Jeho jednoznačným úkolem bylo zlomit vůli českého národa k jakémukoliv dalšímu odporu. Tomu také odpovídaly jeho první činy ve funkci zastupujícího protektora. Ještě 27. září 1941 nechal uvěznit předsedu protektorátní vlády generála Aloise Eliáše a také bývalého přednostu prezidentské kanceláře Jiřího Havelku.²⁴⁷ Následujícího dne po slavnostním uvedení do funkce a setkání s novináři vyhlásil výjimečný stav a civilní stanné právo na velké části území protektorátu: *„V minulých dnech se dopustili neodpovědní, ve službách nepřátel Evropy jsoucí jednotlivci některých činů, namířených proti Říši. Propagandou s tím spojenou pokusily se tyto živly dostati obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava do rozporu se zájmy Říše.*

Očekávám od obyvatelstva, které ve své většině uznává osudové společenství evropských národů s Německem jako skutečnost, že se nedá nikterak vyprovokovati těmito nepřáteli Říše. Je třeba, aby každý zachoval klid a pořádek a šel za svou obvyklou denní prací. Každému, kdo dbá pořádku, je zabezpečena ochrana úřadů.

- I. *Na ochranu zájmů Říše a obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava vyhláší tudíž, s poukazem na vyhlášení civilního výjimečného stavu ze dne 27. září 1941 s účinností od 28. září 1941 — 12.00 hodin — až na další v okresích*

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ PASÁK, s. 322.

²⁴⁷ KOKOŠKA, *Heydrichova politika*, s. 37.

Oberlandrátů Praha, Brno, Moravská Ostrava, Olomouc, Hradec Králové, Kladno civilní stav výjimečný.

- II. (1) *Všechny činy, jimiž jsou porušovány veřejný pořádek a bezpečnost, hospodářský život nebo pracovní mír, jakož i záměrné a nedovolené chování střelných zbraní nebo třaskavin a střeliva, podléhají stannému právu civilního stavu výjimečného.*
- (2) *To se týká také všeho srocování, shlukování, shromažďování v uzavřených místnostech a pod širým nebem, na veřejných ulicích a náměstích.*
- III. *Kdo se o takových činech nebo záměrech dověděl, aniž je ihned oznámil příslušným orgánům, propadá právě tak jako pachatel stannému právu civilního stavu výjimečného.*²⁴⁸

Efekt jeho příchodu na atmosféru v protektorátu byl nevídaný. Na základě uvedeného výnosu došlo k okamžitým popravám prvních zadržených nepřátel režimu, jejichž jména byla pro zastrašení obyvatelstva zveřejňována jak v denním tisku, tak čtením v rozhlasovém vysílání. Do 29. listopadu 1941 odsouhlasil na 404 rozsudků smrti a v síti gestapa skončilo do ledna 1942 na pět tisíc osob, zahrnující jak odbojáře samotné, tak občany kteří nějakým způsobem porušili okupační zákony. Je však třeba podotknout, že obětí se také často stali lidé pouze na falešné obvinění či udání. Tímto byla českému národu i odbojovým skupinám zasazena velmi citelná rána, která však neměla být ani zdaleka konečnou v následujících měsících.²⁴⁹

Heydrich zde nebyl pouze za účelem likvidace odporu v protektorátu, ale jeho úkolem bylo také reformovat místní okupační správu, která se stávala pro okupanty stále více nevýhodnou. Jak už bylo v předchozích kapitolách vysvětleno, fungoval v protektorátu od dubna 1939 takzvaný dvojkolejný systém veřejné správy. Vedle protektorátních autonomních orgánů, jež byly prakticky zachovány z dob republiky, byla vybudována síť úřadů okupačních. Tento systém se nejenom lišil od organizace samotného území Německé říše, ale byl unikátní i v rámci jiných, Němci podrobených území. Je ale třeba říci, že míru

²⁴⁸ Vyhlášení civilního stavu výjimečného v Protektorátu Čechy a Morava z 28. září 1941, URL: <http://www.fronta.cz/dokument/vyhlaseni-civilniho-stavu-vyjimecneho-protectorat-cechy-a-morava-28-zari-1941>, [1. dubna 2016].

²⁴⁹ EMMERT, *Druhá světová válka*, s. 30.

autonomie protektorátu nelze nikterak přeceňovat, jak bylo v předešlých kapitolách nastíněno. I přesto se však Němci rozhodli, že systém je třeba nastavit ještě přísněji, než je, a také tak, aby byl mnohem účelnější a výkonnější za využití co nejmenšího počtu úředních sil, neboť bylo zřejmé, že ty budou zanedlouho potřeba zcela jinde.²⁵⁰

Heydrichův úkol ve správní oblasti protektorátu spočíval v rozmělnění autonomní správy, tedy její praktické likvidaci tak, aniž by to bylo na první pohled zcela zřejmé. Snaha zatajit cíl změn v protektorátní správě byla činěna především s ohledem na možný nežádoucí rozruch ze strany českého obyvatelstva. Reforma tak měla být provedena pokud možno co nejvíce v tichosti. Za tímto účelem také Hitler uložil Heydrichovi postupovat velmi obezřetně a především formálně bez nežádoucích právních chyb.²⁵¹ Již v prosinci 1941 proběhla na Pražském hradě za předsednictví Heydricha významná porada předních osobností okupačního režimu, v rámci níž byl řešen postup uvažované správní reformy. Mezi účastníky nechyběl státní tajemník Frank, státní podtajemník von Burgsdorff, velitel bezpečností policie Böhme a mnozí další nacisté. Z Berlína pak dorazil sám státní tajemník ministerstva vnitra Stuckart, jenž byl v podstatě duchovním otcem výnosu o protektorátu a mnoha dalších předpisů. Heydrich na tomto jednání přítomným nastínil své pojetí realizace a hlavní rysy reformy. Mezi ně patřila v rámci vyšší správy přestavba úřadu říšského protektora a mělo dojít také k úpravám organizace protektorátní vlády, do které měl být dokonce jmenován některý vyšší německý úředník jako ministr, čímž by byla vláda ještě výrazněji pro příště limitována, než tomu bylo doposud. Dále mělo dojít k přesunům některých pravomocí z ústředních úřadů na střední a nižší instance, kde ale mělo zároveň dojít k čistkám mezi protektorátním úřednictvem a také dosazení německého úřednictva, především pak do vedoucích funkcí. Úřady oberladrátů pro své ulehčení pak měly přenést část pravomocí především výkonných na okresní úřady a vykonávat nad nimi dozor.²⁵²

První příšla na řadu v lednu 1942 reorganizace centrálních českých orgánů, kdy došlo k provedení zmíněné reorganizace protektorátní vlády a jednotlivých ministerstev, které byly plně uzpůsobeny německým potřebám a zbaveny zbytků autonomie. Na základě vládního nařízení z 15. ledna 1942 bylo například zrušeno předsednictvo ministerské rady

²⁵⁰ MARŠÁLEK, s. 64–66.

²⁵¹ JANEČKOVÁ, s. 35.

²⁵² GEBHART, s. 208–209.

či ministerstvo sociální a zdravotní správy, jehož pravomoci byly rozděleny mezi další ministerstva.²⁵³ Stejně tak došlo k vzájemným přesunům pravomocí či jejich odebrání u dalších ministerstev, kterých bylo nově pouze sedm. Zásadní změna proběhla v postavení vlády, která přestala být kolektivním orgánem a nekonala společné porady, neboť jednotliví ministři byli napříště napojeni přímo na jednotlivá oddělení úřadu říšského protektora. Zároveň došlo 19. ledna 1942 k jmenování nové protektorátní vlády, jejímž předsedou se stal Jaroslav Krejčí. V rámci ní byl dle Heydrichova záměru také jmenován ministrem hospodářství a práce německý úředník a nacista Walter Bertsch.²⁵⁴ Výraznou postavou nové vlády se stal známý český kolaborant Emanuel Moravec, jenž získal do svých rukou ministerstvo školství a národní osvěty, které se tak stalo hlavní hlásnou troubou německé propagandy v protektorátu.²⁵⁵ Novou vládu charakterizoval Heydrich ve svém hlášení následovně: „*Tři jsou odborní ministři, dva spolupracují bez výhrad na nové říšské rovině a jeden jako Němec je v klíčovém postavení důležitého zbrojního a hospodářského ministra. Jen jeden, předseda politicky kolísá, je však tak líný a ješitný, že při odpovídajícím zacházení nedělá žádné potíže.*“²⁵⁶ Tím byl tedy podniknut první krok reformy.

Poté, co byla přestavěna vláda, měla následovat opatření zaměřená na nižší správu, a to zejména zemskou a okresní. Ta měla být provedena formou dílčích akcí a mezi její primární úkoly patřilo odlehčení německé okupační správy od čistě věcných záležitostí.²⁵⁷ Ty měly propříště vykonávat většinou české úřady tak, aby se z německých orgánů stal především politický dozor nad reálným výkonem jejich činnosti.²⁵⁸ Mezníkem celé reformy se stal 7. květen 1942, kdy Hitler vydal výnos o správě Protektorátu Čech a Moravy, který doplňoval výnos z 16. března 1939. Tím byl protektor zmocněn, aby za spolupráce s říšským ministerstvem vnitra učinil vhodná opatření k přizpůsobení správy v protektorátu.²⁵⁹ Na základě tohoto zmocnění vydal Heydrich 23. května 1942 nařízení, v rámci něhož byl vytvořen mechanismus takzvané *správy z příkazu říše*

²⁵³ Tamtéž, s. 210.

²⁵⁴ KOKOŠKA, *Heydrichova politika*, s. 39.

²⁵⁵ EMMERT, *Druhá světová válka*, s. 38.

²⁵⁶ Poslední situační zpráva zaslaná R. Heydrichem z protektorátu dne 18. května 1942, dokument 79, KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava (ed.), *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, Praha 1991, s. 250.

²⁵⁷ SCHELLE, Karel, *K vývoji protektorátní správy*. In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (ed.), *Období nesvobody*, Ostrava 2014, s. 196–197.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 154–155.

²⁵⁹ SCHELLE, K vývoji správy, s. 197.

(*Reichsauftragsverwaltung*). Ten umožňoval přenesení některých pravomocí německé okupační správy na protektorátní úřady, což ale bylo ale zároveň spojeno s již zmíněným dosazováním německých úředníků na vedoucí pozice českých úřadů.²⁶⁰ Tímto také došlo k tomu, že oberlandráty byly během roku 1942 zredukovány a velká část jejich úkolů se započala ukládat politickým úřadům autonomním, okresním hejtmanstvím a policejním úřadům na základě výše uvedeného principu.²⁶¹ Oberlandrátům tak především náležela po provedení reformy inspekční role nad prováděním přenesených povinností a fungováním nižší správy. Od 15. června 1942 již nepůsobily ani jako první instance pro německé státní příslušníky jako v předešlých letech.²⁶² Těmito kroky tedy došlo k postupné likvidaci autonomní správy, neboť došlo k jejímu prolnutí s okupační a zřejmému posílení německého vlivu skrze přímé proniknutí Němců do řady vedoucích úředních pozic.

Německá propaganda se veškeré změny ve správě snažila navenek prezentovat jako zvláštní projev důvěry Německé říše v úřady a úřednictvo protektorátu, kterým se svěřovaly záležitosti, které do té doby zastávala okupační část správy. Realita však byla taková, že po provedení reforem a jednotlivých zásahů, jak bude v následující kapitole ukázáno i na příkladu Plzně, pronikli Němci do celé správy protektorátu tak, že některé agendy okupační správy již napříště nebylo třeba. Autonomní úřady se v podstatě staly úřady německými.²⁶³

Jedním z dalších cílů Heydrichova pobytu v protektorátu byla také mobilizace veškerého hospodářského a pracovního potenciálu pro potřeby německého válečného úsilí. V rámci toho měla být vůči obyvatelstvu uplatňována takzvaná *politika cukru a biče*, kdy na jednu stranu tedy mělo docházet k tvrdým opatřením s cílem ukázat, kdo je na území protektorátu pánem, na druhou však mělo být činěno jistých ústupků a propagandistických akcí, tak, aby nebylo obyvatelstvo zahrnuto do stavu krajní nouze.²⁶⁴ Sám Heydrich k tomu pronesl následovně: „*Z válečných a taktických důvodů nesmíme teď Čecha v jistých věcech rozpalovat do běla až k explozi, z jistých taktických důvodů musíme být momentálně tvrdí, ale zároveň je naší povinností jednat tak, aby se třeba nezačal domnívat, že je nucen –*

²⁶⁰ KOKOŠKA, *Heydrichova politika*, s. 39.

²⁶¹ SCHELLE, s. 158–159.

²⁶² JANEČKOVÁ, s. 165.

²⁶³ SCHELLE, *K vývoji správy*, s. 197.

²⁶⁴ JANEČKOVÁ, s. 160–161.

*protože už nevidí jiné východisko – vrhat se do definitivně poslední vzpoury.*²⁶⁵ K tomu bylo využíváno sociálně demagogických prvků, do jisté míry podobných těm, které nacisté využívali v samotné Německé říši. Zároveň došlo během dubna k provedení reformy systému sociálního zabezpečení, která se zaměřovala především na dělnickou třídu. Došlo k navýšení dávek a vybraným dělníkům byly přiděleny rekreace a pobyty v lázních či jiných prázdninových letoviskách. Jiní zas obdrželi volné vstupenky na fotbal, do kin či divadel. Zároveň došlo skrze protektorátní obory k zavádění závodních apelů, kde dělníci měli přednést svoje stížnosti. Dále byly ve velkých průmyslových podnicích zřizovány závodní kantýny, dělníci získávali zvýšené dávky přidělových lístků či jiné prémie za výkonnost. Celkově se ale situace většiny pracujícího protektorátního obyvatelstva vzhledem ke všem okolnostem spíše nadále horšila a výše zmíněné akce byly především propagandou, která měla vést k zvýšení výroby a nastolení klidu v průmyslových podnicích.²⁶⁶

V neposlední řadě také Heydrichův příchod do protektorátu znamenal vystupňování diskriminace židovského obyvatelstva a zároveň již započatí jeho otevřené likvidace. Již 29. září 1941 vydal nařízení o rozšíření povinného a viditelného označování Židů žlutou Davidovou hvězdou s nápisem JUDE i na Židy ze smíšených manželství. Heydrich zároveň nařídil, aby docházelo k represivním opatřením vůči těm obyvatelům, protektorátu, kteří by veřejně demonstrovali svůj nakloněný postoj k židovskému obyvatelstvu. Během října také započalo vypravování prvních transportů Židů, které zpočátku mířily do ghatt v Rize, Minsku či Lodži. Od začátku bylo ale zcela zřejmé, že je třeba vybudovat speciální sběrný tábor přímo pro protektorátní Židy. Tak došlo k rozhodnutí přebudovat Terezín za tímto účelem na speciální ghetto, které mělo být mezizastávkou před konečným odsunem do táborů smrti.²⁶⁷

Opatření hodlal zavádět i proti českému národu, byť řešení jeho otázky bylo prozatím odloženo vzhledem k potřebě válečného průmyslu, ale i tak hodlal uplatňovat na Čechy metody germanizace a převýchovy. V rámci toho se zaměřil především na českou

²⁶⁵ BRANDES, s. 250.

²⁶⁶ KOKOŠKA, *Heydrichova politika*, s. 40; JANEČKOVÁ, s. 160–161.

²⁶⁷ FRANKOVÁ, Anita, KÁRNÝ, Miroslav, *Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války*. In: PAVLÁT, Leo (ed.), *Židé. Dějiny a kultura*, Praha 2007, s. 65–70.

mládež, pro kterou měla být nově vytvořena povinná mládežnická organizace, která by s výjimkou branné výchovy fungovala podobně jako Hitlerjugend a formovala tak nové sociální a politické smýšlení mládeže v českých zemích. Tak byly započaty přípravy na vybudování takzvaného *Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, jež se mělo stát nositelem této myšlenky. Dokončení svého záměru se však již zastupující říšský protektor nedočkal.²⁶⁸

Heydrichovo úřadování v Protektorátu Čechy a Morava bylo 27. května 1942 ukončeno atentátem, který na něj byl spáchán československými parašutisty, a na jehož následky dne 4. června 1942 zemřel. V odplati za tento čin byl okupanty rozpoután na území protektorátu masivní teror, v rámci něhož došlo například k vyhlazení Lidic či Ležáků.²⁶⁹ Zároveň si ale někteří němečtí představitelé uvědomovali, že i tato odplata má své limity, neboť by mohlo dojít k narušení stability důležitého protektorátního hospodářství a hromadné exekuce by též významně nahrály nepřátelské propagandě. Stejného smýšlení byl i jinak nekompromisní Frank, který přesvědčil Hitlera, aby tyto odplatné akce nepřekročily jisté meze. I po Heydrichově smrti zůstala nadále nová linie okupační politiky většinově zachována. Novým zastupujícím říšským protektorem se stal Kurt Daluege, který v úřadu pokračoval již v započaté práci reforem.²⁷⁰

4.2 Změny v Plzni od října 1941 do konce roku 1942

Také město Plzeň mělo s příchodem Heydricha do protektorátu doznat v následujícím roce mnoha změn. Týkat se měly především místní správy v podobě městského úřadu. Jak bylo v předchozí kapitole popsáno, velmi výraznou a zásadní událostí byl pro úřad nástup Karla Wilda do funkce Ústředního ředitele města Plzně v listopadu 1940. Tím také započalo pronikání německého živlu do nejvyšších pater městské správy a byla započata germanizace úřadu, která však měla i nadále pokračovat. Jak už bylo v Plzni nepsaným

²⁶⁸ KOKOŠKA, *Heydrichova politika*, s. 40.

²⁶⁹ EMMERT, *Druhá světová válka*, s. 34–39.

²⁷⁰ KOKOŠKA, *Heydrichova politika*, s. 41.

pravidlem, téměř po roce tak opět mělo dojít na městském úřadě ke změně, tentokrát však pro další vedení a směřování místní správy zcela zásadní.²⁷¹

Již před samotným příchodem Heydricha do protektorátu se plzeňský krajský sekretariát NSDAP v čele s radikálním Georgem Wollnerem rozhodl během září řešit možnost utužení poměrů na plzeňském městském úřadě, který se Wollnerovi zdál nedostatečně poněmčený. Dle jeho zprávy zde pracovalo pouhých 15 německých zaměstnanců a na 1500 zaměstnanců českých, což vzhledem k všeobecnému významu města jako jednoho z protektorátních center válečné výroby nepovažoval za dostatečné. Stejně tak se mu nelíbilo, že prvním mužem je již od roku 1939 český úředník, a to vládní komisař Petr Němejc. Proto okupačním úřadům v čele s úřadem říšského protektora navrhoval odvolání jmenovaného vládního komisaře, který by byl nahrazen Němcem. Ve své žádosti navrhuje dvě možné osoby, které by se vedení úřadu mohly ujmout. Karla Wilda, který již na plzeňské radnici rok působil, nebo Walthera Sturm jako zcela nově příchozího úředníka, toho času ve vojenské službě.²⁷²

Plzeňský oberlandrát k této vyslovené žádosti vydal počátkem října přípis adresovaný úřadu říšského protektora, že se samotnou navrhovanou změnou nemá problém a že souhlasí s důležitostí města, kterou pro Německou říši má. K předloženým osobám ovšem konstatuje, že osoba Karla Wilda se však jeví prozatím příliš nedůrazná vůči českému živlu, než jak by bylo nezbytně nutné. Ke Sturmovi je ve vyjádření oberlandráta dodáno, že ho nelze soudit, neboť je úřadu neznámý.²⁷³

Návrhem na změnu ve vedení Plzně se důsledně zabýval úřad říšského protektora, kdy k rozhodnutí došlo v necelé polovině října a vyhovovalo zaslaným požadavkům. Nově jmenovaný zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich rozhodl, že Petr Němejc bude ze svého úřadu odvolán a dne 14. října 1941 nahrazen navrhovaným Walthrem Sturmem.²⁷⁴ To, že byl nakonec upřednostněn Sturm před již u úřadu působícím Wildem, nebyla jistě

²⁷¹ DOUŠA, s. 309–310.

²⁷² Korespondence mezi krajským sekretariátem NSDAP v Plzni a úřadem říšského protektora, sg. 109–12/134, Národní archiv, Fond č. 1799: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, karton č. 159.

²⁷³ Einsetzung eines deutschen Regierungskommissare in Pilsen, Der Oberlandrat Pilsen, 3. 10. 1941, sg. 109–12/134, Národní archiv, Fond č. 1799: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, karton č. 159.

²⁷⁴ DOUŠA, s. 336.

náhoda, neboť dle dochované korespondence měl známosti se samotným Frankem i krajským vedoucím NSDAP Wollnerem, s kterými své možné působení v Plzni během srpna a září 1941 intenzivně korespondenčně řešil ze svého nasazení u armády.²⁷⁵ Změna nastala ale také u Wilda. Ten pozbyl titulu ústředního ředitele města a stal se přímým zástupcem nového vládního komisaře s úředním titulem starosta a správce městských důchodů. Vzhledem k tomu, že Sturm v době svého jmenování ještě působil jako důstojník u armády, byl Wild do jeho příjezdu ustanoven jako zastupující říšský komisař.²⁷⁶

O velkých změnách na plzeňské radnici informoval také místní tisk: *„Z nařízení zastupujícího říšského prorektora byl odvolán dosavadní vládní komisař v Plzni Petr Němejc a vládním komisařem byl jmenován hejtman dr. Walter Sturm, jenž v této době ještě v poli. Zároveň byl dosavadní centrální ředitel dr. Wild ustanoven všeobecným zástupcem vládního komisaře s úředním titulem starosta a správce městských důchodů. Zastupující vládní komisař starosta dr. Wild byl pověřen řízením městských záležitostí až do doby, kdy vládní komisař hejtman dr. Sturm převezme svůj úřad. Okresní hejtman v Plzni dr. Rod rozloučil se v pondělí 13. října s dosavadním vládním komisařem a odevzdal vedení úředních záležitostí městských starostovi dr. Wildovi. Tomuto aktu byli přítomni všichni přednostové jednotlivých oddělení městské správy a dále: krajský župní inspektor Wollner a Oberlandrat vrchní vládní rada Klose. Po zahajovacím proslovu okresního hejtmana dr. Roda uvítal Oberlandrát vrchní vládní rada Klose dr. Wilda v jeho novém úřadě.“*²⁷⁷

Již 14. října 1941 došlo na radnici za přítomnosti všech vedoucích úředníků a také vrchního zemského rady Kloseho, okresního hejtmana Roda a krajského vedoucího NSDAP Wollnera k zásadní poradě, kde byla nejenom oznámena změna ve vedení radnice, ale také učiněny první podstatné změny.²⁷⁸ Dr. Wild ze svého titulu zastupujícího vládního komisaře zavedl s okamžitou platností jednacím jazykem úřadu němčinu a na každém oddělení úřadu byl ustanoven minimálně jeden úředník ovládající ji slovem i písmem. S obyvatelstvem pak mělo být stále jednáno na základě státní příslušnosti, tedy česky nebo německy. Zároveň došlo k jmenování šesti nových německých úředníků, kterým byly

²⁷⁵ Osobní korespondence, Archiv města Plzně, fond XV/56: Walter Sturm, karton č. 574.

²⁷⁶ DOUŠA, s. 336.

²⁷⁷ Český deník, 15. 10. 1941, XXIX/284, s. 3.

²⁷⁸ DOUŠA, s. 336.

svěřeny nově vytvořené funkce. Mezi ně patřil například Reinhard Pozorny, který se stal šéfem vzniklého kulturního úřadu města. Ten do svých kompetencí zahrnoval veškeré záležitosti kulturního a společenského života občanů Plzně. Zároveň se Pozorny stal rovněž vedoucím pracovníkem vytvořeného tiskového oddělení města. Tím tedy Němci získali další nástroje k šíření vlastní propagandy. Plánování a územní rozvoj města dostal do svých kompetencí Ing. Hans Meier. Také osobní oddělení zaměstnanců města spadlo do německých rukou, a to konkrétně Friedricha Schindlera.²⁷⁹ Dá se tedy říci, že tímto děním radnice bezpochyby spadla do rukou Němců, neboť dvě hlavní vedoucí funkce byly v rukou říši oddaných Němců a další oddělení zažívala poněmčování. Tímto byl městské autonomní správě zasazen citelný úder a plzeňský městský úřad tak byl prakticky pod absolutní kontrolou. To celkem vystihl i sám vysoký městský úředník Augustin Skřivan později v jednom svém proněmecky psaném projevu, kde k říjnovým událostem poznamenal: „*Nový mezník v historii města Plzně utvořil 13. říjen 1941, když správa tohoto vedoucího města západních Čech byla srovnale s rostoucí jeho významem za přítomnosti dějinných událostí převedena do rukou německých a z vládního komisaře města byl povolán JUDr. Walter Sturm a jeho zástupcem určen Dr. Karel Wild jako starosta a správce městských důchodů.*“²⁸⁰ Svého úřadu se pak Sturm definitivně ujmul 27. října 1941, když byl předtím uvolněn z armády a dostavil se na plzeňskou radnici, kde proběhla slavnostní ceremonie ujmoutí se úřadu.²⁸¹

Změny se v druhé polovině listopadu 1941 také dotkly okresní správy, kdy na základě rozhodnutí ministerstva vnitra z 20. listopadu 1941 došlo k okamžitému rozpuštění okresního zastupitelstva, které jako jeden zmála českých volených orgánů z dob republiky do těchto časů stále přežívalo a konalo své schůze. Zároveň s jeho rozpuštěním zanikly i veškeré oborové komise, ve kterých jeho členové působili.²⁸² Veškeré pravomoci a působnost tohoto zaniklého orgánu byla na základě nařízení ze dne 26. listopadu svěřena do

²⁷⁹ Úřední list města Plzně, 15. 10. 1941, XIX/20, s. 274.

²⁸⁰ Jak se projevil vliv zapojení Čech a Moravy do rámce Velkoněmecké říše z hlediska města Plzně, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.

²⁸¹ Úřední list města Plzně, 1. 11. 1941, XIX/21, s. 285.

²⁸² Rozpuštění okresního zastupitelstva, 8. 12. 1941, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.

rukou přednosta Okresního úřadu v Plzni.²⁸³ Tímto tedy došlo k vyloučení další části autonomní správy ze svého fungování.

Ani nástup nových městských úředníků však neřešil hospodářské problémy, ve kterých se protektorát i samotná Plzeň již v tento čas nacházela. O tom, jaká situace v zásobování a dostupnosti základních potřeb byla, nám jistě může být svědkem i dochovaná prosincová žádost plzeňské odbočky *Jednoty českomoravských úředníků samosprávných*, která se obracela na všechny zaměstnance autonomních úřadů s následující prosbou: „*Na přání p. vládního komisaře žádáme všechny kolegy, aby věnovali svoje odložené oděvní součástky zřízců zaměstnaných při odvozu popele. Vzhledem k platným zásobovacím předpisům nemá obec možnosti vybavit je novými oděvními součástkami, které tito zaměstnanci nutně potřebují pro službu v zimě na ulici. Proto jest nuceno sáhnouti k této svépomocné akci.*“²⁸⁴ Žádost pak byla zakončena následovně. „*Apelujeme na Vás všechny, abyste každý věnoval co možno nejvíce, ježto jde o obecní zaměstnance, jichž služba jest těžká a nutná za každého počasí.*“²⁸⁵ Špatná situace postihovala i zřízence města, tedy pracovníky veřejného sektoru, kdy nebylo prostředků náležitě je vybavit. Nedostatkový však nebyl pouze textil, ale velmi problematický byl rovněž potravinový trh, k jehož stabilizaci a zlepšení potravinového zásobování občanů města nepomáhaly ani různé vyhlášky a omezení, které byly v předešlém období zavedeny.

Ještě do konce roku 1941 se mělo uskutečnit několik organizačních změn na městském úřadě, pro které se rozhodl nový vládní komisař Walther Sturm. Ten dne 16. prosince 1941 vydal nový jednací řád úřadu s platností od 1. ledna 1942, na základě kterého mělo dojít k znormování veškerého úředního jednání do doby, než budou vydány nové úřední předpisy v následujícím roce. Dále bylo zavedeno nové rozdělení aparátu úřadu, který se měl dle oborů obecní správy dělit do deseti velkých oddílů, které se dále větvaly na jednotlivé městské úřady a ty pak na další dílčí oddělení.²⁸⁶ Těmito deseti celky byly *Správa všeobecná*, do které spadalo celé vedení úřadu, *policejní správa*, k té například

²⁸³ Úřední list města Plzně, 15. 1. 1942, XX/2, s. 17.

²⁸⁴ Jednota českomoravských úředníků saosprávných, odbor v Plzni, 5. 12. 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/16: presidium Dr. Sturma, karton č. 143.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Jednací řád pro město Plzeň, 16. 12. 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/16: presidium Dr. Sturma, karton č. 144.

náleželo hasičstvo, *školní správa* s městským školním úřadem, dále *osvětová správa* spravující především záležitosti kulturních zařízení města, *sociální péče* mající na starost obyvatelstvo, *zdravotnictví* se zdravotním úřadem, *Správa stavební, bytová a osidlovací*, pod kterou také spadal dříve vzniklý bytový úřad, dále *péče o výživu lidu, hospodářské podnikání*, kam spadaly například Elektrické podniky města Plzně či vodárna a plynárna, a posledním celkem pak byla *finanční správa*.²⁸⁷ Tímto tedy došlo k zakončení veškerých změn, které městský úřad v roce 1941 potkaly.

Velké události v Plzni však měly probíhat i během roku 1942, pro který připravil Walther Sturm následující novoroční poselství: „*Nastávající nový rok dává mně příležitost, abych vyjádřil svá nejlepší přání všemu obyvatelstvu města Plzně. Činím tak ve vážné době, neboť válka, kterou musí vésti Říše za budoucnost Evropy, není ještě u konce. Avšak vítězně stojí naše armáda všude tam, kde toho rozhodný boj vyžaduje, a také vítězně bude tato válka ukončena. Za to, že i v našem městě jsme ušetřeni hrůz války, jsme díky povinováni hrdé branné moci Říše.*

Ježto čeští spoluobčané nejsou povoláni ke zbrani v ruce, jsou sprostěni obětí, které musí přinášeti mnohá německá rodina. Mohou jíti klidně za svou prací, žítí pro svou rodinu a hleděti vstříc budoucnosti, která v ochraně Německé Říše bude požehnanou nejen pro celé město, ale i pro každého jednotlivého občana.

Tato jistota určitě přispěje k tomu, aby mohla býti snášena rozmanitá strádání a omezování, která válečný stav s sebou nezbytně přináší, ježto vzestup, který nastane po vítězství pro naše město, jeho hospodářský a kulturní život, bude znamenati bohatou odměnu.

Především pak přeji, aby rok 1942 mohl přinést Říši a všem jejím částem vítězství a pak toužebný mír našemu městu a všem jeho občanům štěstí a požehnání.“²⁸⁸

Rok 1942 však neměl znamenat štěstí pro všechny obyvatele Plzně a nezačal rozhodně vesele. Již 6. ledna započala své působení v budově sokolovny v Pecháckových sadech (dnešní Štruncovy sady) *Pomocná služba Židovské náboženské obce*. Její úkol zde byl zcela zřejmý, neboť měla zajistit koncentraci a soupis veškerého židovského

²⁸⁷ Úřední list města Plzně, 1. 1. 1942, XX/1, s. 10–11.

²⁸⁸ Úřední list města Plzně, 1. 1. 1942, XX/1, s. 1.

obyvatelstva na území pod správou místního oberlandrátu.²⁸⁹ Následovat pak měly samotné transporty do Terezína, které byly s příchodem Heydricha na území protektorátu započaty. Než k nim ale došlo, byly stovky nejenom plzeňských Židů po několik dnů shromážděny ve zmíněné budově sokolovny v naprosto nevyhovujících podmínkách. První početná židovská skupina byla za doprovodu německé ozbrojené stráže vypravena na svůj vlakový transport dne 18. ledna 1942. Druhý pak následoval 22. ledna a zakrátko 26. ledna byl vypraven třetí.²⁹⁰ Tím tak došlo k odsunu naprosté většiny židovského obyvatelstva města v rozmezí pouhých deseti dnů, které znamenaly počátek jejich tragického konce v podobě budoucí likvidace v táborech smrti. Celkem bylo z Plzně odsunuto na 3 200 Židů, z kterých se do Plzně vrátilo po válce pouhých 116.²⁹¹

Hlavní událostí roku 1942 se však mělo stát rozšíření města Plzně o přilehlé obce, které bylo již nějaký čas připravováno a také znamenalo další citelnou reorganizaci místní správy. Ke dni 1. května 1942 vstoupilo v platnost vládní nařízení č. 142/42 z 30. března 1942, které vyhlášovalo Plzeň za město se zvláštním statutem a stanovovalo následovně:

„§ 1. Město Plzeň a obce Bolevec, Božkov, Bukovec, Černice, Hradiště, Koterov a Újezd, jakož i územní zbytky obce Litic se slučují v jednu obec s úředním názvem Plzeň.

§ 2. Obec Plzeň vykonává ve svém obvodu vedle působnosti obce též působnost okresního úřadu jako město se zvláštním statutem, podřízené přímo zemskému úřadu. Jako zvláštní statut města Plzně platí předpisy českého obecního zřízení s odchylkami, vyplývajícími z tohoto nařízení.

§ 3. Působnost okresního úřadu vykonává město Plzeň v přenesené působnosti. K obstarávání prací náležejících do působnosti okresního úřadu mohou být určeni pouze takoví úředníci služby konceptní a odborné, kteří mají způsobilost stanovenou v předpisech platných pro úředníky protektorátní stejné nebo rovnocenné kategorie.

§ 4. Dosavadním místní předpisy zůstávají ve slučovaných obcích až na další v platnosti. Stavební předpisy platné v městě Plzni se rozšiřují na jeho nové územní části.

²⁸⁹ DOUŠA, s. 337.

²⁹⁰ DVOŘÁKOVÁ, Ilona, HOMOLOVÁ, Kristýna, JÁCHIM, Jan, STEHLÍKOVÁ, Monika, TURNOVEC, Aleš, *Spolužáci. Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni*, Plzeň 2015, s. 26–27.

²⁹¹ ROUČKA, [s. p.].

Řízení ve stavebních věcech, o kterých v den počátku účinnosti tohoto nařízení bylo již rozhodnuto v první stolici, se provede podle dosavadních předpisů.

§ 5. Veškerý majetek, ústavy, fondy a podniky slučovaných obcí, jakož i veškerá jejich práva a závazky přecházejí dnem počátku účinnosti tohoto nařízení na město Plzeň. Zaměstnanci slučovaných obcí se stávají zaměstnanci města Plzně se všemi právy a povinnostmi, které měli vůči obci, v jejíž službách dosud byli.

§ 6. Obecní přirážky, dávky a poplatky, stanovené již pro slučované obce, zůstávají v platnosti pro dotčená území až do konce běžného rozpočtového roku.

§ 7. obvod policejního ředitelství v Plzni se rozšiřuje na celý obvod, stanovení v § 1. Ministr vnitra stanoví vyhláškou ve Sbírce zákonů a nařízení, kdy v jednotlivých částech města Plzně, nepojatých dosud do policejního obvodu, bude zahájena působnost policejního ředitelství. Ministr vnitra může rozšířit obvod policejního ředitelství i na sousední obce.

§ 8. Ministerstvo vnitra provede v dohodě s ministerstvem financí majetkové vypořádání mezi městem Plzní a dotčeným okresem, a to se zřetelem na přírážkovou základnu.

§ 9. Toto nařízení nabývá účinnosti dnem 1. května 1942; provede je ministr vnitra v dohodě s ministrem financí.²⁹²

Na základě tohoto nařízení se město nejenom územně rozšířilo, ale nově na základě udělení zvláštního statutu spadalo pod přímou instanci zemského úřadu na místo okresního, neboť jak nařízení ukládalo, městský úřad zároveň zastával na území Plzně jeho působnost. Tato jedna z nejvýraznějších změn ve správě města znamenala také opětovné změny v organizaci úředního aparátu města.²⁹³ V rámci toho vydal vládní komisař Sturm rovněž 1. května 1942 nařízení o opatření ve vedení správy, která měla zabezpečit její hladký chod, než bude připojení obcí po administrativní stránce zcela provedeno. V rámci něho bylo stanoveno, že zaniká působnost všech vládní komisařů ve jmenovaných obcích a jejich pravomoci přechází plně do rukou vládního komisaře města Plzně, tedy Waltera Sturma. Aby však došlo k usnadnění styku s občany dotčených obcí a řešení jednotlivých úřední

²⁹² Úřední list města Plzně, 1. 5. 1942, XX/9, s. 69.

²⁹³ DOUŠA, s. 340.

záležitostí, rozhodl Sturm, že i nadále zůstanou v činnosti prozatím ponechány obecní úřady, které se staly pobočkami hlavního městského úřadu. V nařízení také jmenoval jejich odpovědné vedoucí a stanovil rozsah kompetencí, které mohou vůči občanům vykonávat.²⁹⁴ O velkých změnách v Plzni informoval také tisk: „*Tímto včleněním jest proveden deset let starý plán na vytvoření Velké Plzně a jest především děkovat iniciativě představitele našeho města, vl. komisaře dr. Waltera Struma, že tato, pro historii Plzně tak významná událost, se stala právě dnes. Právě vytvořená obec Velká Plzeň má katastr v rozloze přes 8 806 ha a 138 951 obyvatel.*“²⁹⁵ V polovině června převzal Walter Sturm na základě prováděných správních reforem rovněž některé kompetence místního oberlandrátu na základě nově zavedeného mechanismu správy z pověření říše. Jednalo se například o záležitosti sociální péče, bytové a stavební věci, obor válečných škod, kompetence politické, školní, kulturní správy a mnohé další. Zároveň se novým vrchním zemským radou v úřadu oberlandrátu stal Herbert Eckold. Během července pak v návaznosti na proběhlé změny obdržel vládní Sturm od zemského viceprezidenta nový úřední titul znící *vrchní starosta města Plzně*.²⁹⁶

Jak je z vládního nařízení č. 142/42 z 30. března 1942 patrné, dotýkalo se rozšíření města o přilehlé obce také místního policejního ředitelství, kdy došlo k rozšíření obvodu jeho působení. Zároveň však tento čas mělo dojít u místního ředitelství k dalším změnám, tentokrát v souvislosti s aplikací Heydrichovy správní reformy, která se dotýkala i policejních složek, kdy probíhalo jejich uzpůsobování německému vzoru. V rámci změn došlo na území města ke zrušení policejních oddělení, jež byly nově nahrazeny policejními revíry. Jejich tvorba probíhala za součinnosti okupačních úřadů s místním sborem včetně ředitele Dr. Karla Mainera. Nakonec došlo k vytvoření celkem 5 revírů s celkovou rozlohou 8 808 ha, kdy *1. policejní revír* zahrnoval centrum města a Škodovy závody, *2. revír* pak zajišťoval Pražské předměstí, Slovany, Černice, Koterov a Hradiště, *3. revír* tvořilo Saské předměstí, Lochotín, Košutka, Bolevec a Bílá Hora, *4. revír* dohlížel na Bory, Valchu a Doudlevec a poslední *5. revír* zajišťoval Doubravku, Lobzy, Božkov, Újezd a Bukovec. Zároveň pro každý revír byly přiděleny jednotlivé strážnice a kasernované strážce.²⁹⁷

²⁹⁴ Město Plzeň, přivtělení sousedních obcí, prohlášení za město se zvláštním statutem, 1. 5 1942, Archiv města Plzně, fond I/22/16: presidium Dr. Struma, karton č. 144.

²⁹⁵ Český deník, 2. 5. 1942, XXX/121.

²⁹⁶ DOUŠA, s 343.

²⁹⁷ HERAJT, s. 44.

V srpnových dnech se své reorganizace také dočkal plzeňský pracovní úřad. Ta byla provedena na základě vyhlášky ministerstva hospodářství ze dne 12. června 1942 a týkala se změny územního působení. Podle ní Úřad práce v Plzni zahrnoval do svých kompetencí veškeré obvody města Plzně a dále také okresních úřadů Plzeň-venkov a okres Kralovice. Naopak z jeho působnosti byl vyjmut okres Hořovice, který byl přeřazen pod Úřad práce v Kladně. Pro vykonávání své činnosti měl také zřízeno několik dílčích poboček, a to v Kralovicích, Rokycanech, Zbirohu, Blovicích a Manětíně.²⁹⁸

Do konce roku 1942 se měla udát ještě jedna výrazná změna u plzeňské policejního ředitelství. Dne 16. listopadu 1942 příslušníci odbojové skupiny Jestřáb při své průzkumné akci v Plzni Doudlevcích zastřelili dva příslušníky německé ochranné policie, kteří se je pokusili legitimovat. V reakci na tento čin německá okupační správa na příkaz samotného říšského protektora sesadila z funkce policejního ředitele Dr. Mainera a dočasným vedením policejního úřadu byl pověřen vrchní zemský rada Eckold.²⁹⁹ Zároveň na území města došlo k zpřísnění bezpečnostních poměrů a také byly dočasně zakázány veškeré kulturní akce. Tím se tedy do rukou okupační správy plně dostal další a jeden z nejdůležitějších úředních a bezpečnostních orgánů na území Plzně.³⁰⁰

4.3 Plzeňské válečné úsilí

Jak bylo v práci několikrát zmíněno, byla Plzeň se svým Škodovými závody pro nacisty především důležitým hospodářským centrem, které se mělo stát jednou z hlavních opor válečné výroby nejenom v rámci Protektorátu Čechy a Morava, ale samotné Německé říše. I z těchto důvodů je tomuto fenoménu věnována alespoň krátká samostatná podkapitola, a to konkrétně v této části práce, neboť právě za Heydrichovy éry došlo ke snaze o maximální vygradování vytěžení protektorátního průmyslu pro potřeby Němci vedené války.

²⁹⁸ Úřad práce Plzeň, Vyhláška, 21. srpna 1942, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.

²⁹⁹ HERAJT, s. 75.

³⁰⁰ DOUŠA, s. 346.

Již ve 30. letech patřila plzeňská Škodovka mezi hlavní opory československého zbrojního průmyslu. Zároveň s přibližující se hrozbou ze strany Německa docházelo k stále většímu orientování na vojenskou výrobu, která zabírala přes polovinu veškeré produkce závodu.³⁰¹ Nakonec však zbraně ze Škodovky republiku před Německem neuchránily, neboť jak již bylo zmíněno, došlo na konci září k podepsání takzvané Mnichovské dohody. Ta neznamenal pouze uvedené změny pro republiku, ale velmi výrazně se dotýkala také dalšího fungování plzeňských Škodových závodů. První dopady na podnik padly již krátce po Mnichovu, kdy došlo k logickému poklesu zbrojních zakázek ze strany Československého státu, což do jisté míry představovalo pro podnik vážné problémy. Zároveň však pro Škodovku mohly znamenat částečné spasení německé zakázky. Rovněž byla z německé strany sondována možnost získání škodoväckých akcií, čímž by se Němci do podniku nabourali ještě před samotnou okupací. Zároveň se francouzský koncern Schneider et Cie, který vlastnil majoritní podíl akcií závodu, rozhodl pod vlivem všech událostí k včasnému odprodání svého podílu, aby nedošlo pro něj ke zbytečným finančním ztrátám. Na základě toho došlo na konci roku 1938 k odprodeji Schneiderova podílu. Ten byl prodán skupině československých bank se zainteresováním dalších československých firem včetně Československé zbrojovky Brno, která tak ve Škodovce získala značný podíl. Zároveň realizací této transakce se nově závod nacházel čistě v českých rukou, což se ale již zakrátko mělo změnit.³⁰²

Již 15. března 1939 byla plzeňská Škodovka obsazena v rámci okupace německým vojskem a bylo zcela zřejmé, že Němci budou chtít tento strategický podnik zcela ovládnout, a to i z právního a majetnického hlediska. Za tímto účelem došlo do protektorátu k vyslání dvou německých zástupců, jmenovitě Hanse Kehrla a Karla Rasche, aby zde získali do svých rukou kontrolní balík škodoväckých akcií skrze brněnskou zbrojovku. To se jim prakticky bez prvotního vědomí vedení samotné Škodovky povedlo a mohlo tak započít okamžité dosazování Němců do správní rady podniku. Podnik se ještě během roku 1939 dostal pod vliv holdingu Göringových Říšských závodů, který také do Škodovky dosadil na vedoucí místo správní rady Škodovky Dr. Willhema Vosse. Tím se tak Němcům podařilo ovládnout podnik plně pro své zbrojní a hospodářské potřeby. Ředitelem podniku i

³⁰¹ ROUČKA, [s. p.].

³⁰² LOUKOTA, Stanislav, *Dějiny Plzeňské banky 1919–1948*, Plzeň 2000, s. 135–138.

po všech změnách setrval nadále až do roku 1945 Čech Adolf Vamberský. Během roku 1942 pak došlo k vytvoření Waffen-Union Skoda Brünn, tedy holdingu zahrnujícího v sobě jak samotnou Škodovku, tak brněnskou zbrojovku.³⁰³

Jak je zřejmé, Němci se zapojením Škodovky do německého válečného hospodářství rozhodně neotáleli. Zároveň si však uvědomovali, že začlenit celý škodoväcký koncern do rozsáhlé nacistické zbrojní výroby nebude lehkým úkolem, který je možné provést ze dne na den. Právě z těchto důvodů Němci nezavali podnik okamžitě svými zakázkami, což bylo nemožné i z hlediska technického. Nadále tak během léta 1939 běžela výroba zbrojních zakázek zadaných ještě v době republiky státními orgány pro potřeby Československé armády. Tato výroba byla plně zaběhlá a neočekávaly se u ní jakékoliv problémy, které by s přeměnou na výrobu nových typů německých zbraní a výrobků mohly nastat. Díky tomu docházelo ještě během roku 1939 k vybavování wehrmachtu československými typy zbraní.³⁰⁴

Souběžně ale také běžely práce na postupném přeorientování se na německé typy, kdy docházelo během války k úkolování Škodovky licenční výrobou podstoupenou z říšských podniků.³⁰⁵ Mezi hlavní válečnou produkci plzeňského závodu patřila munice, děla a houfnice různých typů. Rovněž se vyráběly podstatné zbrojní i technické systémy lodí a ponorek. S pražským podnikem ČKD se pak Škodovka podílela na výrobě stíhačů tanků typu Hetzer, stavěných na československé podvozkové konstrukci. Podnik se však nezaměřoval čistě na výrobu, ale stal se rovněž důležitým centrem opravy poškozených válečných strojů. Na válečné výrobě se v rámci škodoväckého koncernu podílelo několik desítek tisíc zaměstnanců a jen pouhých 28% připadalo na zakázky nevojenského charakteru.³⁰⁶

Jak již bylo v práci zmíněno, Škodovka se stala pro svůj obrovský výrobní potenciál pro Německou říši také cílem spojeneckého letectva, kdy již od roku 1943 čelila pokusům o zničení své výroby. Nejcitelněji však na Škodovku dopadl až poslední nálet na sklonku

³⁰³ HOFMAN, Petr, JANÁČEK, František, KARLICKÝ, Vladimír, KLIMEK, Antonín, KRÁTKÝ, Vladislav, *Svět okřídleného šípu. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*, Plzeň 1999, s. 259–280.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 327–328.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 329–330.

³⁰⁶ ROUČKA, [s. p.].

války, který se uskutečnil 25. dubna 1945, a při němž došlo k vyřazení podniku z provozu.³⁰⁷

5 Poslední dva roky války

5.1 Protektorát a Plzeň v letech 1943-1945

S tím jak se horšila situace německé armády na bojišti, kterou v lednu 1943 zasáhla citelná prohra na východní frontě u Stalingradu, docházelo k dalšímu zhoršování poměrů i v samotném Protektorátě Čechy a Morava. Vše bylo plně podřízeno válečné výrobě, což se značně dotýkalo veškerého obyvatelstva, které čím dál více strádalo. Protektorátu i Plzně se zároveň měly od roku 1943 začít také citelněji dotýkat bojové operace v podobě spojeneckých náletů. Úkolem reorganizované správy, která v předešlém roce doznala zásadních změn a pozbyla prakticky zbytky poslední autonomie, tak bylo především udržet nadále pořádek a zajistit pokračující chod zbrojní výroby a dalších strategických podniků.³⁰⁸

Během roku 1943 také mělo pokračovat pronikání Němců do plzeňského policejního ředitelství, které započalo na konci minulého roku převzetím úřadu Eckoldem a prosincovým příchodem majora Paula Schiefelbeina. Již v únoru 1943 se dostavil do úřadu další Němec, Max Polchov. Ve stejný čas komisařský správce plzeňského policejního ředitelství Herbert Eckold vydal vyhlášku, která u tohoto policejního úřadu zřizovala *oddělení správy z příkazu Říše*, s jehož ustanovením měl právě Polchov vypomáhat. Toto oddělení převzalo následně část agendy plzeňského okresního úřadu a také místního oberlandrátu. Šlo především o vydávání osobních, cestovních a zbrojních dokladů a také o výkon agendy cizinecké policie, a to jak pro protektorátní, tak i říšské státní příslušníky. Zároveň se do vzájemných sporů o vedení ředitelství dostával Eckold se Schiefelbeinem, který se energicky snažil pronikat do všech odvětví policejního ředitelství, přičemž Eckold nabýval dojmu, že ho chce Schiefelbein z úřadu vystrnadit. Schiefelbein rovněž přivedl do úřadu své bývalé spolupracovníky ze služby na německém území. Mezi jeho hlavní zálibu

³⁰⁷ ROUS, s. 124–125.

³⁰⁸ KOKOŠKA, Stanislav, *Rok 1943 v Protektorátu Čechy a Morava*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1943 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2014, s. 58–65.

patřilo budování místní protiletdecké ochrany, jejíž byl na území Plzně velitelem. V této realizaci mu Plzeň poskytovala ideální prostředí, neboť již během roku 1943 bylo město vystavěno akutní hrozbě spojeneckých náletů.³⁰⁹

Tyto obavy se ukázaly jako opodstatněné již v noci z 16. na 17. dubna 1943, kdy se letouny britského královského letectva pokusily o bombardování Škodovky, avšak navigační chybou a také důraznou reakcí německých protiletdeckých baterií v okolí města došlo ke shozu bomb na západ a jihozápad od Plzně. Nejvíce zasažené, s mnoha oběťmi na životech, byly Dobřany s místní psychiatrickou léčebnou. O měsíc později, z noci 13. na 14. dubna 1943, proběhl další nálet, při kterém již byla citelně zasažena Plzeň, a to především čtvrť Radčice. Škodovku se ale z provozu spojeneckým letcům opět vyřadit nepovedlo. Během tohoto náletu bylo poškozeno přes 2000 objektů, z toho 39 zcela zničeno a 101 těžce zasaženo. Během náletu zemřelo 25 občanů.³¹⁰ Ty se tak staly noční můrou nejenom plzeňského obyvatelstva, ale také místní správy a okupačních orgánů, které započaly vyvíjet značnou snahu město vzhledem ke svému průmyslovému významu za každou cenu ochránit. Plzeň tak zabezpečovalo početné německé protiletdecké dělostřelectvo ze skupiny *Flak-Untergruppe Pilsen*, které mělo kolem města vybudováno několik silných dělostřeleckých baterií s obávanými a účinnými 88mm kanóny FlaK. Němci měli rovněž k dispozici moderní radarovou výbavu a speciální světlomety k nasvícení noční oblohy.³¹¹

K zásadní události došlo roku 1943 na nejvyšším patru okupační správy. Již od smrti Heydricha v předešlém roce se dral do popředí vedení protektorátu opět K. H. Frank. Vedoucí role v protektorátu mu byla slibována dokonce samotným Hitlerem a Himmlerem již krátce po květnovém atentátu. Na post protektora však nakonec nedosáhl, neboť novým zastupujícím protektorem byl v červnu 1942 ustanoven Kurt Daluge. Na druhou stranu je třeba říci, že i přes jmenování nového zastupujícího říšského protektora si Frank uchovával velmi silnou, ne-li rozhodující roli v následujícím období. I tak však vyvíjel značné aktivity, aby i nejvyšší správa protektorátu byla přeměněna a dostala se oficiálně do jeho

³⁰⁹ HERAJT s. 55; EISENHAMMER, Miroslav, *Major Paul Schiefelbein a jeho působení v Plzni 1942–1945*. In: MARTINOVSKÝ, Ivan (ed.), *Mínulostí západočeského kraje*. XXXVII, Plzeň 2002, s. 213.

³¹⁰ DOUŠA, s. 349–350; ROUS, s. 124.

³¹¹ KOHOUT, Jaroslav, *Bombardování Radčic. 14. května 1943*, Plzeň 2013, s. 7.

rukou. Vytrvalost nakonec přinesla během léta 1943 Frankovi své plody, když Adolf Hitler souhlasil s reorganizací nejvyšší okupační správy protektorátu.³¹² Dne 20. srpna 1943 tak došlo k zřízení *Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu*, do jehož čela byl Frank jmenován. Zároveň s tímto byl odvolán jak Daluge jako zastupující říšský protektor, tak zároveň byl definitivně úřadu zbaven i Neurath, který ale funkci nevykonával od září 1941. Byl sice ustanoven nový protektor, kterým se stal bývalý ministr vnitra Wilhem Frick, ale jeho funkce měla být propříště spíše reprezentativní. Hlavní moc měla nyní náležet Frankovi jako státnímu ministrovi. Jeho postavení se nyní prakticky rovnalo dřívější roli říšského protektora, kdy byl nejenom zástupcem a reprezentantem Vůdce, ale také říšské vlády. Frankova pozice byla o to pevnější tím, že zároveň zastával funkci vyššího velitele SS a policie na území protektorátu. Díky tomu soustředil ve svých rukou velmi silnou moc, která byla limitována pouze v určitých oblastech (např. záležitosti armády, justice atd.).³¹³

I přesto, že došlo k této úpravě v rámci nejvyšší okupační správy, byl systém oberlandrátů jako nižších instancí nadále zachován tak, jak byl během roku 1942 při správní reformě stanoven. Došlo pouze k jejich logickému převedení pod zmíněné nově vytvořené ministerstvo, a to s platností od 20. srpna 1943. První a zároveň poslední výraznější změna, která se dotkla organizace plzeňského oberlandrátu, pak přišla během září 1944, když do jeho kompetencí nově spadaly obce Beroun, Kladno, Louny, Rakovník, Roudnice a Slaný. Jinak k výraznější vnitřní přestavbě až do konce války již nedošlo. Oberlandráty tak i nadále vykonávaly dozor a správu v jim svěřených okresech.³¹⁴ Během listopadu 1944 pak došlo v rámci dalších změn u policejního sboru k přejmenování Policejního ředitelství v Plzni na Policejní prezidium v Plzni. V jeho čele i nadále zůstal obávaný Paul Schiefelbein.³¹⁵

Tyto změny v podstatě znamenaly ukončení reformy a ustálení protektorátní správy, kdy došlo prakticky na základě zásahů k odbourání její autonomie. Také v Plzni byla již od konce roku 1942 místní správa zcela konsolidovaná pod německým vlivem, neboť přední

³¹² KÜPPER, s. 187.

³¹³ KOKOŠKA, *Válečný rok 1943*, s. 60–64.

³¹⁴ JANEČKOVÁ, s. 185.

³¹⁵ DOUŠA, s. 360–361.

vedoucí místa všech úřadů náležela bezvýhradně Němcům. Tento stav pak již prakticky setrval až do konce války a zániku protektorátu v květnu 1945.

Rok 1944 se na území protektorátu pomalu ale jistě stával předzvěstí hořkého konce nacistických snů o vybudování nové Evropy. Společně s neúspěchy na frontě se i německé zázemí včetně protektorátu dostávalo do vleklé krize. Upadala nejenom aktivita českých proněmeckých aktivistů, ale zároveň opět mezi obyvatelstvem docházelo k nárůstu myšlenek na revoltu proti okupantům. Problémy ovšem nepociťovalo pouze protektorátní obyvatelstvo, ale rovněž i německé. To především začalo upadat do depresí z dalšího vývoje spolu s poráženeckými náladami, což okupačnímu režimu rovněž nepřispívalo. Během srpna 1944 pak bylo i na území protektorátu zavedeno totální válečné nasazení, čímž se učinil pokus o další zvýšení výrobních kapacit a maximalizaci výkonnosti místních fabrik. To však již bylo velmi problematické a veškerá opatření tak šla na úkor obyvatelstva. U dělnictva opět docházelo k rušení dovolených, prodlužování pracovní doby, ale byly například i rušeny různé kulturní akce, tak aby veškerá pozornost byla věnována pouze práci pro říši. Především pak na výrovu tolik potřebných zbraní a jejich dílčí součástí.³¹⁶ Přestože do výroby byly stále více nasazovány ohromné počty obyvatel protektorátu včetně žen a mládeže, nenesly tyto snahy již žádoucí výsledky. Vývoj na frontách včetně horšící se vnitropolitické situace ukazoval, že nacistická moc se dostala za hranice svých možností. Na tom do konce války již nemohla změnit nic ani zmíněná totální mobilizace pro válečnou výrobu.³¹⁷

5.2 Plzeňský odboj

K pochopení protektorátní problematiky a činů okupačních úřadů nelze zcela vynechat i fenomén protektorátního odboje, který se proti německým okupantům a jejich systému nadvlády v letech 1939–1945 v českých zemích zformuloval. Občané města již krátce po 15. březnu 1939 demonstrovali svůj odpor vůči okupaci strháváním německých vyhlásek, zpíváním národních písní, ale objevovaly se i radikálnější činy například

³¹⁶ KOKOŠKA, Stanislav, *Nacistická okupační politika v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1944*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1944 v Protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 70–80.

³¹⁷ GEBHART, Jan, *Dopady totálního válečného nasazení na život protektorátního obyvatelstva ve druhé polovině roku 1944*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1944 v Protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 96.

v podobě polití německých vojáků kyselinou. V těchto případech se většinou však jednalo o neorganizované činy jednotlivců. Zároveň s tím ale také na Plzeňsku a v samotném městě docházelo již od počátků okupace ke skupinovým aktivitám, když došlo k vytváření jak odbojových skupin čistě místních, tak také skupin v rámci celostátních intencí. Strategickou hodnotu Plzně jako průmyslového centra a zároveň podstatného dopravního uzlu si uvědomovali nejenom samotní okupanti, ale rovněž členové vzniknuvších odbojových hnutí. Některé místní buňky odboje byly během války velmi podstatné pro sbírání informací, které se skrze pražská centra dostávaly až do zahraničí, a na jejichž základě mohlo dojít k uskutečnění některých dílčích odbojových akcí. Je však třeba již zde podotknout, že také v Plzni vyvíjely značnou aktivitu německé bezpečnostní složky, jež se snažily jakékoliv zaznamenané známky možné rezistence vůči německým orgánům likvidovat. Na základě jejich restriktivní práce tak prakticky nebyla činnost jednotlivých skupin v Plzni kontinuální po celou dobu války, kdy některé z nich působily pouze v jisté časové periodě, než byly zlikvidovány či transformovány do jiných uskupení.³¹⁸

Mezi hlavní a první zformované organizace patřila západočeská odbočka *Obrany národa (zkráceně ON)*, jejímiž členy se především stali příslušníci rozpuštěné československé armády, bývalí legionáři, členové Sokola a mnozí další. Také díky tomu struktura ON byla organizována na armádních principech a měla se stát jakousi podzemní armádou, která by byla schopná realizace ozbrojeného vystoupení proti Němcům. Její přípravy a plány byly započaty již během samotného roku 1939 pro případ, že by nastalo vhodné prostředí takovouto akci neprodleně vyvolat. Činnost této skupiny se jednak soustřeďovala na sběr strategických informací, kdy měla například k dispozici své informátory v plzeňské Škodovce, ale zároveň i na shromažďování a ukrývání zbraní, střeliva a trhavin pro případné ozbrojené akce a provádění sabotáží. Zajímavostí je, že plzeňská odbočka ON měla dokonce pro odesílání informací a spojení s pražským ústředím vlastní vysílačku s volacím znakem *Pravoň*. Stejně jako u jiných organizací i tam docházelo k vydávání nelegálních tiskovin a jejich šíření mezi veřejnost. Mezi čelní představitele ON na Plzeňsku patřil bývalý velitel 2. dělostřeleckého pluku plukovník Jan Vlachý a také bývalý velitel plzeňského 18. pěšího pluku plukovník Karel Dubovský. Zde je však nutné podotknout, že v rámci ON vzniklo na území města a ve Škodovce na sobě

³¹⁸ JÍLEK, s. 25–29.

víceméně několik nezávislých skupin. Bohužel vojenská struktura a působení členů armády usnadňovala německým orgánům rozkrývání této organizace, a tak již během roku 1940 začali Němci proti místním buňkám ON zasahovat. Na základě těchto akcí bylo mnoho místních předních činitelů pozatýkáno a organizace byla prakticky paralyzována.³¹⁹

Eliminace Obrany národa však neznamenala, že by došlo na Plzeňsku zároveň k naprosté likvidaci vojenského odboje. Nejdříve její místo zaujala velmi aktivní zpravodajská *Weidmannova skupina*. Jak její název napovídá, byla řízena podplukovníkem Jaroslavem Weidmannem. Během roku 1942 byla však i ona odhalena gestapem a následně naprosto zdecimována, když její hlavní představitelé včetně Weidmanna byli do jednoho Němci popraveni.³²⁰ Další skupinou, která navazovala na Obranu národa, byla takzvaná *Druhá lehká (tajná) divize*. Také ona navazovala na tradici vojenského oboje a využívala podobných struktur. Zároveň však v jejích řadách působil již značný počet civilistů, a to především z řad plzeňských poštovních zaměstnanců. Nakonec v rámci této organizace došlo k vytvoření dvou dílčích sekcí, kdy vojenské vedení pozemní armády organizace zajišťoval plukovní Václav Kučera a civilní sekci vedl Josef Mattas, Miroslav Ferra a Jindřich Krejčík. Poslední jmenovaný byl také prakticky hlavním vedoucím celé skupiny. Ta se nakonec v letech 1942–1944 stala, vedle komunistů, nejaktivnější organizací plzeňského odboje vůbec. Nakonec i ona se však ocitla v hledáčku německých bezpečnostních složek a postihlo ji zatýkání členů. Velké části hlavních představitelů se ale podařilo ukrýt do ilegality, včetně zmíněného Krejčíka. Také díky tomu se Němcům úplná likvidace do konce války nepodařila a skupina si i tak nadále udržela značný vliv. O tom také svědčí zapojení se jejích členů do organizace květnového povstání a rovněž participace v čele Revolučního národního výboru.³²¹

V Plzni vznikly v té době i odbočky dvou významných celoprotektorátních organizací, tedy *Ústředního vedení odboje domácího (zkráceně ÚVOD)* a také *Petičního výboru Věrní zůstaneme (zkráceně PVVZ)*. Mezi hlavní aktivity ÚVODu patřila opět zpravodajská činnost, ale zároveň se místní buňka podílela na ukrývání osob, hledaných německými orgány. Za tímto účelem bylo v plzeňské nemocnici udržováno speciální lůžko,

³¹⁹ BRICHTA, s. 262–264.

³²⁰ LAŠTOVKA, s. 101.

³²¹ Tamtéž, s. 67–72.

kde byly některé hledané osoby skrývány. Mezi hlavní činitele místního ÚVODu patřil Václav Rusý, který se ale zároveň angažoval u druhé jmenované skupině, tedy PVVZ. Obě tyto organizace pak opět v letech 1941 a 1942 postihlo zatýkání a praktická likvidace.³²²

Specifickým fenoménem, stejně jako v dalších částech protektorátu, se stal komunistický odboj. K zákazu Komunistické strany Československa došlo ještě v době druhé republiky, kdy se zároveň zformulovalo první ilegální krajské vedení této strany. S příchodem okupantů a za pomoci materiálů bývalých československých složek se Němcům podařilo řadu komunistických funkcionářů již během roku 1939 pozatýkat. Na základě toho vzniklo druhé vedení v čele s Karlem Aksamitem, které pokračovalo v další nelegální politické činnosti. Zároveň došlo k vydávání prvních nelegálních tiskovin, příkladem může být třeba list Škodovák. I druhé vedení však bylo po čase německými orgány zlikvidováno. Nově se ho ujmul Karel Sirotek. Zároveň také místní komunistický odboj disponoval buňkami zaměřenými na sabotážní činy, sběr zbraní či ukrývání hledaných osob. Německé úřady však i nadále vyvíjely značnou snahu komunistický odboj zcela zlikvidovat, za tímto účelem tak během počátku roku 1944 došlo k další vlně zatýkání, kterou se sice podařilo komunisty oslabit, ale ne zcela zlikvidovat. Těsně před koncem války pak opět vyvíjejí značné aktivity s přípravami povstání spolu s utvářením revolučních národních výborů.³²³

Mezi další významné odbojové skupiny patřila skupina *Jestřáb*. Ta byla tvořena především místními skauty, kteří byli do odboje hojně zapojeni i v rámci dalších uskupení. Jestřáb se zaměřoval na různé sabotážní a diverzní činy a zároveň se snažil své členy zdokonalit ve vojenském výcviku. Mezi významné činitele skupiny patřil Jiří Mäntl či Alois Chmelík. Stranou však nezůstávali ani členové dalších českých spolků, kdy došlo k vytváření buněk *Obce sokolské v odboji (zkráceně OSVO)*, známé též pod krycím názvem *Jindra*. Svoji odbojovou organizaci rovněž utvořili členové Dělnických tělocvičných jednot (zkráceně DTJ), kteří zároveň disponovali množstvím zbraní, které byly v květnu 1945 využity při plzeňském povstání, na jehož průběhu se členové DTJ výrazně podíleli.³²⁴ Jak již bylo v práci zmíněno, do plzeňského odboje se zapojila díky aktivitě policejního ředitele

³²² DOUŠA, s. 314–315.

³²³ DOUŠA, s. 312–313; LAŠTOVKA, s. 45–90.

³²⁴ DOUŠA, s. 315; JANEČEK, s. 25.

Dr. Meinera také řada policistů místního policejního ředitelství. Ti se stali velmi ceněnou složkou, která měla nejenom možný přístup k potřebným zbraním, ale také podstatným informacím okupačních úřadů, což bylo velmi důležité. V květnu 1945 se během povstání stanou významnou skupinou, bez které by realizace akce nebyla možná.³²⁵

Tento nastíněný výčet ani zdaleka nepostihnul veškeré plzeňské odbojové skupiny, ale pokusil se připomenout alespoň ty nejdůležitější. Na závěr je nutné podotknout, že v poválečných letech však došlo ke zkreslování zásluh jednotlivých skupin odboje v celoprotektorátním i plzeňském měřítku, kdy po roce 1948 na základě překreslování historických událostí komunistickou stranou dostával nejvíce prostoru pro připomenutí právě komunistický odboj. To se však nejenom jemu v posledních dvaceti šesti letech stává v Plzni osudným, kdy i přes některé prokazatelné zásluhy je opomíjen stejně nespravedlivě jako další plzeňské odbojové skupiny.

³²⁵ HERAJT, s. 74–75.

6 Závěr

Již od října 1938 zažívalo město Plzeň četné problémy spjaté s odstoupením pohraničí tzv. Sudet ve prospěch Německé říše, které proběhlo na základě Mnichovské dohody. Plzeň se díky tomu stala hraničním městem na západním výspu Česko-Slovenské republiky, do kterého proudily davy nejenom českých uprchlíků prchajících ze zmíněných Sudet. Po vzoru celostátní tendence a pod tíhou řady problémů se i místní regionální politika a správa postupně dostala do vleklé krize, která vyvrcholila prosincovým odstoupením dlouholetého starosty města Plzně, sociálního demokrata Ludřka Pika. Neschopnost místních elit krizi řešit nakonec vedla v únoru 1939 k rozpuštění obecního zastupitelstva a jmenování vládního komisaře Petra Němejce, který se stal na příští necelé tři roky jednou z hlavních postav městské správy. Období druhé republiky zároveň přineslo první změny ve fungování úřadů a rovněž došlo k prvotnímu potlačování demokratických principů.

Převratným mezníkem se ve vývoji Plzně stal 15. březen 1939, kdy do města vstoupila německá vojska. Již následujícího dne došlo k svévolnému a jednostrannému vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava ze strany Vůdce Německé říše Adolfa Hitlera. Tím se české země staly v podstatě německým vazalem, kterému byla sice ve výnosu o protektorátu přislíbena jistá míra autonomie, ale jak následující roky ukázaly, ta se stala spíše papírovou záležitostí. Vládní komisař Petr Němejc tak musel již velmi krátce po svém nástupu do čela plzeňského městského úřadu čelit nelehkým důsledkům německé okupace a provizornímu ustanovení vojenské okupační správy. Ta skončila nástupem říšského protektora Konstantina von Neuratha, kdy v celém protektorátu včetně Plzně byl následně zaveden systém německých okupačních úřadů spolu se systémem autonomních českých orgánů. Tak v podstatě došlo k vytvoření takzvaného dvojkolejného systému místní správy, který měl v protektorátu a Plzni fungovat pro příští tři roky. I tak byla v tomto období činita prvotní snaha germanizovat české autonomní úřady, a to i v Plzni. Za vše uvedme v roce 1940 jmenování Augustina Roda do úřadu hejtmana plzeňského okresu či ve stejném roce nástup Karla Wilda na plzeňský městský úřad jako druhého muže úřadu.

Bezpochyby zásadní událostí se v září 1941 pro vývoj protektorátu i Plzně stal příchod Reinharda Heydricha do čela německé okupační správy. Ten zde jako zastupující říšský protektor nahradil Konstantina von Neuratha, který dle Adolfa Hitlera již nedokázal účelně a rázně čelit problémům, jež se na území protektorátu stále více kumulovaly. Především pak nedokázal rázně skoncovat s odbojovými hnutími a rezistencí Čechů vůči německé nadvládě. Mezi jeho prvotní úkoly patřila nejenom likvidace jakéhokoliv odporu, což se mu skrze masové popravy prakticky na čas povedlo, ale rovněž přeměna a reforma celé okupační a protektorátní správy. Ta již nějaký čas vykazovala znaky neúčelnosti, kdy například bylo třeba velkého množství úředních sil a Němcům se zároveň přestávala stále více zamlouvat existence autonomní části správy. Právě Heydrich během svého působení položil základní pilíře k odstranění dvojkolejného systému správy a umožnil dosazování německých úředníků do autonomní správy prakticky v neomezené míře. To se již zakrátko po jeho příchodu projevilo i v Plzni, když došlo k výměně vládního komisaře Petra Němejce za Waltera Sturma. Během roku 1942 pak došlo k postupné přestavbě a změnám u plzeňských úřadů, které se dostaly prakticky pod plnou německou kontrolu.

Počátkem roku 1943 se pomyslný válečný jazýček vah začal odvracet od Německé říše, s čímž se pojila i zhoršující se situace v samotném protektorátě, který se okupanti snažili využít především jako neomezené hospodářské středisko válečné výroby. Město Plzeň a jeho obyvatelé začali bezprostředně pociťovat válečné hrůzy skrze spojenecké nálety, jejichž hlavními cíli se stávaly Škodovy závody. V tomto období ale již nedocházelo k výraznějším úpravám místní plzeňské správy, neboť ta byla během roku 1942 prakticky ustanovena a dočkala se svého ustálení. Vzhledem k tomu, že Plzeň již byla plně pod německou nadvládou, neměly německé úřady větší potřebu podnikat v následujících dvou letech větší změny či zásahy v chodu místní správy. Bohužel je však zde nutné podotknout, že k tomuto závěrečnému období protektorátní Plzně chybí ve větší míře průkaznější prameny úředního charakteru, které by nám ho pomohly více informačně objasnit. Zásadní událostí se pak stal až květnový převrat a osvobození města 6. května 1945 americkou armádou. To znamenalo konec šestileté německé nadvlády a počátek budování nové místní správy, která se ale již nikdy nevrátila do před protektorátních kolejí.

V rámci shrnujícího a závěrečného hodnocení lze jednoznačně říci, že sledované období znamenalo pro Plzeň i místní veřejnou správu dalekosáhlé změny ve všech

možných aspektech. Město bylo se svojí průmyslovou výrobou významným protektorátním centrem, což si německé orgány na základě svého chování jistě plně uvědomovaly. Dokladem toho například může být téměř okamžité ovládnutí Škodových závodů nejenom po stránce jejich obsazení, ale rovněž ziskem akciových podílů, což i právně znamenalo jejich naprosté ovládnutí. I přesto, že byl také v Plzni zachován během prvních let protektorátu systém autonomních protektorátních úřadů, vyvíjeli od samého počátku Němci snahu i tyto úřady získat plně pod svoji kontrolu. To bylo nejdříve činěno skrze různá nařízení a vnější kontroly ze strany plzeňského oberlandrátu, který zasahoval nejenom do chodu městského úřadu, ale i do plzeňského okresního úřadu. V pozdějším období, především pak po provedení Heydrichovy správní reformy, docházelo již k přímému nasazování čistě německých úředníků do původně autonomní české správy. Skrze tuto otevřenou germanizaci, tak okupanti dostali nakonec pod svoji plnou kontrolu do roku 1943 veškeré podstatné plzeňské úřady a zbavili je tak i zbytku již velmi omezené autonomie. Tento osud potkal již na konci roku 1941 plzeňský městský úřad, když v jeho čele stanul nově dosazený vládní komisař Němec Walter Sturm. Za jeho vlády nad městem pak došlo k naprostému přivedení úřadu do německé kontroly a také jeho rozšíření o okolní obce a vyhlášení Plzně jako města se zvláštním statutem. Opomenout nelze v tomto hodnocení ani situaci místního obyvatelstva, které bylo s každodenní realitou okupace po celá léta konfrontováno skrze různé zákazy, hospodářská omezení a strádání, zatýkání oponentů režimu či nakonec také prostřednictvím spojeneckých náletů na Škodovy závody. Smutnou kapitolou se pak stala likvidace židovské obyvatelstva Plzně, která započala jeho transporty v lednu 1942.

7 Seznam použitých zkratek

- **AMP** – Archiv města Plzně.
- **čís.** – číslo.
- **ČNV** – Český národní výbor.
- **ČSR** – Československá republika / Česko-Slovenská republika.
- **Dr.** – všeobecná zkratka titulu doktora (dobová).
- **HSEŠ** – Hlinkovo slovenská ľudová strana.
- **JUDr.** – doktor práv.
- **K** – označení měnové jednotky - Koruna (*Pozn. používáno od 2. února 1939 na základě vládního nařízení ze dne 27. ledna č. 16/1939 Sb. I*).
- **NS** – Národní souručenství.
- **NSDAP** – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistické německé dělnické strany)
- **NSP** – Národní strana práce.
- **Pozn.** – Poznámka.
- **SA** – Sturmabteilung (Úderné oddíly).
- **Sb.** – Sbíрка zákonů a nařízení.
- **Sb. z. a n.** – Sbíрка zákonů a nařízení.
- **SdP** – Sudetoněmecká strana.
- **SNJ** – Strany národní jednoty.
- **SS** – Schutzstaffel (Ochranný oddíl).
- **t. m.** – tohoto měsíce.
- **z r.** – z roku.

8 Seznam použitých zdrojů

Nevydané prameny:

- Behördenaufbau des Chefs der Zivilverwaltung beim Heeresgruppen Kommando 3 Prag, 1939, sg. 109–1/7, Národní archiv, Fond č. 1799: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, karton č. 1.
- Českému národně socialistickému táboru – Vlajka, K rukám p. J. Vodrážky, 27. 6. 1940, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.
- Der Oberlandrat Pilsen, An die Bezirkshauptmannschaft in Pilsen, 21. August 1939, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.
- Druhý nezávazný rozpočet na zařízení pro městský rozhlas v Plzni, 7. března 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.
- Einsetzung eines deutschen Regierungskommissare in Pilsen, Der Oberlandrat Pilsen, 3. 10. 1941, sg. 109–12/134, Národní archiv, Fond č. 1799: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, karton č. 159.
- Jak se projevil vliv zapojení Čech a Moravy do rámce Velkoněmecké říše z hlediska města Plzně, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.
- Jednací řád pro město Plzeň, 16. 12. 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/16: presidium Dr. Sturma, karton č. 144.
- Jednota českomoravských úředníků saosprávných, odbor v Plzni, 5. 12. 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/16: presidium Dr. Sturma, karton č. 143.
- Korespondence mezi krajským sekretariátem NSDAP v Plzni a úřadem říšského protektora, sg. 109–12/134, Národní archiv, Fond č. 1799: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, karton č. 159.

- Nepřístupnosti v některých obecních domech, 13. ledna 1940, Archiv města Plzně, fond I-22-18: Civilní protiletectká obrana (1936-1945), karton č. 146.
- Město Plzeň, přivtělení sousedních obcí, prohlášení za město se zvláštním statutem, 1. 5 1942, Archiv města Plzně, fond I/22/16: presidium Dr. Sturma, karton č. 144.
- Oběžník Zemského úřadu v Praze, č. 3193/4 ai 1939 odd. 14., 23. září 1939, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.
- Osobní korespondence, Archiv města Plzně, fond XV/56: Walter Sturm, karton č. 574.
- Organizační řád městského úřadu oddělení 24, Požární policie a CPO, 15. ledna 1940, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - prezidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.
- Organisationsübersicht des Kreises Pilsen der NSDAP, 7. 12. 1939, Archiv města Plzně, fond I/14: Wehrmacht Komandatur 1939–1944 + NSDAP, karton č. 144.
- Personální opatření, Prováděcí pokyny k nařízení říšského protektora ze dne 30. prosince 1940 pro obor územní samosprávy, 3. 4. 1941, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.
- Personální opatření, Prováděcí pokyny k nařízení říšského protektora ze dne 30. prosince 1940 pro obor územní samosprávy, 19. 5. 1941, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861
- Propuštění obecních zaměstnanců ze služby pro věk, nemoc, nebo z důvodu politických, 3. 6. 1941, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.
- Rozvrh agendy u okresního úřadu v Plzni, 5. 11. 1938, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 861.

- Sdělení Okresního úřadu v Plzni, Civilní protiletectká ochrana - provádění, 30. 8. 1939, Archiv města Plzně, fond I/22/18: Město Plzeň - Civilní protiletectká obrana 1936 – 1945, karton č. 146.
- Telefonogram, Opis, 30. 9. 1940, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.
- Úřední připomínka, 4. června 1941, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.
- Úřad práce Plzeň, Vyhláška, 21. srpna 1942, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.
- Závady při vnějším označování, Okresní úřad Plzeň, 8. 7. 1940, Archiv města Plzně, fond II/3: Okresní úřad Plzeň 1850–1945, karton č. 835.
- Záznam telefonického upozornění: Městské vyhlášky - Censura, 14. října 1939, Archiv města Plzně, fond I/22/15: Vládní komisař Petr Němejc - presidiální spisy, 1939–1942, karton č. 146.
- Cestou pokroku! Velké dílo socialismu ve správě obce plzeňské pro rozvoj města a pro plzeňský lid. Spis československé sociální demokracie o činnosti v obci plzeňské za období 1919–1935, Plzeň 1935, s. 6, Soukromý archiv autora.
- Výstraha obyvatelstvu ze dne 23. května 1939, číslo: 804 pres./39, Sbírký Západočeského muzea v Plzni.

Vydané prameny:

- Poslední situační zpráva zaslaná R. Heydrichem z protektorátu dne 18. května 1942, dokument 79, KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava (ed.), Protektorátní politika Reinharda Heydricha, Praha 1991, s. 250.

- Záznam dr. Háchy o jednání s Hitlerem dne 15. března 1939, SCHELLE, Karel (ed.), Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. díl. Období nesvobody (1939–1945), Brno 1993, s. 5–7.

Periodika:

- Český deník, 15. 10. 1941, XXIX/284.
- Český deník, 2. 5. 1942, XXX/121.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 23. 11. 1938, ročník 1938/částka 99.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 16. 12. 1938, ročník 1938/částka 109.
- Sbírka zákonů a nařízení státu česko-slovenského, 17. 12. 1938, ročník 1938/částka 110.
- Sbírka zákonů a nařízení, 17. 3. 1939, ročník 1939/částka 28.
- Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 10. 5. 1941, ročník 1941/částka 52.
- Úřední list města Plzně, 15. 10. 1938, XVI/20.
- Úřední list města Plzně, 15. 11. 1938, XVI/22.
- Úřední list města Plzně, 15. 12. 1938, XVI/24.
- Úřední list města Plzně, 1. 1. 1939, XVII/1.
- Úřední list města Plzně, 15. 2. 1939, XVII/4.
- Úřední list města Plzně, 1. 3. 1939, XVII/5.
- Úřední list města Plzně, 15. 3. 1939, XVII/6.
- Úřední list města Plzně, 1. 4. 1939, XVII/7.
- Úřední list města Plzně, 15. 4. 1939, XVII/8.
- Úřední list města Plzně, 1. 5. 1939, XVII/9.
- Úřední list města Plzně, 15. 5. 1939, XVII/10.
- Úřední list města Plzně, 15. 7. 1939, XVII/14.
- Úřední list města Plzně, 1. 8. 1939, XVII/15.
- Úřední list města Plzně, 15. 8. 1939, XVII/16.
- Úřední list města Plzně, 1. 9. 1939, XVII/17.
- Úřední list města Plzně, 15. 9. 1939, XVII/18.
- Úřední list města Plzně, 1. 10. 1939, XVII/19.
- Úřední list města Plzně, 15. 10. 1939, XVII/20.
- Úřední list města Plzně, 1. 11. 1939, XVII/21.
- Úřední list města Plzně, 15. 11. 1939, XVII/22.
- Úřední list města Plzně, 1. 1. 1940, XVIII/1.
- Úřední list města Plzně, 1. 2. 1940, XVIII/3.

- Úřední list města Plzně, 1. 4. 1940, XVIII/7.
- Úřední list města Plzně, 1. 5. 1940, XVIII/9.
- Úřední list města Plzně, 15. 5. 1940, XVIII/10.
- Úřední list města Plzně, 5. 9. 1940, XVIII/Zvláštní číslo.
- Úřední list města Plzně, 15. 11. 1940, XVIII/22
- Úřední list města Plzně, 1. 3. 1941, XIX/6.
- Úřední list města Plzně, 15. 4. 1941, XIX/8.
- Úřední list města Plzně, 1. 7. 1941, XIX/13.
- Úřední list města Plzně, 15. 7. 1941, XIX/14.
- Úřední list města Plzně, 1. 8. 1941, XIX/15.
- Úřední list města Plzně, 15. 10. 1941, XIX/20.
- Úřední list města Plzně, 1. 11. 1941, XIX/21.
- Úřední list města Plzně, 1. 1. 1942, XX/1.
- Úřední list města Plzně, 15. 1. 1942, XX/2.
- Úřední list města Plzně, 1. 5. 1942, XX/9.
- Zpravodaj západních Čech. Týdeník Místního národního výboru v Plzni, 5. 5. 1946, I/výroční číslo, s. 12.

(Pozn. Úřední list města Plzně byl brán z fondu AMP)

Literatura:

- BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 1999.
- BRICHTA, Vladimír, *Dějiny Plzně. Sv. 3. Od roku 1918 do roku 1948*, Plzeň 1982.
- DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2007.
- DOUŠA, Jaroslav, JELEN, Jiří, MARTINOVSKÝ, Ivan, NOVÁČEK, Karel, ŘEHÁČEK, Karel, SKÁLA, Adam, ŠIROKÝ, Radek, WASKA, Karel, *Dějiny Plzně v datech*, Praha 2004.
- DVOŘÁKOVÁ, Ilona, HOMOLOVÁ, Kristýna, JÁCHIM, Jan, STEHLÍKOVÁ, Monika, TURNOVEC, Aleš, *Spolužáci. Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni*, Plzeň 2015.
- EMMERT, František, *Druhá světová válka. Češi a Slováci*, Brno 2007.
- EMMERT, František, *Atentát na Heydricha*, Praha 2016.

- EISENHAMMER, Miroslav, *Major Paul Schiefelbein a jeho působení v Plzni 1942–1945*. In: MARTINOVSKÝ, Ivan (ed.), *Minulostí západočeského kraje*. XXXVII, Plzeň 2002, s. 209–232.
- FABER, David, *Mnichov. Krize appeasementu 1938*, Praha 2015.
- FRANKOVÁ, Anita, KÁRNÝ, Miroslav, *Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války*. In: PAVLÁT, Leo (ed.), *Židé. Dějiny a kultura*, Praha 2007, s. 55–82.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996.
- GEBHART, Jan, *Dopady totálního válečného nasazení na život protektorátního obyvatelstva ve druhé polovině roku 1944*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1944 v Protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 83–97.
- GEBHART, Jan, *Proměny a interakce okupační a protektorátní správy v letech 1939–1945*. In: NĚMEČEK, Jan a kol. (ed.), *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech 20. století. Hledání východisek*, Praha 2010, 209–238.
- HERAJT, Tomáš, *Historie Policie v letech 1918–1945. Policejní ředitelství v Plzni*, Plzeň 2010.
- HOFMAN, Petr, JANÁČEK, František, KARLICKÝ, Vladimír, KLIMEK, Antonín, KRÁTKÝ, Vladislav, *Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*, Plzeň 1999.
- HORÁKOVÁ, Monika, SALÁK, Pavel, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin. Vybrané problémy*, Brno 2010.
- JANEČKOVÁ, Eva, *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava*, Plzeň 2013.
- JETEL, Vladimír, *Hnědé Temno. Díl I.*, Praha 1946.
- JÍLEK, Tomáš, *Kapitoly z historie západních Čech 20. století*, Plzeň 2010.
- KOHOUT, Jaroslav, *Bombardování Radčic. 14. května 1943*, Plzeň 2013.
- KOKOŠKA, Stanislav, *Heydrichova okupační politika v Protektorátu Čechy a Morava*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1942 v Protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 36–42.
- KOKOŠKA, Stanislav, *Nacistická okupační politika v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1944*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1944 v Protektorátu Čechy a Morava a v okupované Evropě*, Praha 2013, s. 70–82.

- KOKOŠKA, Stanislav, *Rok 1943 v Protektorátu Čechy a Morava*. In: ZEMAN, Pavel (ed.), *Válečný rok 1943 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2014, s. 58–65.
- KUBITSCHKEK, Rudolf, *Pilsen. Vergangenheit und Gegenwart*, Pilsen 1941.
- KURAL, Václav, *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*. In: HAZDRA, Zdeněk, VLČEK, Lukáš (ed.), *Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha 2008, s. 71–86.
- KÜPPER, René, *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha 2012.
- LAŠTOVKA, Vojtěch, *Plzeň v boji proti fašismu*, Plzeň 1975.
- LOUKOTA, Stanislav, *Dějiny Plzeňské banky 1919–1948*, Plzeň 2000.
- MACEK, Pavel, UHLÍŘ, Lubomír, *Dějiny policie a četnictva III. Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát 1939–1945*, Praha 2010.
- MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002.
- MICHLOVÁ, Marie, *Protentokrát. Aneb česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012, s. 7.
- PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998.
- PAŽOUT, Jaroslav, *Úřady práce v protektorátu*. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOKOŠKA, Stanislav, PAŽAUT, Jaroslav (ed.), *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*, Praha 2004, s. 51–62.
- PETRŮV, Helena, *Zákonné bezpráví. Židé v protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2011.
- PIK, Luděk, *Dvě stě milionů vteřin. Reportáž a povídky*, Plzeň 1946.
- ROUČKA, Zdeněk, *Plzeň pod hákovým křížem. Fotografie 1939–1945*, Plzeň 2003.
- ROUS, Josef, *Kniha o Plzni*, Plzeň 1945.
- SELF, Robert, *Neville Chamberlain. A Biography*, Aldershot 2006.
- SCHELLE, Karel a kol., *Dějiny české veřejné správy*, Plzeň 2009.
- SCHELLE, Karel, *K vývoji protektorátní správy*. In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (ed.), *Období nesvobody*, Ostrava 2014, s. 192–199.

- SKALOŠ, Martin, *Úzákonomie autonómie Slovenskej krajiny a rozbiatie Česko-Slovenskej republiky*. In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (ed.), *Období nesvobody*, Ostrava 2014, s. 59–67.
- SOBOTA, Emil, *Co to byl protektorát*, Praha 1946.
- ŠTĚPEK, Jiří, *Přídělové doklady z období tzv. protektorátu*, Praha 2010.
- VLK, Václav, *Krvavé dozvuky války. Konec druhé světové války na českém území*, Praha 2015.

Elektronické zdroje:

- *Syrového Vláda obrany republiky 22. 9. 1938 - 78 let*, URL: <http://www.fronta.cz/kalendar/syroveho-vlada-obrany-republiky>, [18. února 2016].
- *Rudolf Beran*, URL: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_beranr.php, [18. února 2016].
- *Národní strana práce v druhé republice (1938–1939)*, URL: <http://www.e-polis.cz/clanek/narodni-strana-prace-v-druhe-republice-1938-1939.html>, [21. února 2016].
- *Strana národní jednoty ve druhé republice (1938–1939)*, URL: <http://www.e-polis.cz/clanek/strana-narodni-jednoty-ve-druhe-republice-1938-1939.html>, [21. února 2016].
- *Vznik Českého národního výboru 15. 3. 1939 - 77 let*, URL: <http://www.fronta.cz/kalendar/vznik-ceskeho-narodniho-vyboru>, [20. března 2016].
- *Český tisk v protektorátu*, URL: <http://www.fronta.cz/dotaz/cesky-tisk-v-protektoratu>, [30. března 2016].
- *Školství za Protektorátu*, URL: <http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/>, [30. března 2016].

- *Armáda a okupace v březnu 1939*, URL: <http://armada.vojenstvi.cz/predvalebna/studie/3.htm>, [30. března 2016].
- *Volby a Sudetoněmecká strana*, URL: <http://www.fronta.cz/dotaz/volby-a-sudetonemecka-strana>, [30. března 2016].
- *Plzeň-Bory, Letiště*, URL: <http://forum.valka.cz/topic/view/92482/Plzen-Bory-Letiste>, [30. března 2016].
- *Akce VICTORIA a její ohlas v Protektorátě*, URL: <http://www.fronta.cz/akce-victoria-a-jeji-ohlas-v-protektorate>, [10. dubna 2016].
- *Generalleutnant Peter Hermann*, URL: http://www.geocities.ws/orion47.geo/WEHRMACHT/LUFTWAFFE/Generalleutnant/HERMANN_PETER.html, [30. března 2016].
- *Vyhlášení civilního stavu výjimečného v Protektorátu Čechy a Morava z 28. září 1941*, URL: <http://www.fronta.cz/dokument/vyhlaseni-civilniho-stavu-vyjimecneho-protektorat-cechy-a-morava-28-zari-1941>, [1. dubna 2016].

9 Resumé

The presented thesis *The Character of the Protectorate and the Occupation Administration in Pilsen 1939–1945* tries to provide comprehensive analysis of selected problems of protectorate and the German occupation administration and related events between the years 1939–1945, specifically with a regional focus on the city of Pilsen. Pilsen was undoubtedly with regard to its contribution for the German war production among the very important centers of the protectorate. However, despite this undisputed significance, up today there is no written work about this historical period of Pilsen as a whole, which would have mapped it in more detail. There are only minor pieces of work that are focused on specific phenomena, which in recent years, for example, became a theme of the liberation of Pilsen by the American army in 1945. This work certainly does not aim to completely fill this gap, but at least to expand the information base on the outlined period of less well known or unknown facts, with a focus on the local and the occupation administration, including its impact on the population in Pilsen.

The structure of the work is based on a chronological and thematic ordering of individual chapters, when the major axis of the work consists of four timed blocks, to which they are sorted within the continuity of the individual subchapters devoted to selected issues of the studied period. The first block is dedicated to the time period from October 1938 to March 1939, which includes the complex period of the after-Munich republic, as well as the events preceding the German occupation. Since October 1938, the city of Pilsen experienced numerous problems associated with the extraction of the Sudetenland, in favour of the German Empire, which was carried out on the basis of the Munich Agreement. Thanks to this Pilsen became a border town on the Western headland of the Czech-Slovak Republic, where not only the Czech refugee from Sudetenland came. Under the national tendencies and series of problems, the local regional policy gradually got into a protracted crisis that culminated in December with the resignation of long-time Mayor of the city of Pilsen Social Democrat led to the termination of the municipal councils and the appointment of a Government Commissioner Petr Němejc, who became for three years one of the main characters of the city administration.

The second part is devoted to events in Pilsen, in the period from March 1939 to September 1941. On the 15th March 1939, shortly after the accession of his office, the Government Commissioner Peter Němejc had to face the consequences of the German occupation. The protectorate of Bohemia and Moravia was proclaimed as well as the provisional military administration over the provisions of the local authorities. This military administration ended up by direction of the Reich protector Konstantin von Neurath; throughout the protectorate including Pilsen, there were subsequently introduced the German occupation authorities together with the system of autonomous Czech authorities. Still, the Germans developed a considerable efforts, which should aim to fully conquer and Czech authorities. It was made through Germanization and the appointment of loyal German officials to the autonomous administration. For example, Agustin Rod was appointed the Office Governor of the Pilsen district or in the same year Karel Wilde became the municipal office, as the second man of the office.

The third part of the work is dedicated to the period after the onset of Reinhard Heydrich, in September 1941, as a representative of the Imperial Protector. His arrival left no doubt of the introduction of new arrangements and tightening occupying power. His task was also winding up the set of Czech-German management system, when all power should have moved into the hands of the Germans. Heydrich also started significant changes that touched the Pilsen. In May 1942, Pilsen became a city with special status after connection to the surrounding communities and also local government reorganisation. In this period, the main leader places of most important local offices were fully in German hands, for example, the Chief Mayor of the city of Pilsen became the German Walther Sturm.

The last section focuses on the period after 1943, when the imaginary war tongue weights began to turn away from the German Third Reich and thereby changed the situation in the former protectorate. The city and its inhabitants immediately began to feel the horrors of war through the Allied airstrikes, whose main objective became the Škoda factory. In this period, there was no stronger editing of local authorities, as in 1942 received their stabilization. And for these reasons, the work in this section mentions, for example, various resistance groups in Pilsen. Finally, there are mentioned the last days of the war, including Pilsen rebellion. It broke out on the 5th May 1945, and its peak became the arrival

of the American army in the morning of the 6th May 1945. That day, the city was definitively deprived of German domination.

Within a short, we can clearly say that the reference period for the Pilsen and the local public administration far-reaching changes in all aspects. The city was an important industrial production of his protectorate, which German authorities fully aware of. Despite that there preserved a system of autonomous protectorate authorities, from the very beginning, the Germans referred to the efforts of these agencies get fully under their control. For this purpose, in 1940, there started Germanisation of these offices through appointing loyal German officials into the important positions. The culmination of these efforts became Heydrich's administrative reform, which meant big changes for the Pilsen, whose highlight was the announcement of Pilsen as a city with a special statute. We cannot miss out the situation of the local population, which was confronted with the everyday reality of the occupation through various bans, economic constraints, the arrests of opponents of the regime and eventually also through the Allied airstrikes on Škoda company.

This thesis aims to to uncover new information and facts, processed on the basis of examination and analysis of numerous primary sources found on this topic and period especially in *the Archives of the City of Pilsen* and *the National Archives* in Prague. At the same time there was a quantity of periodicals and use it in the first place of the so-called *Official sheet of the city of Pilsen*, which was in the years 1923–1942 issued directly by the municipal authority, that brought significant public official notice, order, or for more information about what is happening in the city.

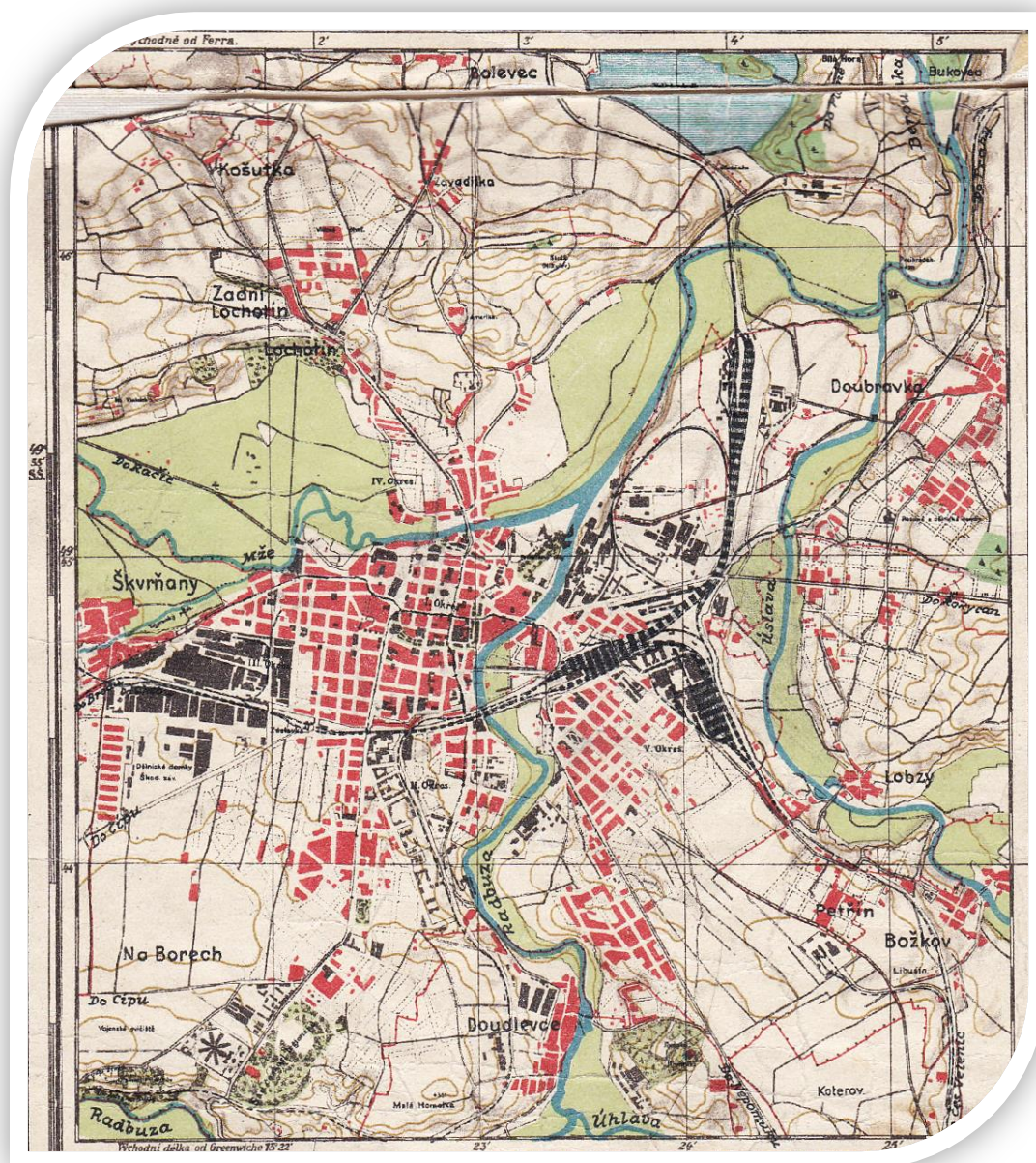
10 Přílohy

Seznam:

1. Plán města Plzně, 1932.
2. Mapa zabraného území v okolí Plzně.
3. Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939
o Protektorátu Čechy a Morava.
4. Mapa Protektorátu Čechy a Morava.
5. Veřejná výzva obyvatelstvu z 15. března 1939.

1. Plán města Plzně, 1932

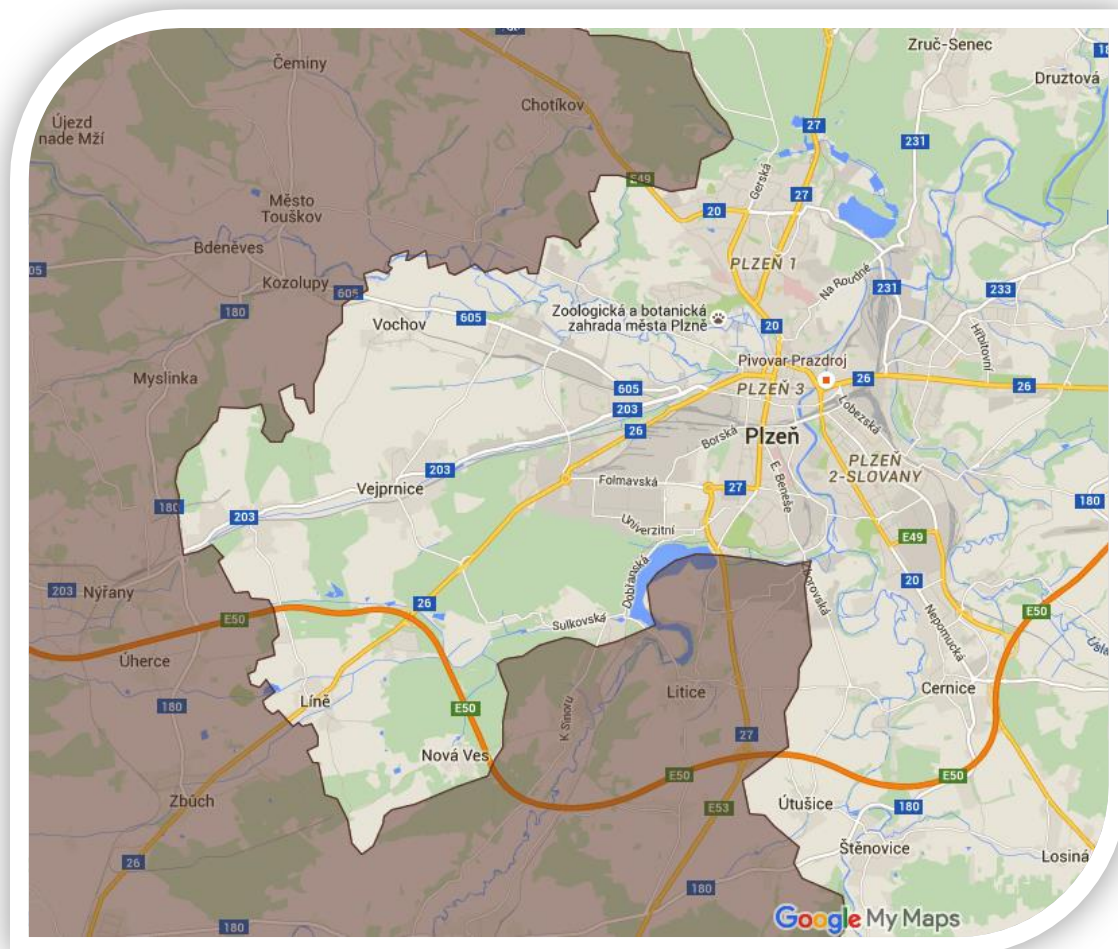
Situační plán města zobrazující jeho podobu ve 30. letech 20. století. Na tomto plánu jsou také patrné náčrty budoucích ulic a plánované zástavby, kdy část z ní byla již v době počátku protektorátu vybudována.

Zdroj: Školní mapa politického okresu Plzeňského, 1932. Soukromá sbírka autora.

2. Mapa zabraného území v okolí Plzně

Na této současné mapě je možné zhlédnout rozsah území podstoupené Německu během října a listopadu 1938 v bezprostřední blízkosti města Plzně.

Zdroj: *Územní ztráty Československa po Mnichovské dohodě na území dnešní ČR (Německý zábor)*, Autoři: Jiří Nenutil, Martin Váňa, Lukáš Funk, URL: <http://fpr.zcu.cz/kpd/mapy/uzemni-ztraty.html>.

3. Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne

16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava

Plné znění výnosu, které bylo uveřejněno ve sbírce zákonů a nařízení 17. března 1939.

Zdroj: *Sbírka zákonů a nařízení, 17. 3. 1939, ročník 1939/částka 28.*

Sbírka zákonů a nařízení, č. 75.

375

(Překlad)

Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava.

Po tisíc let náležely k životnímu prostoru německého národa česko-moravské země. Násilí a nerozum vytrhly je svévolně z jejich starého historického okolí a posléze jejich zapojením do umělého útvaru Česko-Slovenska vytvořily ohnisko stálého neklidu. Od roku k roku zvěšovalo se nebezpečí, že z tohoto prostoru — jako již jednou v minulosti — vyjde nové nesmírné ohrožení evropského míru. Neboť česko-slovenskému státu a jeho držitelům moci se nepodařilo organisovati rozumně soužití národních skupin, v něm své- mocně spojených, a tím probudití a zachování zájem všech zúčastněných na udržení jejich společného státu. Tím však prokázal svou vnitřní neschopnost k životu a propadl proto nyní také skutečnému rozkladu.

Německá říše však nemůže v těchto pro její vlastní klid a bezpečnost stejně jako pro obecné blaho a obecný mír tak rozhodně důležitých oblastech trpět žádně trvalé poruchy. Dříve nebo později musela by nésti nejtěžší důsledky jako mocnost dějinami a zeměpisnou polohou nejsilněji interesovaná a spolupostížená. Odpovídá tudíž příkazu sebezáchovy, jestliže Německá říše jest rozhodnuta zasáhnouti rozhodně k zajištění základů rozumného středoevropského řádu a vydání nařízení, která z toho vyplývají. Neboť dokázala už ve své tisícileté dějinné minulosti, že díky jak velikosti, tak i vlastnostem německého národa jediná jest povolána řešiti tyto úkoly.

Naplněn vážným přáním sloužiti opravdovým zájmům národů sídlících v tomto životním prostoru, zajištění národní svébytnosti německého a českého národa, prospěti míru a sociálnímu blahu všech, nařizují tudíž jménem Německé říše jako základnu pro budoucí soužití obyvatelů těchto oblastí toto:

Článek 1.

(1) Části bývalé Česko-Slovenské republiky, obsazené v březnu 1939 německými oddíly, náleží od nynějška k území Velkoněmecké říše a vstupují jako „Protektorát Čechy a Morava“ pod její ochranu.

(2) Pokud obrana říše toho vyžaduje, učiní Vůdce a říšský kancléř pro jednotlivé části těchto území úpravu od toho odchylnou.

Článek 6.

(1) Zahraniční věci protektorátu, obzvláště ochranu jeho státních příslušníků v cizině, zastává říše. Říše povede zahraniční věci tak, jak to odpovídá společným zájmům.

(2) Protektorát obdrží zástupce u říšské vlády s úředním označením „vyslanec“.

Článek 7.

(1) Říše poskytuje protektorátu vojenskou ochranu.

(2) Vykánávajíc tuto ochranu, udržuje říše v protektorátu posádky a vojenská zařízení.

(3) Pro udržení vnitřní bezpečnosti a pořádku může protektorát zříditi vlastní sbory. Organisaci, početní sílu a výzbroj určí říšská vláda.

Článek 8.

Říše vykonává bezprostřední dohled na dopravnictví, jakož i na pošty a telekomunikace.

Článek 9.

Protektorát náleží k celnímu území Německé říše a podléhá její celní výsosti.

Článek 10.

(1) Zákonitým platidlem jest vedle říšské marky až na další koruna.

(2) Poměr obou měn navzájem určí říšská vláda.

Článek 2.

(1) Obyvatelé protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stávají se německými státními příslušníky a podle předpisů zákona o říšských občanech z 15. září 1935 (Říš. Zák. I., str. 1146) říšskými občany. Pro ně platí tudíž také ustanovení na ochranu německé krve a německé cti. Podléhají německé soudní pravomoci.

(2) Ostatní obyvatelé Čech a Moravy stávají se státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava.

Článek 3.

(1) Protektorát Čechy a Morava jest autonomní a spravuje se sám.

(2) Vykánává svoje výsostná práva, náležející mu v rámci protektorátu, ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami říše.

(3) Tato výsostná práva jsou vykonávána vlastními orgány a vlastními úřady s vlastními úředníky.

Článek 4.

Hlava autonomní správy Protektorátu Čechy a Morava požívá ochrany a čestných práv hlavy státu. Hlava protektorátu potřebuje pro výkon svého úřadu důvěry Vůdce a říšského kancléře.

Článek 5.

(1) Jako zastánce říšských zájmů jmenuje Vůdce a říšský kancléř „Říšského protektora v Čechách a na Moravě“. Jeho úřední sídlo jest Praha.

(2) Říšský protektor jako zástupce Vůdce a říšského kancléře a jako zmocněnec říšské vlády má úkol pečovati, aby bylo dbáno politických směrnic Vůdce a říšského kancléře.

(3) Členové vlády protektorátu jsou potvrzováni říšským protektorem. Potvrzení může býti odvoláno.

(4) Říšský protektor jest oprávněn dáti se informovati o všech opatřeních vlády protektorátu a uděleti jí rady. Může podati námítky proti opatřením, která by byla s to poškoditi říši, a je-li nebezpečí v prodlení, vydáti nařízení nutná ve společném zájmu.

(5) Od vyhlášení zákonů, nařízení a jiných právních předpisů, jakož i od výkonu rozprávaných opatření a pravoplatných soudních rozhodnutí jest upustiti, podá-li říšský protektor námítky.

48*

376

Sbírka zákonů a nařízení, č. 75.

Článek 11.

(1) Říše může vydávati právní předpisy a platnosti pro protektorát, pokud toho vyžaduje společný zájem.

(2) Pokud je dána společná potřeba, může říše převzítí do vlastní správy správní obory a zříditi k tomu potřebné vlastní říšské úřady.

(3) Říšská vláda může učiniti opatření potřebná k udržení bezpečnosti a pořádku.

Článek 12.

Právo platné nyní v Čechách a na Moravě zůstává v účinnosti, pokud neodporuje smyslu převzatí ochrany Německou říši.

Článek 13.

Říšský ministr vnitra vydá v dohodě se zúčastněnými říšskými ministry právní a správní předpisy potřebné k provedení a doplnění tohoto výnosu.

V Praze dne 16. března 1939.

Vůdce a říšský kancléř:

Adolf Hitler v. r.

Říšský ministr vnitra:

Frick v. r.

Říšský ministr zahraničí:

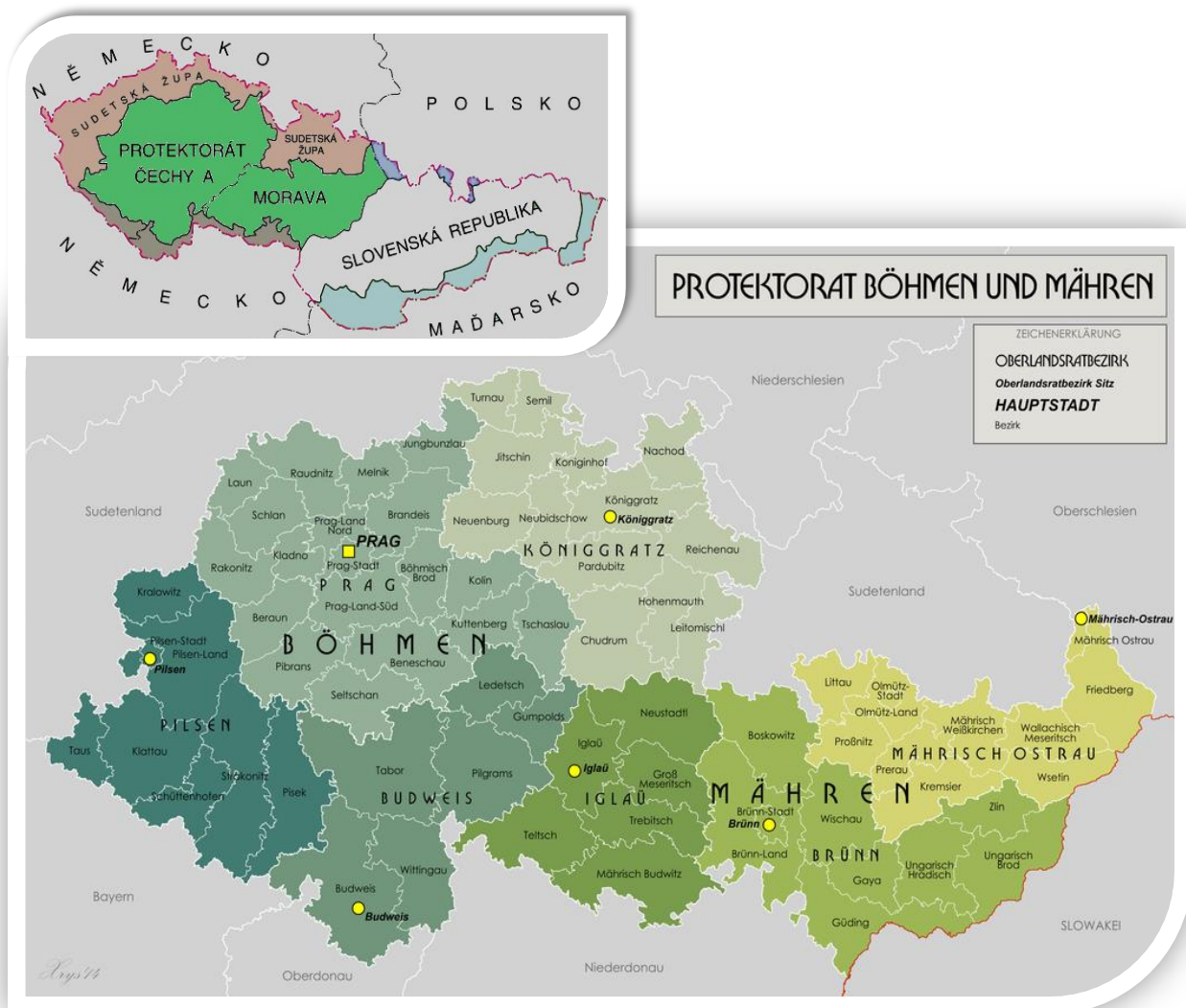
Ribbentrop v. r.

Říšský ministr a přednosta říšské kanceláře:

Dr. Lammers v. r.

4. Mapa Protektorátu Čechy a Morava

Na této mapě je vyobrazeno území *Protektorátu Čechy a Morava*, vzniklého výnosem Adolfa Hitlera dne 16. března 1939.

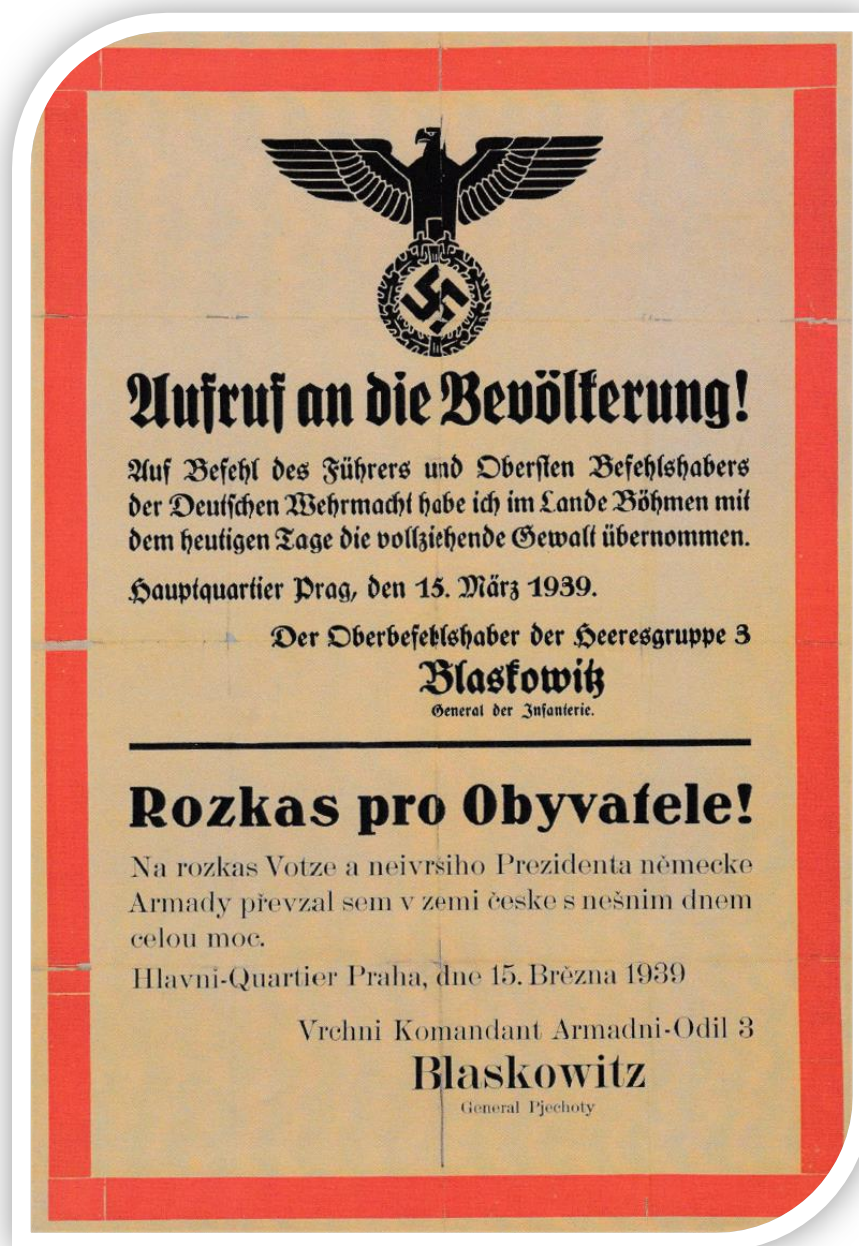

Zdroj: URL: <http://www.valka.host.sk/obrazky/clanky/protektorat.jpg>;

URL: http://sk.wikipedia.org/wiki/Protektor%C3%A1t_%C4%8Cechy_a_Morava#/media/File:Protektorat_Bohmen-Mahren.png.

5. Veřejná výzva obyvatelstvu z 15. března 1939

Tato veřejné výzva na území Čech obyvatelstvu oznamovala, že výkonnou moc na zdejším území převzal do svých rukou německý generál Blaskowitz. Za povšimnutí stojí velmi nedokonalý překlad do češtiny. Ještě během téhož dne došlo okupačními úřady k vydání druhé verze s opraveným překladem.

Zdroj: *Sbirky Západočeského muzea v Plzni.*